

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**YAKIN DÖNEM TÜRK SİNEMASININ YOKSUL KADINLARI:
ZERRE, TOZ BEZİ VE NEFESİM KESİLENE KADAR
FİLMLERİNİN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şükriye Suderin ALTAN DENİZ

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**YAKIN DÖNEM TÜRK SİNEMASININ YOKSUL KADINLARI:
ZERRE, TOZ BEZİ VE NEFESİM KESİLENE KADAR
FİLMLERİNİN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şükriye Suderin ALTAN DENİZ

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Özgür VELİOĞLU METİN

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**YAKIN DÖNEM TÜRK SİNEMASININ YOKSUL KADINLARI:
ZERRE, TOZ BEZİ VE NEFESİM KESİLENE KADAR
FİLMLERİNİN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Şükriye Suderin ALTAN DENİZ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 23.01.2019/04

Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Özgür VELİOĞLU METİN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Recep ÜNAL

KOCAELİ 2019

ÖNSÖZ

“Yakın Dönem Türk sinemasının Yoksul Kadınları: *Zerre, Toz Bezi* ve *Nefesim Kesilene Kadar* Filmlerinin Sosyolojik Çözümlemesi” isimli tez, yıllar boyu üzerinde düşündüğüm bir konu olan yoksulluğun ve filmlerde yansıtılan yoksul figürlerin üzerimde oluşturduğu duygusal baskıyı kâğıda kaleme dökmek arzusu sonucunda ortaya çıktı. Tezin yazılma aşamasında gündelik hayatımda deneyimlediğim olaylar ve özellikle de öğrencilerimle yaşadığım paylaşımlar geçmişteki tecrübelerle birleşerek çok boyutlu yoksulluk sorununa kadın özelinde yaklaşmamı sağladı. Tezde ele aldığım üç film, beni derinden etkileyen filmler olarak gündelik hayatın akışına kapılmamı engellediler ve çocukluğumuzda iyi ve özenilmesi gereken bir durum olarak gösterilen yoksulluğun, günümüzde yansıtılan acımasız boyutlarıyla ilgili araştırma yapmamın asıl nedeni oldular. Tezin yazarı olmama rağmen, bu süreçte yazdığım her satıra katkısı olan insanlar tek başıma yürütemeyeceğim bu çalışmanın oluşmasında büyük özveri gösterdiler.

Öncelikle, tezin oluşum sürecinin en başından beri beni güler yüzüyle destekleyen, istediğim her an bana kapısını açan ve akademik bilgisi ve yönlendirmesiyle beni besleyen tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Özgür VELİOĞLU METİN’e teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda bana her anlamda destek olan eşim Burçin DENİZ’e, annem Şengül ALTAN’a, Ayten DENİZ’e, tez dönemimde hayatıma girerek varlığıyla bana huzur veren oğlum Uygur DENİZ’e ve bu aşamada yanımda olup manevi destekleriyle beni güçlendiren arkadaşlarım Özlem ŞİŞMANOĞLU KAYMAZ’a, Evren KÖSE YUCA’ya, Didem UÇUM’a, Güneş MERT’e, Zeynep VARLI GÜRER’e ve Nihan DÖNMEZ’e teşekkürü borç bilirim.

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ’ye ve Dr. Öğretim Üyesi Recep ÜNAL’a değerli zamanlarını ayırıp jürime katıldıkları için, Doç. Dr. Gürsoy DEĞİRMENCİOĞLU’na bilgilerini benimle paylaştığı için teşekkür ederim.

Tez yazmamın itici gücü olarak hayatımda çok önemli bir yere sahip değerli insan Doç. Dr. Yücel DEMİRER’e bana kattığı her şey için şükranlarımı sunarım.

Ş.Suderin ALTAN DENİZ

İzmit, Aralık 2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
TABLOLAR.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YOKSULLUK OLGUSUNUN KAVRAMSAL VE TARİHSEL BOYUTU.....	6
1.1. YOKSULLUĞUN KISA TARİHİ.....	7
1.2. KAPİTALİZM VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ.....	10
1.3. YOKSULLUK TANIMLARI VE TÜRLERİ	13
1.4. YOKSULLUĞA DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	17
1.4.1. Bireysel Yaklaşımlar	17
1.4.2. Yapısal Yaklaşımlar	23
1.4.3. Yeni Yoksulluk Yaklaşımı	24

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKİYE'DE YOKSULLUK OLGUSU VE KADIN YOKSULLUĞU....	26
2.1.TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE YOKSULLUK.....	26
2.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUK YAKLAŞIMLARI	37
2.2.1. Türkiye'nin Yoksulluk Verileri	39
2.2.2. Türkiye'deki Yoksulluk Yaklaşımları.....	43

2.2.3. Türkiye’deki Yoksulluğun Kadın Üzerindeki Etkisi	45
2.2.3.1. Toplumsal Cinsiyet ve Yoksulluk İlişkisi	46
2.2.3.2. Türkiye’de Kadın Yoksulluğu Araştırmaları	51
2.2.3.3. Kadının Çalış(a)maması ve Enformel Sektör.....	52
2.2.3.4. İstatistiklerle Türkiye’de Kadın Yoksulluğu.....	54
2.2.3.5. Kadın Yoksulluğu ve Hane İlişkisi	58
2.2.3.6. Dayanışmacı Geniş Aile Ağlarının Yoksulluğa Etkisi.....	59
2.2.3.7. Türkiye’de Sosyal Yardımlar ve Yoksulluk İlişkisi	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YAKIN DÖNEM TÜRK SİNEMASINDA YOKSUL KADIN İMGESİNİN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ	62
3.1.TÜRK SİNEMASININ DÖNEMLERİ VE TÜRK SİNEMASINDA YOKSULLUK YANSIMALARI	63
3.2. ÇÖZÜMLEMENİN ÇERÇEVESİ	74
3.2.1. Çözümlemenin Problemi.....	75
3.2.2. Çözümlemenin Amacı	75
3.2.3. Çözümlemenin Önemi.....	75
3.2.4. Çözümlemenin Sınırlılıkları	75
3.2.5. Araştırma Soruları.....	76
3.2.6. Çözümlemenin Evreni ve Örneklemi	76
3.2.7. Çözümlemenin Yöntemi.....	76
3.3. BULGULAR VE YORUM	78
3.3.1. Zerre Filminin Yoksulluk Ekseninde Sosyolojik Çözümlemesi ...	78
3.3.1.1. Filmin Künyesi	78
3.3.1.1.1. Filmin Konusu	78
3.3.1.1.2. Filmin Özeti	78
3.3.1.1.3. Filmin Karakterleri	79
3.3.1.2. Film Bulguları	80
3.3.1.2.1. Sınıf Açısından Film Bulguları	80

3.3.1.2.2. Statü Açısından Film Bulguları	80
3.3.1.2.3. Cinsiyet Açısından Film Bulguları.....	82
3.3.1.2.4. Yaşam Biçimi Açısından Film Bulguları	83
3.3.1.2.5. Yabancılaşma Açısından Film Bulguları.....	85
3.3.1.3. <i>Zerre</i> : Genel Değerlendirme.....	86
3.3.2. <i>Toz Bezi</i> Filminin Yoksulluk Ekseninde Sosyolojik Çözümlemesi	87
3.3.2.1. Filmin Künyesi	87
3.3.2.1.1. Filmin Konusu	88
3.3.2.1.2. Filmin Özeti	88
3.3.2.1.3. Filmin Karakterleri	88
3.3.2.2. Film Bulguları	89
3.3.2.2.1. Sınıf Açısından Film Bulguları	89
3.3.2.2.2. Statü Açısından Film Bulguları	90
3.3.2.2.3. Cinsiyet Açısından Film Bulguları.....	91
3.3.2.2.4. Yaşam Biçimi Açısından Film Bulguları	93
3.3.2.2.5. Yabancılaşma Açısından Film Bulguları.....	93
3.3.2.3. <i>Toz Bezi</i> : Genel Değerlendirme.....	94
3.3.3. <i>Nefesim Kesilene Kadar</i> Filminin Yoksulluk Ekseninde Sosyolojik Çözümlemesi	96
3.3.3.1. Filmin Künyesi	96
3.3.3.1.1. Filmin Konusu	97
3.3.3.1.2. Filmin Özeti	97
3.3.3.1.3. Filmin Karakterleri	98
3.3.3.2. Film Bulguları	98
3.3.3.2.1. Sınıf Açısından Film Bulguları	98
3.3.3.2.2. Statü Açısından Film Bulguları	99
3.3.3.2.3. Cinsiyet Açısından Film Bulguları	100
3.3.3.2.4. Yaşam Biçimi Açısından Film Bulguları.....	101

3.3.3.2.5. Yabancılaşma Açısından Film Bulguları	102
3.3.3.3. <i>Nefesim Kesilene Kadar</i> : Genel Değerlendirme	103
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	111
ÖZGEÇMİŞ	122

ÖZET

Sinema, hayattan aldığı anlarla ve bunları yansıtma biçimleriyle gerçek bir belge niteliği taşımaktadır. Sinemanın, yönetmenler aracılığıyla izleyiciye sunduğu her kare araştırmaya ve çözümlemeye açık veriler haline dönüşmektedir. Türk sineması da izleyiciye yansıttığı temalarla toplumsal sorunların ve değişimin bir aynası olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasıyla paralel bir şekilde ilerleyen toplumdaki dönüşüm, Türk sinemasında kendisine yer bularak farklı konular ve karakterler vasıtasıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Bu konulardan biri olan yoksulluk ve kadın yoksulluğu da Türk sinemasının yer verdiği temalardan biri olmuştur. Araştırma kapsamında 2010 yılı sonrası yakın dönem Türk sinemasındaki filmlerde kadın yoksulluğunun nasıl yansıtıldığı incelenmiştir. Araştırmanın amacı Türkiye’de önemli bir sorun olan kadın yoksulluğunun Türk sinemasındaki temsillerini bulmaktır. Araştırmanın birinci bölümünde yoksulluğun tarihsel süreci, yoksullukla ilgili tanımlar, yoksulluk yaklaşımları ve kadın yoksulluğunun toplumsal cinsiyet rolleriyle olan bağlantısı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Türkiye’deki yoksulluğun ve kadın yoksulluğunun, Türkiye tarihinin geçirdiği siyasi ve ekonomik dönemler sonucunda bugün geldiği hâl niceliksel verilerle desteklenerek ortaya konulmuştur. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise, yakın dönem Türk sinemasının kadın konulu filmlerinden seçilen *Zerre* (Tepegöz, 2012), *Toz Bezi* (Öztürk, 2015) ve *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) isimli filmlerde günümüz Türkiye’inde yaşanan kadın yoksulluğunun sinemaya yansımaları sosyolojik çözümleme yöntemine göre analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, Türk sineması, Sosyolojik Çözümleme.

ABSTRACT

Cinema is a real document with its moments taken from life and its way of reflecting these moments. Each square that cinema presents to the viewer through the eyes of the directors turns into clear data for research and analysis. Turkish Cinema has been a mirror of social problems and change with the themes it reflects to the audience. The transformation in the society, which has proceeded in parallel with the establishment of the Republic, has been tried to be explained in Turkish Cinema by means of different subjects and characters. Poverty and women poverty are one of these subjects and they have also been one of the themes of Turkish Cinema. Within the scope of this research, it has been examined how women's poverty is reflected in the films in the recent Turkish Cinema after 2010. The aim of the study is to find the representation of women's poverty in Turkish Cinema, which is an important problem in Turkey. In the first part of the research, the historical process of poverty, definitions about poverty, approaches to poverty and the connection of women's poverty with gender roles have been emphasized. In the second part, the current situation of poverty and women poverty in Turkey, which is a result of political and economic periods Turkey has experienced, has been dwelled on with supporting quantitative data. In the third part of the study, the reflection of Turkey's current women poverty on cinema has been analyzed in the women films *The Particle* (Tepegöz, 2012), *Dust Cloth* (Öztürk, 2015) and *Until I Lose My Breath* (Balcı, 2015) by using sociological analysis method.

Key Words: Poverty, Women Poverty, Turkish Cinema, Sociological Analysis.

TABLÖLAR

Tablo 1 (Sayfa 40) : Türkiye’de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2015. Türkiye.

Tablo 2 (Sayfa 40) : Türkiye’de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2015. Kent.

Tablo 3 (Sayfa 41) : Türkiye’de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2015. Kır.

Tablo 4 (Sayfa 55) : Cinsiyete ve Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu

Tablo 5 (Sayfa 56) : Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Aylık Ortalama Brüt Ücret ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç

Tablo 6 (Sayfa 57) : İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri

Tablo 7 (Sayfa 85) : *Zerre* Filminin Sosyolojik Çözümleme Temaları

Tablo 8 (Sayfa 94) : *Toz Bezi* Filminin Sosyolojik Çözümleme Temaları

Tablo 9 (Sayfa 103) : *Nefesim Kesilene Kadar* Filminin Sosyolojik Çözümleme Temaları

GİRİŞ

Bir sanat dalı olarak sinema, kaydettiği anlarla ve hayattan aldığı yansımalarıyla gerçek bir belge niteliği taşımaktadır. Bu özelliğiyle, sinemanın izleyiciye sunduğu ve aktarmak istediği her kare araştırmaya ve çözümlemeye açık veriler haline dönüşmektedir.

Sinema, ele aldığı çok çeşitli konularla izleyiciye yeni kapılar açarken aynı zamanda bu konular üzerinde eleştirel düşünme şansı da vermektedir. Türk sineması da bir ülke sineması olarak, tarihsel gelişimine ve dönüşümüne paralel olarak birbirinden farklı konuları izleyiciye aktarmaktadır. Bu konular arasında yer alan yoksulluk, Türk sinemasının hemen hemen her dönemde başvurduğu bir tema olarak popüleritesini korumuştur.

Yoksulluk olgusu üzerinde incelemeler ve araştırmalar yapan sosyoloji, psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi gibi disiplinler uzun yıllar boyunca sorunun tespiti ve çözümü için çaba sarf etmişlerdir. Ancak, bugün geline nokta da görülebilmektedir ki; yoksulluk büyük bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir ve nasıl tanımlanacağı konusunda bile çelişkiler bulunmaktadır. Ülkeleri birbirinden ayıran sınırlar ve farklı coğrafi, siyasi, iktisadi, toplumsal yapılar yoksulluğu bölgesel bir sorun haline getirerek her ülkeye veya bölgeye özgü yaklaşımlar gerektirmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde yoksulluğa ve yoksullara karşı geliştirilen farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar, içinde bulunduğumuz çağ itibarıyla kapitalizmden ve kapitalizmin yol açtığı sorunlardan bağımsız ifade edilemeyecek hale gelmiştir. Merkezine çalışmayı alan kapitalist sistem, kendi içerisinde kurduğu sömürü düzeniyle birbirinin yerini almayı bekleyen yoksulları üretmektedir ve yedekte tuttuğu işsiz-yoksul kitleyle kendi devinimini tamamlamaktadır.

Kapitalist sistemin getirdiği düzenle beraber sayıları giderek artan yoksullar zaman zaman tembellikle ve çalışmak istememekle suçlanarak, sistemsel hataları bireye yıkan bir anlayışla karşı karşıya kalmaktadırlar. Eğitim, bölge, cinsiyet gibi önemli unsurların yoksulluk değişkenlerini etkilemesi de, hali hazırda yoksullukla mücadele edenlere eksi değer olarak yansımaktadır.

Küresel bir sorun olan yoksulluk Türkiye özelinde incelendiğinde bir yandan dünyadaki yoksulluk eğilimleriyle benzerlik gösterirken, diğer yandan da Türkiye tarihinin kendine özgü devinimleri dolayısıyla farklılıklar içermektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana bir sorun olan yoksulluk, dönemsel olarak bakıldığında ortaya çıkış nedenleri itibariyle farklılıklar göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan yoksulluk, savaş sonrası bir ülkenin yaşadığı bunalımın bir sonucu iken, son zamanlarda yaşanan yoksulluk neo-liberal politikaların uygulanması ve küresel krizlerin ülkede yarattığı ekonomik bunalımların sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tarihinde art arda gelen darbeleri barındıran Türkiye, her darbeden sonra girdiği buhrandan ve ekonomik krizlerden yeni iktisadi modellerle çıkmaya çalışmıştır. Bu yeni modellerin ülkede uygulanma biçimleri ülkeyi hem üretim ilişkileri açısından hem de toplumsal yapı bakımından dönüştürmüştür. 1950'lerde başlayan ve 1980 sonrasına gelindiğinde artık bir kent kırımına evrilmeye başlayan göç dalgası Türkiye tarihinin en önemli toplumsal olaylarından biri olmuştur.

Göçle beraber kente akın eden insanların oluşturduğu nüfus yoğunluğu beraberinde işsizliği ve yoksulluğu da getirmiştir. Kent merkezlerinde kendilerine yer bulamayan yoksullar, merkez dışına itilerek kendilerine ait bir yaşam biçimi ve dayanışma ağı kurmuşlardır. Bütün bunların sonucunda, birbirinden yoksulluk devralan ve tüketime dâhil olamayan yeni yoksullar ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin geçirdiği değişimle beraber yoksulluğun da görünümü ve ele alınma biçimi farklılaşmıştır. Son yıllarda daha çok üzerinde durulmaya başlanan bir konu olan kadın yoksulluğu, yoksulluğun cinsiyet bazında bir alt kategorisi olarak sunulmaktadır ve kadınların ataerkil toplum yapılarında karşı karşıya kaldıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak görülmektedir. Kadınlara atfedilen toplumsal roller içerisinde karşılıksız emek olarak sundukları ev hizmeti ve çocuk-yaşlı bakımının yanı sıra yoksulluğun yükünü de çeken kadınlar, gerektiğinde çalışma hayatına girerek yaşadıkları yoksulluğa çözüm üretmektedirler. Ancak, özellikle Türkiye gibi sosyal devlet yapısının tam oturmadığı ve bundan dolayı yaşanan eksikliklerin yasal olmayan yollarla bireyler tarafından giderilmeye çalışıldığı ülkelerde, yoksullukla mücadele etmeye çalışan kadınlar sadece enformel sektörde ve sigortasız işlerde çalışabilmektedirler.

Hem uluslararası hem de ulusal düzlemde yapılan araştırmalar sonucu elde edilen istatistiki veriler, kadınların genel yoksulluk içerisinde büyük paydayı oluşturduğunu ve özellikle hane reisi konumundaki kadınların yoksullukla mücadelesinin daha zor olduğunu göstermektedir. Büyük kentlerde yaşayan ama kentin hiçbir tüketim pratiğine dâhil olamayan yoksul kadınlar, kente daha çok göçle gelen kesimi oluşturmaktadırlar ve bu kesim, kendi aralarında kurdukları dayanışma ağları, hemşehrilik olgusu ve yardımlaşmayla geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Kadın yoksulluğunun en temel faktörlerinden biri olan eğitim yetersizliği, Türkiye'deki yoksul kadınların geçim araçlarını ev temizliğine veya enformel sektördeki işlere indirgemektedir. Birbirini olumsuz yönde besleyen enformel sektör ve yoksulluk giderek içinden çıkılamayan bir sarmala dönüşerek kadın yoksulluğunu kalıcı hale getirmektedir. İstatistiksel olarak karamsar tablolar çizilmese de niteliksel araştırmalar kadın yoksulluğunun geldiği boyutları açıkça göstermektedir. Hane içindeki kadın-erkek ilişkilerinden yola çıkıldığında yaygın olarak görülen durum, zenginliğin erkek tarafından yönetilmesi ve yoksulluğun idaresinin kadına devredilmesidir.

Tanımlanması ve çözüm bulunması zor bir konu olan yoksulluk, sanatın da birçok dalına yansımıştır ve özellikle Türk sinemasının en çok beslendiği temalardan biri olmuştur. Türk sinemasının tarihsel gelişimi sürecinde beyazperdede sık sık görülen yoksul karakterler, Türkiye tarihiyle paralel bir şekilde değişim göstermişlerdir. Zengin-yoksul karşıtlığına odaklanan filmlerde sıklıkla yüceltilen yoksulluk, halinden hoşnut ve gururlu yoksulların temsiliyle güçlendirilmiştir. Sistem eleştirisi yapan filmlerde ise, yoksulluk daha çok bir sorun olarak sunulmuştur.

Türk sinemasının geçirdiği dönemlere bakıldığında, 1950 sonrası göç hareketinin sinemaya büyük bir şekilde yansıdığı ve yoksulların kendilerine önce melodramlarda sonra da toplumcu gerçekçi filmlerde yer bulduğu görülmektedir. 1980'li yıllarla beraber gelen kültürün yeniden yapılanması sinemadaki yoksul temsillerini de etkileyerek yoksulları beyazperdeden uzaklaştırmıştır. Filmlerde kendilerine yer bulabilen yoksul karakterler ise, artık seyirciyi güldürme işlevini yüklenmiştir.

Yoksul karakterlerin beyazperdeye dönüşü 1990 sonrası Zeki Demirkubuz, Yeşim Ustaoglu, Nuri Bilge Ceylan gibi gişe kaygısı gütmeyen film yapan yönetmenlerin ‘küçük’ insanların hayatlarını anlatmaya başlamalarıyla olmuştur. Bu dönemden itibaren yoksulluğun bir sorun olup olmadığı üzerinde değil, yoksul bireylerin yaşantıları üzerinde durulmuştur.

1990’ların sonundan 2000’li yıllara gelindiğinde ‘Yeni Türk sineması’ olarak adlandırılan dönem başlamıştır ve yoksullar kendilerine az sayıda izleyicisi olan ve ticari kaygı gütmeyen filmlerde yeniden gerçekçi bir tarzda yer bulmaya başlamıştır. Türkiye’nin değişen atmosferiyle beraber kadın odaklı filmler de artmaya başlamıştır ve Yeni Türk sinemasının yoksul kadınları tüm sorunlarıyla ve çıkmazlıklarıyla beyazperdede boy göstermeye başlamışlardır. Özellikle kentli kadın yoksulluklarının gösterildiği filmlerde, kadınların yoksullukla başa çıkma mücadeleleri aktarılırken, kentin kaosunun kadınların hayatlarına nasıl yansıdığı ve çözümsüzlük hâli vurgulanmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de yaşanan yoksulluğun yakın dönemde (2010 sonrası) çekilen kadın konulu Türk filmlerine nasıl yansıdığını saptamaktır. *Zerre* (Tepegöz, 2012), *Toz Bezi* (Öztürk, 2015) ve *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) isimli filmlerin, araştırma soruları çerçevesinde analiz edilmesiyle ortaya çıkan bulgular sosyolojik çözümleme yöntemine göre yorumlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın kuramsal alt yapısını oluşturmak amacıyla yoksulluğun tarihsel dönemler halinde ifade ediliş biçimleri, farklı tanımları ve türleri, kapitalizm ve yoksulluk ilişkisi açıklanmıştır. Yoksulluğu anlamlandırma sürecinde dönemsel olarak değişim gösteren yoksulluk yaklaşımları da bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde yoksulluğun Türkiye özelindeki görünümüne odaklanılmıştır. Türkiye’nin siyasi ve ekonomik geçmişinden yola çıkılarak şu anki yoksulluk olgusuna nasıl ulaşıldığı resmi kurumlar tarafından yayınlanan istatistiki veriler de kullanılarak incelenmiştir. Genel olarak yoksulluk yaklaşımlarının kadın özeline indirgendiği ikinci bölümde kadın yoksulluğunun Türkiye’deki durumu hem niceliksel hem de niteliksel verilerle aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Türk sineması dönemler halinde incelenerek sinemanın yoksullara bakış açısı ortaya konulmuştur ve kadın yoksulluğunun Türk sinemasına nasıl yansıdığı yakın dönem Türk sinemasından seçilen bağımsız nitelikteki *Zerre* (Tepegöz, 2012), *Toz Bezi* (Öztürk, 2015) ve *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) filmlerinin sosyolojik çözümleme yöntemine göre analiz edilmesiyle gösterilmiştir. Sosyolojik çözümleme yönteminin öğelerinden olan sınıf, statü, yaşam biçimi, cinsiyet ve yabancılaşma kavramlarının filmlerin her birinde ayrı ayrı değerlendirilmesiyle ortaya çıkan bulgular, yoksul kadınların yakın dönem Türk sinemasına yansımalarının betimleyici ifadeleri olarak kullanılmışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YOKSULLUK OLGUSUNUN KAVRAMSAL VE TARİHSEL BOYUTU

Yoksulluk, üzerinde uzun zamandır düşünülen ve araştırma yapılan bir konudur ve sebepleri, sonuçları, çözüm önerileri üzerinde görüş birliğine sağlanmaya çalışılmaktadır. Yoksulluk, sadece onu yaşayanları değil tüm insanları ilgilendiren bir sorundur ve yoksulluğun etkilediği insanlar gruplandırılabilir. Bu gruplar içerisinde bulunan kadınlar, yoksulluğu en çok tecrübe eden kesimi oluşturmaktadırlar.

İnsanlığın varoluşundan bu yana bir sorun olan ancak sorunun kaynakları ve çözümleri sonradan tartışılmaya başlanan yoksulluk, farklı disiplinlerin tanımlar bulmaya çalıştığı ve aynı zamanda bulunan tanımlar neticesinde çözüm yolları üretilmeye çalışılan bir konudur. Yoksulluğu anlamlandırmaya çalışmak kimi zaman sosyolojik, kimi zaman psikolojik ama çoğunlukla sayısal istatistiklere dayalı çalışmalar gerektirmiştir. Üzerinde tam bir anlaşmaya varılamasa da yoksulluğun birçok tanımı ve tarihsel değişimler ve dönüşümler ışığında farklı yaklaşımları olmuştur.

Yoksulluk, tek bir bilim dalının açıklayamayacağı kadar geniş ve karmaşık bir konu olarak değerlendirilmektedir ve bu nedenle başta sosyoloji ve sosyal tarih olmak üzere, siyaset bilimi, sosyal antropoloji, coğrafya, demografi, eğitim, sağlık bilimleri ve psikoloji gibi farklı akademik disiplinlerin bakış açısı ve bulgularına başvurulması gerekmektedir. Bu bilim dallarındaki araştırmaların yoksulluk konusuna katkıları önemsenerek konunun farklı bilim dallarının etki alanına girmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, araştırma bulgularının değerlendirilmesi için de özel bir çaba gösterilmektedir (Şenses, 2006: 28). Fakat son dönem yoksulluk çalışmalarına bakıldığında, konunun IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası gibi kuruluşların istatistik bilgilerine indirgeniği görülmektedir. Yirminci yüzyılın son çeyreği yoksulluğun yeniden keşfedildiği ve analizler yapıldığı bir dönemdir. İktisat teorisi bir yandan yoksulluğu analiz ederken, sosyoloji

yoksulluğun toplumsal boyutlarıyla ilgilenir. Yoksulluk, medya için vicdanları harekete geçirecek bir gösteri alanı iken, resim ve sinema gibi dallar yoksulluğun göze daha güzel görünebilecek halini sunmaktadır (Öztürk, 2013: 9-10). Ekranlarda ve beyaz perdede, yoksulluk bir sorun olmaktan çok normalleştirilmiş bir olgu şeklinde gösterilmektedir ve yoksulların tamahkâr hallerinin altı çizilmektedir.

Hobsbawn'ın tanımlamasına göre yoksul, kendi hayatını hiçbir şekilde gerçekleştiremeyen ya da dışarıdan herhangi bir yardım olmaksızın, geleneksel olarak minimal seviye olarak kabul edilen düzeyde yaşamını sürdüremeyen insan kategorisidir (1968: 398). İlk çağlarda yoksulluk kavramının ne olduğunu bilmeden yaşayan insanlar, daha sonraları yoksul terimini bir nesnenin ya da canlı bir varlığın yetersiz ya da düşük niteliğini vurgulamak için kullanmışlardır. Yoksul bir sağlık, yoksul bir toprak gibi kullanımlarla bir isimden ziyade bir sıfat gibi kullanılan 'yoksul' kelimesi, uzun bir süre herhangi bir şeye sahip olmakla bağlantılı olarak kullanılmamıştır. Rahnema'nın (2009: 123) ifade ettiği gibi *"her şey yürürlükte olan toplumsal ölçütlere bağlıydı"*. Örneğin, otorite, bilgelik ve cesaret gibi özelliklere sahip olan Afrikalı bir kral ayakkabı giymiyor diye yoksul sayılmazken, yeterince eşyaya ve hayvana sahip olmayan sıradan bir insan yoksul olarak görülebilmekteydi.

1.1. YOKSULLUĞUN KISA TARİHİ

İlk takas toplumlarının ortaya çıkmasına kadar isim olarak kullanılmayan yoksul kelimesi (Rahnema, 2009: 123) ve yoksulluk, en eski uygarlıklarda bile tartışma konusu olmuştur. Milattan Önce 18. yüzyılda yazılan, insanlığın ilk yasaları olarak bilinen Hammurabi Yasalarında bile varsıllarla yoksullar arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı yasallaştırılmıştır (Oktik, 2008: 26). Dolayısıyla, herhangi bir yoksulluk çalışmasının başlangıç noktası, yoksulluğun yeni bir sorun olmadığı ve bu konuya karşı ilginin çok eskilere dayandığı olmalıdır. Kitabında, yoksulluk konusuna çok kapsamlı bir şekilde değinmiş olan Şenses (2006: 26), yoksulluğun ne kadar eski bir konu olduğunu şu alıntılarla destekler:

"...yoksulluğun, 'zenginlerin ve yoksulların şehri ayrımının özgürlükleri yok ettiği ve düzensizliklerin temel nedenini oluşturduğu'nu ileri süren Plato'dan, 'sınıf farkları azaltılmadan hakların eşitliğinin ve otoritenin sağlanamayacağı' vurgulayan Rousseau'ya, 'ekonomik

sistemlerin başarı ve başarısızlıklarının en yoksul yurttaşların durumunu ne ölçüde iyileştirebildikleriyle ölçülmesi gerektiğine' işaret eden Adam Smith'den, yoksul sınıfları 'rekabet ve piyasa serbestisinin bir ürünü' olarak gören Marshall'a, 'tümüyle serbestleşmiş bir piyasa sisteminin sosyal ve siyasal açıdan mümkün olmadığına' işaret eden Polanyi'den, ILO'nun 1944 yılında benimsediği Philadelphia Deklerasyonu'nda yer alan 'Herhangi bir yerde yoksulluk, her yerde refah için bir tehlike oluşturur' görüşüne ve Papa II. J. Paul'ün Arjantin'in Vatikan Büyükelçisi'ne söylediği 'vatandaşlarının çoğunu dışlayan bir sosyal örgütlenme modeli kabul edilemez' sözlerine kadar uzanan ve çok uzun bir zaman diliminde ilgi çeken, eski bir konu olduğunu göstermektedir."

Bir grup insanın "iyi yaşamak için seçildiği" düşüncesine dayanan ilk yoksulluk yaklaşımları, yoksulluğun, doğuştan getirilen özelliklerin ve coğrafyanın bir kader olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Feodal dönemde elitler, zenginlik içinde yaşayıp köylülerin doyma sınırlarını belirleyerek, ürün elde etmelerini yasaklamışlardır. Merkantilistler, zenginliğin kaynağını tarımın dışında ticaret ve sömürüyle genişletirken, fizyokratlar, yoksullukla mücadelede tek kaynağın tarım olduğuna inanmaktaydılar (Oktik, 2008: 27).

İnsan eliyle yaratılan sorunların yanı sıra, bazı insanların geçimlerini sağlamak ve hatta karınlarını doyurmakta zorluk çekmeleriyle ilgili bir olgu olan yoksulluk, tarihin her döneminde ve her toplumda rastlanabilen bir kavram olmakla birlikte bugünkü haliyle sosyal bir sorun halinde Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıktığı 16. yüzyıla dayanmaktadır (Buğra, 2009: 24). Kitlel olarak yoksulluğun ortaya çıkması ise 18. yüzyılın ortalarını bulmuştur (Şenses, 2006: 32).

16. yüzyılda ortaya çıkan 'artan yoksulluk eğilimi', tarımın ticarileşmesi ve tarımsal yapıların çözülmesiyle, kırsal alanda geçimlerini sağlayamayanların şehirlere akın etmeleriyle ve bu talepten etkilenen ulaşım, ticaret ve imalat sektörlerindeki istihdamın düzensiz niteliğiyle ilgili olmuştur. Ancak, bir yandan da bu gelişmelerin getirdiği niceliksel artışın ötesinde, yoksulluğa atfedilen anlamın değişmesi de, söz konusu artan yoksulluk eğilimini tanımlayan unsurlardan biri haline gelmiştir. Ortaçağ Avrupası'nın tarımsal medeniyeti içinde, sadece sadakayla geçinen bir kesim toplumsal rahatsızlık uyandırmayıp, zenginlerin sadaka vererek ruhlarının selametini sağlamalarına aracı olmaktaydılar, çünkü dilencilik ve sadaka, toplum düzeninin temel parçalarından biri olarak düşünülmekteydi. Erken modern çağda ise yoksulluk algısı değişerek, yoksulların varlık nedeni zenginlerin ruhsal

selameti olmaktan çıkmış, çalışmakla tanımlanmaya başlanmıştı. Yani, 16. yüzyıl, yoksulların “işgücü” haline geldiği ve emek merkezli değerler sistemi içinde dilenciliğin hoş karşılanmamaya başlandığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir (Buğra, 2009: 25).

Bu değişimlerin etkisiyle, yoksullukla mücadele yöntemleri de dönüşüme uğramıştır ve 16. yüzyılın sadaka reformu, yerini darülaceze benzeri kurumların önem kazandığı ve çalışabilecek durumda olan yoksulların barındırılıp çalıştırıldığı kurumlara (workhouse) bırakmaya başlamıştır. Bu kurumlar, üretimden çok disiplin ve terbiyeye önem vererek, yoksullara atfedilen ahlaki çürümüşlük durumunun çalışma yoluyla iyileştirilmesini amaçlamıştır. 17. yüzyıl sonunda John Bellars’tan 19. yüzyıl başlarında Jeremy Bentham’a kadar pek çok düşünür, yoksul çalıştırma gayretinin daha sistematik olması için bu kurumların reformuyla ilgili düşünceler ortaya atmıştır. Bunların arasında yoksullar üzerinden kar etme yolları ve her zaman olmasa da yoksulların kendi çıkarlarını da kollayabilecekleri çalışma modelleri bulunmaktadır (Buğra, 2009: 26).

Ancak, 18. yüzyıl sonunda Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesi ve ortaya çıkan serbest piyasa ekonomisi bu arayışların gerçekçiliğini ortadan kaldırmıştır. Daha sonra, İngiltere’de 1834 yılında çıkan Yeni Yoksullar Yasası ise bir dönüm noktası olmuştur. Bu yeni yasaya göre, çalışanın muhtaçtan kesinlikle ayrılması ve toplumun sorumluluğunun ortadan kalkması öngörülmektedir (Buğra, 2009: 27). 16. yüzyılın sadaka reformu siyasi yetkililerin sorumluluğuna vurgu yaparken, 19. yüzyılın liberal düşünürleri sadakayı bireysel hayırseverlik olarak tanımlayıp devleti bu işin dışında tutmuştur. Yoksulların hapisane benzeri yerlere kapatılmaları ve çok az yardım alabilmeleri öngörülmüştür (Buğra, 2009: 27). Foucault’nun belirttiği üzere, 1656 yılında Paris’te, bütün düzensizliklerin kaynağı olan dilenciliği ve aylaklığı önlemek için açılan Genel Hastane, çalışmayan veya çalışmak istemeyen, sabit bir işi ve evi olmayan yersiz yurtsuz insanların kapatıldığı bir yerdir. Böylece hem potansiyel kötülükler kontrol altında tutulmuştur hem de barınma ve gıda sıkıntısı çeken bireylerin ihtiyaçlarının devlet tarafından sağlandığı imajı yaratılmıştır (akt. Velioğlu, 2017: 91-92).

Bugün İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da var olan refah sistemi, 17. yüzyılda İngiltere’de “Yoksulluk Yasası” olarak bilinen Britanya Yasal

Sözleşmesi'nin geliştirilmiş bir hali olarak ortaya çıkmıştır. Gelişmiş uygarlıkları oluşturma çabası, güç ve zenginliğin eşitsiz dağılımıyla tabakalaşmayı oluşturmuştur. Zengin toplumlar zenginliklerini geliştirmek için hem diğer toplumların ekonomik kaynaklarını kullanmışlardır, hem de insan kaynaklarını sömürerek kendi toplumlarında refah düzeylerini geliştirmişlerdir. Bunun sonucunda da kolonileştirdikleri toplumlar daha derin bir yoksulluğa sürüklenmiştir (Oktik, 2008: 26).

1.2. KAPİTALİZM VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Yoksulluğun ve yoksulların ne olduğuyla ilgili tartışmalar ve onları tanımlama çabaları devam etmektedir. Ancak bu çalışmalar yapılırken kapitalizm ve yoksulluk arasındaki tarihsel bağ görmezden gelindiği için, yoksulluğun tanımları ve yoksulluğu önleme girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Önerilen kavramlar ve teoriler, yoksulları bir taraftan tembellik temelinde suçlarken bir taraftan da onları çaresizlik ve düşkünlük temelinde yardıma muhtaç duruma indirgeyen anlayış ve politikalar haline gelmiştir (Kayaoğlu, 2008: 101) ve böylesi sınıflandırma çabaları, yoksulluk ve kapitalizm arasındaki bağ dikkate alınmadan yapılmaktadır.

Gün'ün (2010: 15) de belirttiği gibi, yoksulluğun ne olduğunu betimlemek için üretilen yoksulluk kavramı, toplumsal ilişkilerden bağımsız olmamak durumundadır ve tam da bu nedenle kapitalizm ve yoksulluk arasında sıkı bir bağ mevcuttur. Yaklaşık dört yüz yıllık bir geçmişe sahip olan yoksulluk sorunu kapitalizme özgü bir olgu olarak değerlendirilmemektedir. Kapitalizm öncesi toplumlar da yoksulluk bir sorun olmuştur, ancak bugünkü haliyle yoksulluk kapitalizmle yaşıttır. Temel ayrım noktası; kapitalizm öncesi yoksulluk gerçekten yokluğa dayanmışken, *“kapitalizmin ürettiği yoksulluk, tam da varlıkla birlikte üretilmiş ve varlığın sebebi olarak ortada durmaktadır”* (Gün, 2010: 15). Ayrıca, yoksulluğa sınıfsal bir yaklaşımla bakıldığında, kapitalizmin ürettiği yoksulluğun bir durum olmaktan çok bir süreç olduğu görülebilmektedir. Durum olarak yoksulluk, içinde bulunulan anı resmederek, yoksulluğu bir yetersizlikler ve yoksunluklar listesinin tamamı olarak ele almaktadır. Süreç olarak yoksulluk ise, içinde bulunulan anı tarihselleştirerek

göstergelerin her birini kadın olmak, gurbetçi olmak, işsiz olmak gibi tarihsel bir soruya dönüştürmektedir (Özuğurlu, 2002: 184).

Şenses'in ifade ettiği gibi 17. yüzyıldan itibaren liberal kuramcılar, bir yandan özel mülkiyeti savunurlarken, diğer yandan da bunun yoksullara yardımı dışlamaması gerektiğini ve kişisel refah yanında sosyal refahın önemini vurgulayarak yoksulları asla dışlamayan bir mülkiyet hakları yaklaşımını benimsemişlerdir. Ancak kapitalist gelişme süreci bu beklentinin fazlaca iyimser olduğunu göstermiştir ve 18. yüzyıl ortalarında Büyük Britanya zenginleşirken aynı zamanda büyük bir yoksul kitlesi de meydana çıkmıştır (2006: 32).

18. ve 19. yüzyıllarda kapitalizmin kök salmaya ve yaygınlaşmaya başlamasıyla önemli düşünür ve kuramcılar da yoksulluk ve bölüşüm sorunlarına ilgi göstermeye başlamıştır. Klasik iktisadın kurucusu olan Adam Smith, *Ulusların Zenginliği* (1776) adlı eserinde nüfusunun büyük bir yüzdesi yoksul olan toplumların gelişemeyeceğini, iş bölümü ve uzmanlaşma yoluyla üretkenliğin ve zenginliğin artırılması gerektiğini, bunun da “görünmez el” sayesinde gerçekleşeceğini söyleyerek piyasa ekonomisine işaret etmektedir. Smith, ülke zenginleşirken yoksulluğun artmasını önemli bir paradoks olarak sunmuştur ve bir ekonomik sistemin başarısının değerlendirilmesinin temel kıstasının yoksulların ne ölçüde iyileştiğini göstermek olduğunu söylemiştir (akt. Şenses, 2006: 33). Bazı muhafazakar düşünürler (Burke, Bentham, Malthus vs.) bu yaklaşıma karşı çıkarken, Karl Marx'ın 1844 yılında yazdığı yazılarda, Adam Smith'in “*fertlerinin çoğu yoksul ve perişan olduğu hiçbir toplumun refah içinde ve mutlu olması söz konusu olamaz*” sözlerine yer vermesi bir rastlantı değildir. Smith, ayrıca, çalışan yoksullara özel ilgi göstererek bunlar için yüksek ücret önermiştir ve yoksulluk sorununun imalat sanayiine dayalı ekonomik sistemin yaygınlaşmasıyla “kendiliğinden” düzeleceğini öne sürmüştür (akt. Şenses, 2006: 33).

Yoksulluk konusuyla ilgili tartışmaların dört yüz yıllık mekânı Avrupa olmuştur. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde yoksulluk tartışmaları gelişmiş ülkelerin ekseninden çıkarılarak azgelişmiş ülkelere de kaydırılmıştır (Gün, 2010: 34). Bundan dolayı, kapitalist yörüngede gelişen sanayi devrimi, İngiltere dışında diğer ülkelerde de önem kazandıkça, kitlesel yoksulluk önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Yoğun olarak sosyalistlerin ilgi gösterdiği yoksulluk sorununa farklı bakış

açılarından düşünürler de yoğunlaşmışlardır (Şenses, 2006: 34). Örneğin, geleneksel iktisadın kurucularından Alfred Marshall da, Smith gibi, yoksulluğu istihdam ve iş gücü piyasalarıyla ilişkilendirerek yoksulluğun kader olduğu inancına karşı çıkmıştır (Şenses, 2006: 34).

Kapitalist üretim ilişkilerine bağlı olarak oluşan yoksulluk, Marshall ve Smith gibi yazarlar ve düşünürler tarafından büyük oranda içselleştirilerek, çözüm önerileri getirilen bir sorun olmuştur. Bu genel eğilimin aksine yoksulluğun meşrulaştırılmasına karşı çıkan önemli eserler de ortaya konularak, yoksulluğu aşmak için yöntemler önerilmiştir (Gün, 2010: 33). Bu konuda Marx ve Engels'in yaptığı çalışmalar ve Marx'ın *Kapital* adlı eserinin birinci cildi örnek olarak gösterilebilir. Marx ve Engels, yoksulluğu bir süreç olarak kavrayarak, yoksullaşma kavramını kapitalist sistem içerisinde gücünü kaybeden işçi sınıfını tanımlamak üzere kullanmışlardır. Yoksulluğun, burjuvazinin kölelere bile sağladığı koşulların, proleterlere sağlanmamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir (Gün, 2010: 34).

Buğra'nın belirttiği gibi *“Kapitalizm, ‘özgür emeği’, yani yaşayabilmek için emeğini satmak zorunda olan mülksüz insanı, bir sözleşme ilişkisi çerçevesinde çalıştırmaya dayanan ve değerler sisteminin merkezine temel değer olarak çalışmayı koyan bir toplum düzenidir”* (2009: 10). Aynı zamanda düzensiz işler, asgari geçim zorluğu ve kitlesel işsizlik de bu toplum düzenini etkilemektedir. Karl Marx, bu kapitalist sömürü sistemi içerisinde yoksulluğun kaçınılmaz olduğunu ve uzun saatler çalıştırılan işçilerin hem ücretleri hem de çalışma koşulları aşağı çekilirken, bir taraftan da saklı ordu olarak tutulan işsizlerin, ücret artışı isteyen işçilerin yerini tutabileceğini vurgulamıştır (Oktik, 2008: 28).

Akkaya'ya göre bireyden ziyade sistem odaklı bir yoksulluk kaynağı olarak kapitalizm, herkese iş olanağı yaratmak ve yaşam seviyelerini yükseltmek yerine işsiz yoksul kitlesini her daim yedekte tutmayı amaçlamaktadır. Kapitalizmin temel kuralları işçi ya da işsiz yoksulluğunun gerekliliği üzerine kurulmuştur ve son zamanlardaki teknolojik gelişmeler de yoksulluğun yaygınlaşıp kronik hale gelmesinin önüne geçememektedir çünkü her yenilik daha az işçi çalıştırma anlamına gelmektedir (2003: 64-65).

Akkaya, yüz binlerce insanı yaşamın haklarından yoksunlaştırarak yoksul hale getirmek ve onları erken yaşta doğal olmayan bir yolla ölümle yüzleştirmek ile Engels'in, bir başka insana verilecek zararın önceden bilinmesinin cinayet olarak tanımlanması teorisi arasında bir bağlantı kurmaktadır. *“Bu tutum, örtülü, kasıtlı bir cinayettir”* ve *“burada suç, bir şeyi yapmaktan çok yapmamanın bir sonucudur”* (akt. Akkaya, 2003: 63). Türkiye'nin de içinde bulunduğu kapitalist sistemin ve üretim tarzının sürekli yoksullara ihtiyaç duyması Engels'in dediği gibi bir cinayetin tasarlanmasıdır ve bu cinayet, aynı zamanda bir fiil çekimidir:

“Başlangıçta bizden uzak ve tanınmayan ‘yoksul’dur (şu, bu, o), bizim dışımızda birini işaret eder ve tekil şahıstır. Sonra sıra ‘yoksulsun’a gelir. Yine tekildir ama artık bizden uzak değildir, bildik biridir. Tekilden çoğula geçmek için çok fazla beklemek gerekmez. Birden ‘yoksullar’ çıkar ortaya. Yine biraz bizden uzaktırlar. Derken ‘yoksulum’ sözü duyulmaya başlanır. Tekildir, ama çoğuluna sıra gelmesi için çok geçmesi gerekmez. ‘Yoksuluz’ çekimi kapıdadır. Bu artık cinayetin katliama dönüştüğünü gösterir...Kapitalizm yoksullaştırır, aynı anlama gelmek üzere öldürür” (Akkaya, 2003: 65).

1.3. YOKSULLUK TANIMLARI VE TÜRLERİ

1901 yılında bilinen ilk yoksulluk tanımlamasını yapan Seeböhm Rowntree'ye göre yoksulluk, *“bireye ait olan toplam gelirin, onun biyolojik varlığının devamı için en alt düzeyde gerekli olan yiyecek, giyim vb. maddeleri karşılamaya yetmemesi halidir”* (akt. Aytaç ve Habipler: 2013: 7). Bu tanımlamaya göre, bir insanın sadece biyolojik olarak hayatına devam edebilmesi onu yoksul sınıfına sokarken, diğer ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamaması göz ardı edilmiştir. Yoksullukla ilgili çalışmalara bakıldığında, alana olan ilgi arttıkça tanımların ve sınıflandırmaların da değiştiği ve dönüştüğü görülmektedir.

Rahnema (2009: 133) tarafından yapılan bir başka tanıma göre *“Yoksul, somut ve ölçülebilir eksiklik ve yoksunluklar nedeniyle, yaşaması için gereken mal ve hizmetlere sahip olamayan kişidir”*. Bu tanım, yoksulluğu sadece biyolojik ihtiyaçlara sahip olamama durumundan çıkararak, insani hayat seviyesinde yaşama hakkına sahip olabilmek için ulaşılması gereken sağlık ve eğitim gibi hizmetleri de kapsamaktadır. Tanımın içerisinde geçen ‘yoksunluklar’ ifadesi de yoksulluk çalışmalarında sık rastlanan bir olgudur. Genel sosyolojik anlamlarıyla, yoksulluk,

daha geniş ihtiyaç düzeyindeki (fizyolojik, biyolojik, kültürel...) yaşamsal gerekliliklerin karşılanamamasını ifade ederken; yoksunluk, herhangi bir şeyin insanın elinden alınmasını (daha önceden ona sahip olsun ya da olmasın) ve kişinin o şeye sahip olmayı makul bir şekilde bekliyor olmasını içerir (Marshall, 2005: 828). Yoksunluk daha edilgen bir anlamda, özellikle de herhangi bir şeyden ‘yoksun bırakılmak’ ifadesiyle kullanılmaktadır.

Sadece maddi yetersizliklerin vurgulanmadığı bir diğer tanıma göre yoksulluk, insanların kabul edilir yaşam koşullarına özgür ve insana yakışır şekilde ulaşamamaları ve aynı zamanda kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli insani fırsat ve olanaklardan yoksun bırakılmalarıdır (Gül, Sallan Gül ve Memişoğlu, 2007:248). Üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımlı olmamakla birlikte, yoksulluk tanımları toplumların değer sistemlerine ve zamana göre farklılık göstermektedir. Yakın bir geçmişe kadar sadece iktisat ağırlıklı olarak yapılan yoksulluk araştırmalarındaki göstergelerin sadece ekonomik kıstaslar dikkate alınarak mı yapılacağı yoksa sosyal ve siyasal kıstasların da dahil edilip edilmeyeceği önemli bir sorun teşkil etmiştir (Şenses, 2006: 62). Bu konuda Amartya Sen, yoksulluğun ekonomik boyutundan çok kültürel ve öznel boyutuna dikkat çekerek, yoksulluğu betimleyen bazı basamakları insanların sahip oldukları maddi ve manevi varlıklar ve toplumda var olan fırsatlarla ve insanların yaşam kalitelerinden duydukları tatmin olarak tanımlamıştır (Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011: 62). Maslow’un beş aşamada tanımladığı ihtiyaçlar hiyerarşisine göre en tepede olan kendini gerçekleştirme ihtiyacının giderilebilmesi için ilk öne fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçların karşılanması, daha sonra da sevgi ve saygı gibi unsurların tamamlanması gerekir (Odabaşı, 1986: 42). Dolayısıyla ilk aşamayı tamamlayamayan yoksullar için diğer basamaklara ulaşmak ve tatmin olmak da zorlaşmaktadır.

Farklı tanımlar yapılarak bir çerçeveye oturtulmak istenen yoksulluk, kendi içinde de farklı türlere sahiptir. Bireylerin yaşına, cinsiyetine, oturduğu yerin mekânsal farklılıklarına, toplum içindeki statüsüne, tüketim boyutuna ve alışkanlıklarına bakılarak yoksulluk türleri belli başlıklar halinde alan çalışmalarında kendisine yer bulmuştur.

Mutlak yoksulluk, hane halkının veya bireyin yaşamını fiziken devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu en düşük tüketim seviyesi olarak tanımlanmaktadır (Dumanlı, 1996: 6). Mutlak yoksulluk tasnifinde yer alan minimum ihtiyaçlar; “ihtiyaç sepeti” olarak adlandırılır ve bunun içinde temel gıdalar, olmazsa olmaz giyim ve konut ihtiyaçları yer almaktadır (Aytaç ve Habipler, 2013: 11).

Mutlak yoksulluk tanımı gereği, temel ihtiyaçlar günlük asgari kaloriyi sağlayacak harcamalardır ve Dünya Bankası’nın yaptığı bir tespitle kişi başına günlük 1 dolarlık harcama seviyesi mutlak yoksulluk göstergesi olarak sayılmaktadır. Bu tespite göre kalkınmış ülkelerde neredeyse hiç yoksul kalmamaktadır. Bu seviyenin altında kalanlar genellikle sabit bir kalacak yeri olmayanlar, toplumdan dışlanmış çok küçük bir kesimdir. Sadece tüketme düzeyiyle sınırlandırılmayan, bunun yanı sıra hiçbir toplumsal haktan yararlanamayan bu kesim için aşırı yoksulluk kavramı da kullanılmaktadır (İnsel, 2001: 64-65).

Görelî yoksulluk ile mutlak yoksulluk arasındaki fark, mutlak yoksullukta hesaplamaların kişi başına düşen harcama düzeyi temelinde yapılırken, görelî yoksullukta ise bu hesaplamaların, başka sosyal gruplarla birlikte kıyaslanarak yapılmasıdır (Aytaç ve Habipler, 2013: 11). Bir başka ifadeyle, hanehalkı gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin sonuçların yine hanehalkı yüzdelik gruplarının birbiriyle kıyaslanarak irdelenmesidir (Dumanlı, 1996: 7). Dumanlı (1996:8) görelî yoksulluk kavramını şöyle örneklendirmektedir:

“...ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı, fakir bir hanehalkı gelirinin üç katına sahip ise, fakir kabul edilen aile, ortalama gelire sahip olan bu aileye göre ancak onun sahip olduğu kaynakların üçte biri nisbetindeki ekonomik ve sosyal muhtevalı bir kaynağı kullanma imkanına sahip olabilmiş demektir. Dolayısı ile hem tüketim bakımından hem harcama bakımından bir eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. İşte nisbi fakirlik kavramı bu türden sorunların açıklanmasında kullanılmakta ve anlaşılması daha kolay olan yorumlamalara imkan vermektedir.”

Görelî yoksulluk, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynaklarının azlığı dolayısıyla genel toplum refahının altında kalanları tanımlamaktadır. Mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk tartışmalarında dikkate alınması gereken; mutlak yoksulluk kavramına göre hiç yoksul olmayabilecekken,

yoksulluğu bir eşitsizlik olgusu olarak alıp gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendiren görelî yoksulluğa göre toplumda her zaman yoksul olabileceğidir (Şenses, 2006: 92).

Objektif yoksulluk yaklaşımında, yoksulluğu oluşturan nedenler ve yoksulluktan çıkış için ihtiyaç duyulanların hesabı yapılarak ana nokta olan gerçeklerin ölçülmesine odaklanılmaktadır. Gelirin dolar bazında ölçülmesi veya metrekaresindeki yaşam alanının ölçülmesi gibi sayısal veriler objektif yoksulluğa örnek olarak verilebilir. *Sübjektif yoksulluk* anlayışı ise tersine bir kavram olarak benimsenmiştir ve bu yaklaşımda çeşitli anketler ve kamu araştırmaları yoluyla ulaşılan kitleye yoksulluk sınırının altında olmamak için gerekli olan gelir düzeyi değerlendirmeleri yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, objektif yoksulluğun sayısal verilerinin tersine, sübjektif yoksulluk anlayışında, gelir ve refah odaklı yoksulluk standartları oluşturulmaktadır (Aytaç ve Habipler, 2013: 11).

Yapabilirlik yoksulluk anlayışı; toplum içinde temel insani yapabilirliklerin minimal olarak kabul edilebilecek seviyede bile bulunmamasıdır. Yapabilirlik yoksulluğunda vurgulanan nokta; toplumdaki bireylerin uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesi, bireylerin okuryazar olması ve bireylerin özgürce toplumlarına katılabilmek konusunda fırsat ve kapasiteye sahip olmasıdır (Lok-Dessallien, 2000: 11). Yapabilirlik yoksulluğunun bir diğer adı da kapasite yoksulluğudur. Sen'e (1992: 49) göre yapabilirlik, temel olarak insanlar için değerli işlevsellikleri başarmanın bir yansımasıdır ve bunun içinde eğitim görme, iş sahibi olma gibi özgürlüklere sahip olmak gibi fonksiyonlar bulunmaktadır. Vurgu esas olarak, insanların gelirleri ya da harcamaları üzerinde değil, neler yapabildikleri ve bunları yapmak için sahip oldukları güç üzerindedir (Sen, 1992: 29)

Kırsal yoksullukta, yoksulluk belirlenmesi yapılırken gelir ve tüketim düzeyiyle birlikte mahrumiyetler dikkate alınmaktadır. Nüfus büyüklüğü, hane türü ve yoğunluğu, insanlara sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi ve tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı gibi kriterler kırsal yoksulluğun tespitinde kullanılmaktadır (Aytaç ve Habipler, 2013: 11). *Kent yoksulluğu* ise, Işık'ın (2007: 6-7) belirttiği gibi "...ekonomik dönüşümler sebebiyle kırsal kesimden kentlere göç edenleri istihdam edebilecek iş olanaklarının kısıtlı olması ve dönüşümün yol açtığı toplumsal kırılmalardan, kurumlar arası ilişkilerin tam anlamıyla

şekillenememesinden doğan yoksulluk olarak tanımlanabilir”. Kent yoksulluğunda, ekonomik ve toplumsal yaşamdaki değişimlerden etkilenen yoksullar toplumdan kopuk, güven duygusundan yoksun ve bütünleşmeye karşı negatif bir tutum içindedirler.

Uzun vadeli ve kalıcı hale gelmiş yoksulluk *kronik yoksulluk*ken, *geçici yoksulluk* kısa vadeli ve kalıcı olmayan yoksulluk anlamına gelmektedir. Geçici yoksullukta, yaşam standardında yaşanan ani ve bir kerelik düşüşler uzun süreli olmamaktadır (Aytaç ve Habipler, 2013: 11).

1.4. YOKSULLUĞA DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Yoksullukla ilgili yaklaşımlar üç ana başlık altında toplanabilmektedir: İlk yoksulluk yaklaşımı yoksulluğun nedenlerini bireyde arayan bireysel yoksulluk yaklaşımıdır. Neo-liberal yaklaşımı ve yeni muhafazakâr bakış açısını savunanlar ve yoksulluk kültürü yaklaşımını benimseyenler bireysel yaklaşımın savunucularıdır. Yapısal yaklaşımlar ise, yoksulluğun nedenlerini toplumda ve toplum yapısında arayarak kapitalist sistemin doğasına ve işleyişine, sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk farklılıkları gibi ilişkilere bakmaktadır. Yapısal yaklaşımlar, yoksulluğun nedenlerini mağdurda aramaz. Üçüncü yoksulluk yaklaşımı ise yoksulluğu küreselleşmeyle bağdaştıran yeni yoksulluk yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, küreselleşmeyle bağlantılı oluşan yeni toplumsal formasyonları irdelleyerek yoksulluğu açıklamaya çalışmaktadır (Doğan, 2011: 5).

1.4.1. Bireysel Yaklaşımlar

Yoksullukla ilgili ortaya atılan ilk teoriler en basit şekilde yoksulluğun, yoksulların kendisinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Yoksulluk içinde olanların bunu yaşamalarındaki temel neden ya aciz olmaları ya da geçimlerini sağlamak istememeleri şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu görüşte bireyin içinde bulunduğu toplum ya da sosyal gruplar hiçbir önem taşımaz çünkü toplum yoksulların gereksinimlerini karşılamakla yükümlü değildir. Özellikle on dokuzuncu

yüzyılda oldukça moda olan yoksullukla ilgili bireysel teoriler temelde bireyi suçlayan yoksulluk anlayışları olarak yoksulluk literatürüne girmiştir (Haralambos ve Holborn, 2001: 85).

İşlevselci tabakalaşma kuramına göre, toplumdaki belli konumlar bütün toplumsal sistemin sürekliliği için diğer konumlardan işlevsel olarak daha önemlidir ve bu konumlardaki kişiler daha özel becerilere ve yeteneklere sahiptirler. Toplumlar, toplumsal rollere göre tabakalaşmaktadır (Doğan, 2011: 6) ve farklı toplumlar arasındaki toplumsal eşitsizlik, toplumun devamı ve korunması açısından önemli bir işlev görmektedir (Turner, 1986: 40). Bu kuramın savunucularına göre, toplumdaki her birey önemli konumlarda yer alabilecek yeteneğe sahip olmadığı için, bu yeteneğe sahip olan önemli kişiler ayırt edici bir konuma sahip olmalıdır. (Kalaycıoğlu, 2003: 255).

Herbert J. Gans *Daha Fazla Eşitlik* (akt. Haralambos ve Holborn, 2001: 94) adlı eserinde toplumda yoksulluğun sürmesinin diğer grupların yararına olduğunu iddia eder. Yoksulluk genelde yoksul olmayanların yararınadır ve bu nedenle zengin ve güçlü olanlar için yoksulluk, bir sosyal sorun değildir. Bu görüşten hareketle Gans, yoksul olmayanlar için yoksulluğun işlevlerini aşağıdaki gibi belirler:

1. Yoksulluğun varlığı için geçici, sonu olmayan, kirli, tehlikeli ve aşağılık işler gereklidir ve yoksulluk bu tip işlerin yapılmasını garanti eder. Gans yoksulluğun, “isteyerek ya da istemeyerek, kirli işlerin düşük gelirle yapılmasını sağlayan düşük ödemeli işçilerden oluşmuş bir havuz işlevi” gördüğünü iddia eder. Böylece, yoksulluk “kirli işlerin” yapılmasını ucuz bir şekilde sağlarken, nüfusun yoksul olmayan kesimlerinin açığını kapatır.

2. Yoksulluk, yoksullara yardım eden çok sayıda meslek grubu ve profesyoneller yaratır ve nüfusun geriye kalanını yoksullardan korur. Polis, gözaltı görevlisi, sosyal çalışmacı, psikolog, doktor ve ‘yoksulluk endüstrisini’ yöneten yöneticiler bu gruptandır. Gans’a göre yoksullarla uğraşan işlerde çalışanların yoksulluktan menfaatleri olması söz konusudur.

3. Gans, yoksulların varlığının toplumun diğer üyeleri için güven ve destek sağladığını iddia eder. Bu sava göre, yoksulların varlığı toplumda yoksul olmayanların değerlerini yeniden tazeleyerek başarısızlıklarına temel oluşturur ve bir

çeşit günah keçisi işlevi görürler. Gans, çok çalışmanın cazibesini, tutumluluğu, dürüstlüğü ve tek eşliliği savunanların, bu normları haklı kılmak için tembel, savruk, sahtekar ve rasgele cinsel ilişkiyle suçlayacağı insanlara gereksinimleri olduğunu iddia eder. Normların ihlalini keşfetmek için yoksulların temel normları yeniden güçlendirici bir işlevi olduğunu iddia eden Gans'a göre yoksulluk zenginlerin yararına vardır ve kalıcıdır çünkü yoksulluğa alternatif işlevsel seçenekler toplumun daha zengin üyeleri için işlevsizdir (akt. Haralambos ve Holborn, 2001: 94).

Yoksulluk kültürü yaklaşımı da yoksullukla ilgili çalışmaların hemen hepsinde önemli bir yer tutmaktadır. Genel anlamda, başarı, sıkı çalışma ve kendine güvenin karşısı olan kadercilik, tevekkül ve aylaklık ile nitelendirilen bir kültürel ortamı anlatan ve nesilden nesile aktarılma eğilimini vurgulayan “yoksulluk kültürü” (Marshall, 1999: 827), yoksulluğu içinde yaşanılan şartların etkilediği davranışlar ve tutumlar dizisi olarak tanımlamaktadır (O'Brian, 2006: 222). Söz konusu durumu benimseyenlerin durumu ekonomik değil, psikolojik bir durumdur ve yardım programlarına bağımlı hale geldikleri için çalışmazlar. Bu sebeple, üretim sürecine dâ hil olmadıkları için yoksulların toplumun sırtında tabiri caizse bir kambur olduğu düşünülmektedir (Aksan, 2012: 14).

Yoksulluk kültürü kavramı Amerikalı antropolog Oscar Lewis tarafından geliştirilmiş ve ilk olarak “yoksulluk alt kültürü” olarak 1958 yılında uluslararası bir kongrede yine onun tarafından kullanılmıştır (Harvey ve Reed, 1996: 467). Lewis, *İşte Hayat* (1965) adlı eserinin girişinde “yoksulluk alt kültürü” teriminin “yoksulluk kültürü”ne göre teknik olarak daha doğru olduğunu ancak yoksulluk kültürü kavramını daha kısa ve kullanışlı olduğu için tercih ettiğini belirtmiştir (Lewis, 1965: L (Dip Not)). Mexico City, San Juan, Puerto Rico ve New York'taki ailelerle yaptığı çalışmalar sonucunda, kentteki yoksulların nesilden nesile aktardıkları bir yaşam tarzı olduğunu tespit eden Lewis, bu aktarımın kültürel kodlar aracılığıyla mümkün olabildiğini ifade etmiştir. Yoksulluğu, kendi norm ve değerleri olan bir “alt kültür” olarak tanımlamakla kültürcü yaklaşıma öncülük etmiştir (Özbudun, 2002: 60).

Lewis, yoksulluğu kendi çerçevesi içinde ve rasyonel olarak, ailede kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam şekli olarak nitelemektedir ve aynı zamanda yoksulluk kültürünün oluşumunu ve gelişimini sağlayan bazı koşullar vardır. Kuramcıya göre

bu koşullar, para ekonomisi, ücretli işçilik ve kar amacı ile üretim, sürekli ve büyük ölçüde işsizlik, düşük ücretler, ya hükümetin baskısı sebebiyle ya da istenilerek sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmenin dar gelirli tabaka için sağlanamaması, çift taraflı akrabalık sisteminin varlığı ve son olarak hâkim sınıfta servet birikimine yönelen ve alt tabakadan olmayı kişisel yeteneksizliklere bağlayan değer yargısının olması şeklinde sıralanmaktadır (Lewis, 1965: L-LI).

Burada değinilen koşullar, kapitalizmin bir toplumda yerleşmeye başlama sürecine işaret etmektedir. Sosyal hayattaki ilişkilerin para ekonomisi üzerine kurulmaya başlanmasıyla geleneksel toplum yapısı yerine kapitalist toplum yapısının yerleştiğine işaret edilmektedir. Yoksulluk kültürü, kesin tabakalara ayrılmış ve kapitalist düzendeki alt sınıfın tepkileri ve koşullara uyma çabası olarak ele alınmaktadır (Özdoğan, 2009: 15).

Lewis, yoksulluk kültürünün, , alt kültür ve bu kültürün daha geniş olan toplumla ilişkileri, gecekondu mahallesi topluluğunun doğası, bireyin davranışları, değer ve kişilik yapısı gibi çeşitli bakış açılarıyla incelenebileceğini belirtmiştir. Lewis (1965: LIII- LVI), bu özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:

“1-Belli başlı kurumlardaki yoksulların etkili işbirliği ve aralarında birlik olmayışı. İnsanların yarı aç yarı tok yaşatan yardım sistemleriyle esas yoksulluk ve umutsuzluk duygusunun kaldırılacağı ya da azaltılacağı yerde, bu duygu devam ettirilir.

2-Bölgesel toplum açısından yoksulluk kültürüne baktığımız zaman imar ve konut koşullarının berbat olduğunu, kalabalık, fakat her şeyin üstünde özlü bir ailede bulunan örgütlenmenin bunlarda olmadığını görürüz.

3-Aile düzeyinde yoksulluk kültürünün başlıca özellikleri çocukluk döneminin bulunmaması, cinsiyetle erken tanışma, nikâhsız evlilikler, kocaların karıları ve çocuklarını çok sık olarak terk etmeleri ve bu tür erkeklerin fazla oluşu kadar aile reisinin fazla olduğu ailelerin çokluğu ve ana tarafından gelen akrabalara daha fazla yakınlık ve bunları akraba olarak fazla tanıma, otoriteye karşı fazla eğilim, gizliliğin az oluşu, sınırlı eşyalar ve analık sevgisinde rekabettir.

4-Birey düzeyinde ise başlıca özellikler toplumda ayrı tutulma duygusu, çaresizlik, başkasına bağlı olduğunu duyma ve aşağılık duygusudur.”

Diğer özellikler olarak analık duygusunun yok oluşu, zayıf bir benlik yapısı, cinsiyetin karıştırılması, içgüdünün kontrol edilmemesi, bugünü yaşama ve yarını pek düşünmeme, kendini bırakma ve tevekkül, erkeğin büyüklüğüne olan yaygın inanç ve her türlü psikopatolojiye karşı gösterilen büyük ölçüde hoşgörü maddelerini sıralayan Lewis yoksulluk kültürü olan insanların tarih bilgilerinin çok az olduğunu belirterek, yalnız kendi dertlerini önemsediklerini ve ayrıca sınıf farkı gözetmemelerine rağmen statü ayrımında çok hassas olduklarını belirtir (Lewis, 1965: LVI-LVII). Özetle, yoksulluk kültürünün başlıca özellikleri pasif tepki, kabullenmişlik, tevekkül, sabır ve kadercilik olarak öne çıkmıştır (Gün, 2010: 42).

Lewis'in çalışmalarının ilgiyle karşılanmasıyla beraber 1960'lı yıllarda yoksulluk kültürü kuramı popülerleşmeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde tartışmalara yol açan kuram, 1980'li yıllardan itibaren sosyal devletin ilgi göstermediği alanlara dinsel ve yerel topluluklar tarafından yardım edilmesiyle tekrar güncellik kazanmıştır. Çalışma refahı anlayışında ve sosyal politikalar bağlamında önem kazanan yoksulluk kültürü, yoksulların çalışma anlayışlarını tartışmaya açarak onların daha fazla iş imkanına kavuşmalarını sağlayan popüler bir kavram haline gelmiştir (Gül ve Sallan Gül, 2008: 67).

Lewis'in yoksulluk kültürü kavramını savunanlar kadar karşı çıkanlar da olmuştur. Örneğin J. Alan Winter, yoksullarla ilgili bu kavramın daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyduğunu belirterek bu tanımlamaların hep olumsuz durumları vurguladığını söylemiştir (Winter, 1971: 18-19). Frederick D. Holliday ise, yoksulluk kültürünü yansıttıkları öne sürülen insanlara atfedilen tutum ve davranışların, iyi ve kötü kültür kategorilerini belirlemek için kullanılmayacağına işaret ederek, yoksulluk kültürü yaklaşımını benimsemenin bilim adamlarının toplumsal sorunlara çözüm üretme arzularıyla çelişeceğini ve böyle bir yaklaşımın yoksullara yarar sağlamaktan çok zarar vereceğini vurgulamaktadır (Holliday, 1971: 50-53). Bu kavrama karşı çıkan bir diğer kişi de sosyal bilimci Charles A. Valentine'dır. Valentine (1968: 1-3), kültürel sistemlerin karşılaştırılması yapılırken üstün ve aşağı olma gibi yargılamalara işaret edecek kavramları kullanmaktan kaçınmak gerektiğini ve kültür

konusunda çalışan kişinin kendi norm ve değer yargılarına dayanarak üzerinde çalıştığı kültürü ele almaması gerektiğini belirtmektedir (Valentine, 1968: 8-12).

Lewis'te yoksulluğun nesilden nesile aktarılmasında belirleyici olan ekonomi-politik sömürden ziyade var olan koşulları kabullenmişlik ve bu koşullara uyum ve uyum kültürüdür. Bu nedenle, başlarda ekonomi ve politika yoksulluğun nedeni gibi görülse de, bunlar sonraki aşamalarda tamamen gözden kaybolur ve yerini kültürün belirleyiciliğine bırakır (Gün, 2010: 44). Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi* (1991: 39) adlı kitabında genel olarak ezilenler için şunu ifade etmiştir: “*Hiçbir şeye yaramadıklarını, hiçbir şey bilmediklerini, herhangi bir şey öğrenmekten aciz olduklarını-hasta, tembel, verimsiz olduklarını- o kadar sık duyarlar ki sonunda kendi aczlerine ikna olurlar.*”

Yeni muhafazakâr yaklaşıma göre, sosyal devlet uygulamaları, aileyi, geleneksel gönüllü kuruluşları ve sosyal ağları zayıflatarak yoksulları tembelliğe itmektedir ve suçu artırmaktadır. Yeni muhafazakârlar, yoksulluk kültürünün özellikleri arasında sayılan değişkenlerden alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, cinsel iradesizlik, şiddete başvurma, sorumluluklardan kaçış gibi davranışların yoksullar arasında yaygın olduğu görüşünü savunmaktadırlar (Gül ve Sallan Gül, 2008: 69-70). Bu gibi davranışların neticesinde yoksullar için kullanılan düşük, pasif ve boyun eğen, itibarsız, tehlikeli, kötü ve hatta şeytani gibi sıfatlar bir sınıflandırma yöntemi olarak kullanılmaktadır (Peterson, 1991: 617).

Murray'e (1984: 218) göre, yoksulluğu azaltmak için yapılan sosyal programlar olumsuz sonuçlar üreterek, yoksulların çalışmak yerine bu programlardan gelen yardımlarla yaşamlarını sürdürmelerine ve yoksulluğun sürekli hale gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca, topluma ve ailelerine karşı sorumsuz bireyler yetiştirerek tek ebeveynli ailelerin oluşmasına, evlilik dışı çocuk sahibi olunmasına ve dolayısıyla toplumdaki yoksul sayısının artmasına neden olmaktadır. Murray, ayrıca yoksulların sosyal programlara ihtiyaç duymadan kendilerini ve ailelerini geçindirmeleri için öncelikle düşük ücretli işlerde çalışmaları gerektiğini belirterek, yoksulluğun çözümü olarak da, yoksullara yardım için oluşturulan tüm sosyal yardım

programların iptal edilmesini savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yoksulluk kültürünü ortadan kaldırmanın yolu sosyal devlete bir son vermektir.

1.4.2. Yapısal Yaklaşımlar

Bu yaklaşımlar genel olarak Marksist perspektifi temel alarak yoksulluğun kaynağının kapitalizm olduğunu iddia etmektedir. Yapısal yaklaşımlar aynı zamanda sistem kaynaklı yaklaşımlardır ve kapitalist sistem devam ettiği sürece yoksulluğun devam edeceğini savunmaktadır (Oktik, 2008: 35). Turner, *Eşitlik* isimli kitabında, eşitsizliğin ne olduğunu anlatırken Marksist tasarıda eşitsizliğin kişisel eksikliklerin ya da ahlaki kusurların bir ürünü olmadığını, eşitsizliğin temelde toplumun bir özelliği olduğunu belirtir. Bunun neticesinde bireyler, yapısında eşitsizlik olan toplumsal rolleri üstlenerek eşitsizliğe zorlanmaktadır (1986: 58).

Bu yaklaşımı savunanlar, kaynakların adaletli bir şekilde dağıtılmaması nedeniyle yoksulluğun varlığını sürdüreceğini ve bunun da toplumun başarısızlığı olduğunu öne sürerler. Yoksulluk içinde olanlar bundan sorumlu tutulmayarak “mağdurlar” olarak değerlendirilmelidirler. Toplumun yoksulluğu neden yok edemediği konusunda uzlaşamayan çatışma kuramcılarında bazıları yoksulluğun aslında refah devletinin başarısızlığının sonucu olarak görmektedir. Diğerleri daha çok, yoksulların iş pazarı içindeki güçsüz ve zayıf pazarlık konumlarının onları dezavantajlı konuma getirdiği üzerinde durmaktadırlar (Haralambos ve Holborn, 2001: 90).

Yoksullar ya iş güçlerini satamamaktadır ya da kendilerini yoksulluktan kurtarma çabaları engellenmiştir. Birçok çatışma kuramcısına göre, toplumda yoksulluğun varlığı tabakalaşma sisteminin varlığıyla doğrudan ilişkilidir. Marksistler yoksulluğun, kapitalizmin doğasında var olan kaçınılmaz bir sonuç olduğuna inanırlar. Toplumun bütünsel dönüşümü olmaksızın yoksulluğun yok olabileceğini tasarlayamazlar (Haralambos ve Holborn, 2001: 90).

Novak, yaşlılık, hastalık, işsizlik gibi yoksulluğun nedenleri olarak ileri sürülen değişkenlerin aslında yoksulluğu açıklamadığını çünkü yoksulluğun sınıfla bağlantılı ekonomik bir sistemin ürünü olduğunu belirtir. Yoksul, hasta ya da iş bulmak için

beceriksiz olmak yoksulluğun nedenleri değil sonuçlarıdır. Yoksulluk, yalnızca ekonomik eşitsizliğe değil, sosyal zenginliğin üreticileri ve sahip olanları arasındaki temel ayrıma dayanan bir ekonomik sistemin ürünüdür. Yoksulluk, en başta ve ilk olarak bir sınıf fonksiyonudur (Novak, 1988: 19-20).

Marksist sosyolojiye göre, yoksulluk, kapitalizmin varlığı için bir ön koşuldur. En yüksek kâra ulaşmak isteyen kapitalist, bunu işçi ücretlerini düşük tutarak sağlar ve bu emeğin sömürsü anlamına gelir. Kapitalist sistemin etkili olarak işlemesi için düşük emek gücü piyasasına ihtiyaç vardır ve dolayısıyla yoksulluk, kapitalist toplumun bir ürünü olarak görülür (Erdem, 2009: 343).

1.4.3. Yeni Yoksulluk Yaklaşımı

Bauman'a göre bizim toplumumuz bir tüketici toplumdur ve tüketmek hem kendine tahsis edip kullanıp bitirmek hem de yok etmek anlamına gelmektedir. *“Nesneler yenilerek ya da eskitilerek fiziksel olarak tamamıyla yok olana kadar ‘kullanılıp bitirilebilir’ ya da çekicilikleri tüketilerek, artık istek uyandırmazlar, kişinin gereksinimlerini ve arzularını tatmin etme kapasitelerini yitirirler ve böylece tüketim için uygunsuz hale gelirler”* (Bauman, 1999: 39). Üyelerini esasen tüketici olarak gören bu toplumda, toplumun iyi bir üyesi olabilmek için iyi bir gelir ve kredi kartları gerekmektedir ancak yoksullar bunu yapmaya yetkin bir durumda değildirler. *“Bugünün yoksulları öncelikle ‘işsiz’ değil, ‘tüketici olmayanlar’dır; onların yerine getiremedikleri sosyal yükümlülüklerin en önemlisi pazarın sunduğu mal ve hizmetlerin aktif ve etkili alıcısı olmak olduğundan, onları öncelikle tanımlayan şey defolu tüketiciler olmalarıdır”* (Bauman, 1999: 132).

Bir zamanlar anlamını işsiz olmak durumundan alan yoksulluk, bugünkü anlamını yeterince tüketemiyor olma durumundan almaktadır ve yoksullar artık “defolu tüketiciler”e dönüşmüştür (Bauman, 1999: 10). Yeterli bir işe sahip olamayan yoksullar, günümüz tüketim toplumunda artık sakat, arızalı, kusurlu ve noksan, diğer bir deyişle yetersiz olarak tanımlanmaktadırlar ve kendilerini de böyle adlandırmaktadırlar (Bauman, 1999: 60).

Işık ve Pınarcıoğlu, yeni yoksulluk olgusunu gelişmiş ülkelerde yaygınlaşan, sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkûm, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içinde tecrit edilmeye çalışılan ve ayrıca ekonomik, sosyal ve siyasal olarak dışlanan, yoksulluğuyla baş etmek için de hiçbir ümidi olmayanlar olarak tanımlamaktadırlar (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 66,73). Yeni yoksullar, hem uzun dönem işsizlik sonucu ekonomik dışlanmayla karşılaşmakta hem de her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadırlar. Bu dışlanan kesimler sınıf bile olamayan sınıf altını, yani yeni yoksulları oluşturmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 70).

Buğra ve Keyder'e göre, yeni yoksulluk olgusu toplumsal bütünleşme ihtimalini ortadan kaldıran koşulların bir ürünüdür ve bu durumda olan insanlar kent ekonomisinin daha bütünsel bir parçası olamayacaklardır. Sürekliliği olmayan işlerde çalıştıkları için bir birikim sağlayamayacak ve dolayısıyla ailenin öz bakımını ve yeniden üretimini karşılayamayacaklardır (2003: 23-24). Yeni yoksulluk, literatürde çok yaygın olarak kullanılmasa da, yoksulluğu açıklamaya çalışan diğer kavramların yaptığı gibi yoksulluğu görünümüyle açıklamaya çalışır. İndirgediği görünüm ise 'tüketememek'tir (Gün, 2010: 53).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK OLGUSU VE KADIN YOKSULLUĞU

Türkiye’de yoksulluğun ne olduğunu ve nasıl bir süreçten geçilerek bugünkü yoksulluk seviyelerine gelindiğini anlayabilmek için ülkenin geçirdiği tarihsel dönüşüme ve uygulanan farklı ekonomi politikalarına bakmak gerekmektedir. Tercih edilen politikalara göre değişen vergilendirme, kaynak aktarımı ve sosyal yardımlar gibi unsurlar ülkenin zenginini ve yoksulunu yaratmaktadır. Bunun sonucunda Türkiye’nin kendine özgü koşullarında ortaya çıkan durumlar yoksulluğu anlayabilmek için irdelenmesi gereken unsurlar arasında yer almaktadır. Genel ekonomi politikalarının uygulanış biçimlerinin yanı sıra bu stratejilerin gelir dağılımını nasıl şekillendirdiği de önemli hale gelmektedir (Taçyıldız, 2006: 54).

2.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE YOKSULLUK

Tarihsel dönüşüm içerisinde yoksulluk, Türkiye tarihinin dönemleri içerisinde irdelenebilir. Kongar’ın (2006: 424) ifadesiyle Türkiye ekonomisi 1923-1930 arası liberal dönem, 1930-1939 arası devletçi dönem, 1939-1947 arası savaş dönemi, 1948-1960 arası liberal dönem, 1960-1980 arası planlı dönem ve 1980’den sonraki dönem de yine liberal dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemlere değişik isimler verilmesine rağmen izlenen ekonomi siyasetinin ana hatları aynı kalmıştır ve Kongar (2006: 424) bu dönemi şöyle özetlemiştir:

“İlk olarak, karayolları, demiryolları, limanlar, barajlar gibi temel yatırım alanlarında ve dokuma, çimento, şeker, demir-çelik gibi üretim konularında, yoğun kamu yatırımları bütün dönemlerde sürdürüldü, İkinci olarak, özel girişim her dönemde, vergi bağışıklıkları, gümrük kolaylıkları, borçlanma olanakları yoluyla güçlendirildi. Üçüncü ve son olarak da, kamu kesimi her zaman özel kesimin destekçisi sayıldı.”

Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı sayılan ve aynı zamanda yeni bir başlangıç olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları, Cumhuriyet düzeninin topluma yerleştirilmesi ve toplumun bu düzene uyum sağlama süreciyle geçmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra uzun yıllar süren tek parti iktidarı, köklü değişimlere giderek üretimin yerelleştirilmesi, yeni fabrikalar açılması, yerli malı ürün kullanımının özendirilmesi gibi ekonomi politikaları izlemiştir. Batı odaklı modernizmle beraber yeniden şekillenen yaşam tarzı, gündelik hayat ve kültür de tüketim kültüründe değişimler yaratarak ekonomik anlamda yeni oluşumlara yol açmıştır (Velioğlu, 2010: 180-181).

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye ekonomisinin ne yönde ilerleyeceği, 1923 yılının Şubat ayında İzmir'de yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nde ana hatlarıyla belirlenmiştir. Kongrenin toplanma amaçları tüccar, çiftçi, sanayici, işçi kesimlerinin sorunlarını ve isteklerini belirleyerek bu kesimlerin siyasal yönetimle bütünleşmesini sağlamak; yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamak olarak sayılabilmektedir. Ayrıca, özel girişimciliğin canlandırılması için kredi olanaklarının ve eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi altyapı ve teknik hizmetlerin hükümetçe sağlanması; gerekli yasal düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır. Özetle, Türkiye İktisat Kongresi'nde Osmanlı'dan devralınan ekonomik yapı, ulusalcı bir anlayışla onaylanarak ekonomik faaliyetlerin etkinlik kazanması için gerekli düzenlemelerin planlanması yapılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2008: 33-35).

İktisat Kongresi'nin yapıldığı zamanlarda kesintiye uğramış olan Lozan Barış görüşmeleri 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması ile nihai sonuca ermiştir ve ekonomik gelişmenin en büyük engellerinden sayılan kapitülasyonlarla, yürürlükte bulunan gümrük tarifesi 1929'a kadar dondurulmak şartıyla kaldırılmış, Düyun-u Umumiye İdaresi tasfiye edilerek yabancı mali kontrol son bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'na kıyasla çok daha küçük ama bütün haklara sahip ve tam özgür bir devlet olarak kurulmuştur (Yaşa, 1980: 1-2). Ancak, aynı zamanda bölgede egemen olan tarihsel koşulların ve imparatorluğun toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısının ürünü olan güçsüz ve dışa bağımlı bir ekonomiyi de devralmıştır (Kongar, 2006: 348).

1923-1929 yıllarını kapsayan dönemde yerli sanayinin gelişmesi için çıkarılan teşvik yasaları ve diğer özendirmeler etkili sonuçlar vermemiştir ve dolayısıyla sanayileşmede de ciddi gelişmeler yaşanmamıştır. Dönem boyunca, savaş sonrasında ekonomik enkazı, nüfus mübadele hareketleri, altyapı yatırımlarının yeterince gelişmemesi gibi nedenlerden dolayı sanayide gelişme sağlanamazken, ihracata yönelik tarımda önemli artışlar olmuştur (Sönmez, 1999: 1-2).

Kemalist devletçilik ilkesine göre sanayileşmenin gelişmesi için olumlu görülen özel teşebbüs faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve devletin iktisadi işletmeler kurarak ulusal kalkınma sürecine ivme kazandırması iki önemli ögedir (Köker, 2007: 179). Ancak, yerli hammaddelerin işlenmesi yoluyla ülkeyi bir kısım mamulleri ithal etme zorunluluğundan kurtaracak bir sanayinin özel sektör tarafından kurulmasına imkan olmadığından, bu sanayinin devletçe kurulması uygun bulunmuştur ve böylelikle 1930'ların başında devletçilik ilkesi bir iktisat politikası olarak benimsenmiştir (Yaşa, 1980: 82). 1930'lu yılların getirdiği yeni koşullarla birlikte, devletçilik, kapalı bir ekonomik yapıda iç kaynaklarla finanse edilen sanayileşme girişiminin öncüsü olmuştur. Diğer pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, kapalı ekonomide ithal ikamesi yoluyla sanayileşmenin ilk adımları Büyük Ekonomik Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında atılmıştır (Kazgan, 2009: 70).

1940'lı yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ithal ikameci ve dışa-açık ihracata dayalı büyüme stratejileri iki farklı büyüme modeli olarak gündeme gelmiştir. İthal ikameci model kapalı bir ekonomiyi kabul edip iç pazar yaratmaya yönelikken, dışa açık model, ihracata dayalı bir büyümeyi hedefleyerek ülke içi üretimin, dışa açılarak uluslararası bir pazar yaratacağını öngörmüştür (Dansuk, 1997: 16). Türkiye'de ise II. Dünya Savaşı sonrasında başlayarak ithal ikameci modelin geçerli olduğu görülmektedir. İthal ikameci sanayileşme, Türkiye'de 1954 yılında yürürlüğe konan ithalatı kısıtlayıcı kararlar ile başlamıştır (Boratav, 2008: 110). Ancak tam olarak kurumsallaşması ve yasal-idari çerçevesinin oluşturulması 27 Mayıs 1960'taki askeri müdahaleden sonra gerçekleşmiştir. 1960'tan sonra kabul edilen 1961 Anayasası ile planlı kalkınma dönemine giren Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme stratejisi bu dönemde kurulan Devlet Planlama

Teşkilatı tarafından oluşturulan Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) ile yürütülmüştür (Taçyıldız, 2006: 55).

İkinci Dünya Savaşı'na katılmadığı halde savaşın etkilerini derinden hisseden Türkiye, seferberlik kararının devlet için ağır masraflar yaratmasıyla, aktif nüfusun önemli bir kısmını üretimden çekmesiyle ve özellikle tarımda işgücü kıtlığı yaratıp üretimin yavaşlamasıyla zor bir döneme girmiştir. Bu şartlar altında, iktisat politikası büyümeyi ve gelişmeyi hızlandırmak hedefi yerine mal darlığını hafifletmek, fiyat artışını frenlemek, karaborsa ile mücadele etmek, haksız kazanç gibi sosyal adaletsizlikleri düzeltmek gibi hedeflere yönelmiş ve 1940'da çıkarılarak 1942'de değişikliğe uğrayan Milli Koruma Kanunu ile devlet birtakım sert ve katı savaş ekonomisi tedbirlerine başvurmak zorunda kalmıştır (Yaşa, 1980: 87-88).

II. Dünya Savaşı yıllarındaki enflasyon ortamında, mal yokluğuna dayalı bir karaborsa ve bu karaborsaya dayalı spekülasyonlar dönemin özeti niteliğindedir (Koçak, 2005: 170). Ekonomik güçlerin askeri alana kaydırılması sonucunda tarımsal üretimin azalması besin maddelerindeki düşüşe ve yer yer görülen kıtlık vakalarına yol açmıştır. Üretimin düşmesi, tüketim maddelerinin kıtlaşması ve paranın değer kaybetmesiyle fiyatlar hızla artarak sabit ve dar gelirlilerin zor duruma düşmesine yol açmıştır (Cem, 1998: 287-288). Savunma harcamalarının bütçedeki büyük paydayı alması, savaş öncesinde başlayan planlama çalışmalarının ve sınai yatırım programlarının ertelenmesini gerektirmiştir. Bu yüzden, 1940-1945 yılları iktisadi gelişme sürecinin durduğu dönem olarak nitelendirilmektedir (Boratav, 2008: 81).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, değişen bir sınıf yapısı ve dünya ekonomisinin yeni egemen gücü ABD'nin ağır baskılarıyla karşılaşmıştır (Margulies ve Yıldızoğlu, 2006: 295). Sovyet tehdidi karşısında ABD'nin yanında yer almaya karar veren Türkiye, 1947 yılının Mart ayında önce ABD'nin özgür ulusları savunmaya yardım edeceğini açıkladığı Truman Doktrini ve sonra aynı yılın Haziran ayında Avrupa ülkelerinin ekonomilerini onarmaya yardım için yine ABD tarafından teklif edilen Marshall Planı ile tanışmıştır (Eroğul, 1992: 117-118; Zürcher, 2014: 308). Türkiye'nin bu yardımlardan yararlanabilmesi için ekonomi politikasında değişiklikler yaparak kamu girişimciliğini daraltması, özel kesime daha hızlı gelişme

olanağı sağlaması ve ekonomik gelişme için yerli ve yabancı özel sermayeye olanaklar vermesi gerekli bulunmuştur. Avrupa ülkelerinin yeniden inşasına destek olacak Türkiye'nin bunu yapabilmek için tarım ürünlerinin üretimini artırarak pazara açması ve bunun için de tarımda makineleşme yoluna giderek karayolları yapımına öncelik vermesi gerekmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2008: 94-95).

1947 sonrası dışarıdan alınan sadece belli bir ekonomi politikası ve yardım değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi olmuştur. Savaş sonrasını takip eden yıllarda, döviz bolluğu sonucu dışalımla sağlanan dayanıklı tüketim mallarına rağbet artmıştır. Yeni tüketim kalıplarının ve bunlara bağlı taleplerin doğmasıyla hızlı kentleşme, para, kredi ve kamu maliyesi alanında izlenen genişlemeci politikalar nitelik kazanmıştır. Ancak yaratılan talebin yerli üretimle karşılanamaması ve dışalım güçlüklerinin doğması nedeniyle dış ödeme güçlüğü ve ekonomik bunalım ortaya çıkmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2008: 96).

Türkiye'de tek parti sistemi 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin seçimleri kazanmasıyla son bulmuştur (Timur, 2003: 125). Menderes döneminin en iyi yılları olan 1950'lerin başı, savaş sonrası Avrupa'nın gıda maddesi talebi ve Kore Savaşı'nın hızlandırdığı ekonomik durumla birlikte Türkiye'nin gıda maddesi ve hammadde ihracatı temelinde bir ekonomik mucize yaşadığı yıllar olmuştur. Dört yıl boyunca yılda yüzde on üçlük bir ekonomik büyüme yaşayan Türkiye, ekonomisinin sağlam temellere dayanmaması nedeniyle çok kısa bir refah dönemi geçirebilmiştir (Ahmad, 2003: 116).

1953'ten sonra tarımdaki patlamanın sona ermesiyle üretimde durgunlaşma başlamıştır. İhracatın azalmasıyla birlikte ithalata ve özellikle de tüketim mallarına kısıtlamalar getirilmiştir. Tarımsal ihracat ekonomisi 1953'ten sonra sona erince döviz geliri için yeni kaynaklar aramaya başlayan hükümet, yardım ve dış borçlanma yoluna başvurmak zorunda kalmıştır. Önceki yıllarda Marshall Yardımı ile gelen bağışlar yeterliken 1955'ten sonra yardımlarda azalma olmuştur ve hükümet dış borçlanmaya yönelmiştir. Alınan borçların geri ödenememesi bir bunalıma neden olmuştur. 1958'den sonra hükümet, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OECE) dayattığı istikrar önlemlerini uygulamak zorunda kalmıştır (Keyder, 1992: 57-58).

Kötüye giden ekonominin bir sonucu olarak, bazı ürünlerdeki sıkıntılardan dolayı uzun kuyruklar oluşmaya başlamıştır ve aşırı zenginleşen birtakım çevrelerin tersine, özellikle sabit gelirliiler giderek yoksullaşmıştır (Eroğul, 2006: 126).

1950'lerdeki politik ve ekonomik sistemin değişimlerine paralel bir şekilde temel bir toplumsal ve yapısal dönüşüm başlamış ve tüm topluma yayılmıştır. Binlerce yıldır süregelen eski kırsal toplum temelinden sarsılmış ve toplumsal tabakalaşma sistemini, meslek yapısını ve tüm beşeri ilişkileri etkilemiştir (Kıray, 2006: 332-333). Tarımda makineleşmeyle beraber, daha önceleri özellikle inşaat mevsiminde kentlere belli oranda göç olmaktadır. 1950'lerin ortalarına doğru ivme kazanan kentleşme ve gecekondulaşma olgusu Türkiye'de ve özellikle de İstanbul'da görülmeye başlanmıştır. Yarı kalıcı bir kentleşme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan gecekonducular hem kent sanayisine ucuz iş gücü sağlamışlardır hem de en kalitesiz tüketim maddeleri için bir talep kaynağı olmuşlardır (Keyder, 1992: 314-315). Yeni yaşam biçimleriyle beraber değişen değerler, yeni eğlence etkinlikleri, kitle iletişiminin ve medyanın etkisinin artması, kadının statüsündeki değişiklikler bu değişimden en çok etkilenen unsurlar olmuşlardır (Kıray, 2006: 332-333).

Bu dönemde göç eden nüfusun oranının kentlerdeki sanayileşme ve örgütlenme hızından fazla olması, kente gelenlerin yeni üretim ilişkilerine girişini de zorlaştırmıştır (Kıray, 2003: 97). Dolayısıyla, kentin yeni sakinleri eski kent-içi yoksullarla birlikte bu dönemin kent yoksullarını oluşturmuşlardır. Ancak, Kaygalak'ın (2001: 137) belirttiği gibi bu insanlar, zamanla geliştirilen çeşitli ilişki ağları aracılığı ile formel işlerde istihdam fırsatına ulaşmak ve gecekonducularını yap-satçılara verip daire almak konusunda büyük bir iyimserlik içine girmişlerdir. Dönemin rant aktarım süreçleri de bu iyimserliği beslemiştir ve dolayısıyla kırdan kente göç eden büyük kesimin yaşadığı yoksulluk geçici bir olgu şeklinde algılanmıştır. Taçyıldız'ın (2006: 56) ifadesiyle, *“Bu olgu, dönemin kent yoksullarının umudunu yitirmiş yığınlar olarak yoksulluk kültürünün taşıyıcıları olmasını engelleyen önemli bir faktör olmuştur.”*

27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılan bir askeri darbeyle Demokrat Parti dönemi sona ermiştir (Cem, 1998: 364). 1961'de yapılan seçimlerin

kesin bir sonuç getirmemesi üzerine 1965'teki yeni seçimlere kadar çeşitli koalisyon hükümetleri kurulmuştur ve seçimleri Süleyman Demirel yönetimindeki Adalet Partisi mutlak çoğunlukla kazanmıştır (Keyder, 1992: 66). 1960'lı yılların başından 1970'li yılların sonuna kadar, ekonomik gelişmenin planla yönlendirildiği bir dönem yaşayan Türkiye, yoğunlaşan mali kriz nedeniyle 1970'lerin sonlarına doğru nitelikli planlamayı bir kenara bırakarak ekonomide kısa süreli istikrar programına geçmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarının getirdiği yeni beş yıllık planlar günümüze kadar süren neo-liberal atmosfer içinde gerçekleştirilmiş olmasına rağmen planlama, ekonomiyi yönlendiren bir öğe olarak etkinliğini kaybetmiştir (Soyak, 1999: 167).

1950-1970 arasındaki yirmi yılda Türkiye'deki ekonomik ve sosyal yaşantı Gevgili'nin (1989: 52-53) belirttiği şu değişikliklere sahne olmuştur:

“Türkiye ekonomisinin yapısal yetersizlikleri, bir parçası olunan dünya kapitalist sisteminden sağlanan dış kredilerin de yardımıyla giderilmeye çalışılmıştır. Dış kaynaklar hem tarımda hızlı bir makineleşmeyi, hem de ülkede modern kesimin öncüsü olan büyük altyapı yatırımlarını olanaklı kılmıştır. Yollar, köprüler, barajlar, santrallerle donatılan Anadolu, oldukça kapalı bir ekonomik birim konumundan çıkarılıp giderek pazar için üretime açılmıştır. Tarımda ekilebilir toprakların son sınırına ulaşılmıştır. Hız alan kapitalistleşme ve sermaye birikimi olgusu, bir yandan küçük işletmeleri etkisizleştirirken, öte yandan modern işletmelerin kuruluşunu desteklemiştir. Özellikle büyük kentlerde yoğun bir sanayileşme çabasına girilerek, orta ve büyük işletmelerin yaygınlaşması sağlanmıştır. 1960'lardan itibaren sanayileşmenin planlı duruma getirilmesi, kapitalistleşme ve sanayileşme sürecinin kendi rasyonellerini toplum ölçüsünde gündeme koymasının bir başka belirtisidir. Türkiye'de sanayi burjuvazisinin tarım ve ticaret burjuvazisine oranla görece üstünlük elde etmesi, planlı dönemden sonra kolaylaşmıştır. Kırsal kesimde toprakla son geleneksel bağlarını da kopararak özgürleşen emek, Türkiye'de sanayileşmenin ucuz emek ordusunu oluşturmuştur. İşçi sınıfının kendi için sınıf düzeyine yönelişini hızlandıran süreç, sendikalaşma, toplu pazarlık ve grevi, anayasal haklar olarak onaylatmıştır. Sermaye birikimi ve yoğunlaşması, Türkiye ekonomisindeki tekelleşme belirtileriyle birlikte yirminci yüzyılın ikinci yarısında kapitalizmin artık yeni bir aşamaya yaklaştığını duyurmuştur. Bu, burjuvazi içinde sınıf içi çelişmelerin keskinleştiği ve yapıdaki değişimin bütün toplumu yeni yönelişlere ittiği başka bir dönem olarak kabul edilmektedir.”

1968'de başlayan öğrenci hareketleriyle birlikte ülkede ortaya çıkan kargaşa ortamı, 12 Mart 1971 günü Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı ve üç kuvvet komutanı tarafından bir muhtıra imzalanmasına ve Adalet Partisi

yönetiminin görevi bırakmasına neden olmuştur. 1973'e kadar birtakım muhtıra hükümetleri devleti yönetmiştir (Kongar, 2006: 167-170). Siyasal olarak bu gelişmelerin yaşandığı Türkiye'de, 1970-1976 arası dönem ithal ikameci sanayileşme stratejisinin en yoğun uygulandığı dönemdir. Bu dönemde Türk ekonomisi, ara malı üretimine, temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine ve kamu sektörü liderliğinde bir hızlı yatırım programına ağırlık vermiştir (Yeldan, 2006: 38).

1976'dan sonra iç savaş koşullarını yaşayan ve şiddetin tırmanış gösterdiği Türkiye (Kongar, 2006: 187), dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından yürürlüğe sokulan 24 Ocak 1980 Kararları ile serbest piyasa ekonomisine giriş yapmıştır. Bali'nin (2007: 26) ifade ettiği gibi *“Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren iktisadi politika alanında en radikal kararların alındığı seksenli yıllar aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal ve siyasi alanda yaşadığı en çalkantılı dönem olarak tarihe geçti.”* 1980 yılı, Türkiye'de yaşanan yoksulluk problemini farklı bir boyuta getiren sürecin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde uygulanan politikaların neticesinde işsizliğin ve gelir dağılımı dengesizliğinin artması, toplumsal ve mekânsal kutuplaşmaların gözle görülür hale gelmesi, sosyal adalet düşüncesinin sekteye uğraması ve kamusal hizmet kapsamının daraltılması yoksulluk olgusunu besleyen öğeler olarak sayılabilmektedir (Kaygalak, 2001: 137).

1970'lerin sonunda yükselen siyasal şiddet, orduyu tekrar politikanın içine çekerek 12 Eylül 1980'de darbenin gerçekleşmesine neden olmuştur (Findley, 2010: 321). Darbeden sonra, 1982 yılında yeni Anayasa kabul ettirilmiş ve Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuştur. 1983 ve 1987 yılında yapılan genel seçimler sonucunda Turgut Özal yönetimindeki Anavatan Partisi (ANAP) iktidara gelmiş ve 1989 yılına kadar iktidarda kalmıştır (Kongar, 2006: 218-219). 1980 sonrası dönem Türkiye'nin hem ekonomik hem de toplumsal olarak dönüşüm geçirdiği yıllar olmuştur.

1980'den sonra kent nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payının artması, kentlerin göçenleri alabilecek büyüklüğe sahip olmamalarından dolayı kentlerde nüfus sıkışmasına neden olmuştur. Sanayileşmeden daha hızlı ilerleyen göç dalgası, yeni kentlilerin işsiz kalmasına veya enformel sektörlerdeki işlerde çalışmalarına yol açmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 252). Bunun sonucu olarak da kentlerdeki gizli

ve açık işsiz oranı sürekli artış göstermiştir (Kongar, 2006:559). Böyle bir kentleşme yapılanması Keleş'in (2006: 75) ifadesi ile *"köylerdeki gizli işsizliğin kentlere taşınması"*dır.

Büyük göçün doğurduğu sorunlardan biri konut yetersizliği olmuştur. Kente göç edenler için hayata tutunmanın birinci koşulu olan konut, barınak olmanın yanı sıra güvence, gelir ve tasarruf kaynağı olarak birtakım işlevler taşımaktadır (Ersoy, 1994: 59). Özellikle işsiz ya da güvencesiz işlerde çalışanların önemli bir sosyal güvence kaynağı olan konut, yaşam mücadelesini kolaylaştıran bir etki yaratmaktadır. Kiracı olmak ile kıyaslandığında konut sahibi olmak kırdan göçen/kent yoksulu açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle konut sahibi olmanın kent yoksullarının yaşam mücadelelerinde önemli bir rol oynadığı söylenebilmektedir. Ancak formel konut piyasasından yararlanamayacak durumda olan yoksullar için devlet tarafından herhangi bir girişimde bulunulmaması, onları enformel konut piyasasına iterek gecekonduların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Taçyıldız, 2006: 74).

Işık ve Pınarcıoğlu'nun belirttiği gibi, bu şekilde gecekonduarda yoğunlaşan ve büyük kentlerin hemen tümünde kent nüfusunun yarıdan fazlasını oluşturan bu insanlar için en temel şey, yaşamı devam ettirebilmek olmuştur. Sağlık, beslenme, barınma vb. koşullar açısından kentin diğer alanlarında oturanlara göre kötü durumda olan bu insanlar, çoğu kez, kabul edilebilir bir yaşam standardının altında yaşamışlardır. Ancak bu koşullara rağmen ekonomik ve siyasal alanda pasif kalmamışlar, refah devleti uygulamalarına alternatif dayanışma biçimleri ve ilişki ağlarının yardımı ile aktif ve katılımcı olmuşlardır (2003: 76-77). Daha da önemlisi sistem her zaman yeniden başlayıp yeniden başarı elde etmeyi olanaklı kıldığı için göç edenler kötümser ve kadercî olmamış, yoksulluğu kalıcı bir durum gibi algılamak yerine geçici bir durum olarak kabul etmişlerdir (Kıray, 2003: 148).

Türkiye'deki göç hareketleriyle ilgili bir başka önemli dönüm noktası ise 1990'lı yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen kitlesel göç dalgasıdır. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin 1997 yılında yayınladığı verilere göre, toplam 905 köy ve 2523 mezradaki 3428 yerleşim yerinin boşaltılması sonucu, bölgeden 450 bin

kişi göç etmek zorunda kalmıştır (CHP, Doğu ve Güneydoğu Raporu, 1999). Bu büyük göç dalgası sonucu kente göç edenler, kentlerdeki istihdam sorunu nedeniyle yoksulluk ve uyumsuzluk sorunu yaşamışlardır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu raporuna (UNCHR, 2004) göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde zorunlu göçe maruz kalan ve büyük şehirlere yerleşen bu insanların %82.4'ünde sağlık sorunları, %78.9'unda ise yetersiz beslenme sorunları görölmüştür. Zorunlu göçten önce geçimini büyük oranda tarımdan sağlayan ailelerin %91.3'ü zorunlu göç sonrasında işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

1980-1983 yıllarında dünya pazarlarına açılan Türkiye ekonomisinin dönüşümü, 1989-1990 yıllarında tamamlanarak Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllara tamamıyla dışa açık bir ekonomi konumunda girmiştir (Yeldan, 2006: 25). Uygulanan ekonomi politikalarının sonucu olarak, zengin ile yoksul arasındaki fark artış göstermiştir ve bir tarafta yeni zenginler servetleriyle gösteriş yaparken diğer tarafta halk çoğunluğu 1980'lerin sonunda oldukça azalan bir satın alma gücüyle karşı karşıya kalmıştır (Zürcher, 2014: 447). 1984 yılında Toplu Konut Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde uydu kentler ve siteler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu konutlar için yapılan reklamlarda, satın alınan sadece bir konut değil bir yaşam tarzı olduğu vurgulanarak, bu sitelerde konut edinen kişilerin ayrıcalıklı olduklarının altı çizilmiştir (Bali, 2007: 112-115). Kent merkezindeki eski yerleşimlerin yerine yapılan lüks konutlar, hipermarketler, alışveriş merkezleri gibi yapılar belirli bir tüketim kapasitesini zorunlu kılmıştır (Bıçkı, 2006: 482-489).

Türkiye, 1990'lı yıllarda sık aralıklarla yaşanan bir kriz sürecine girmiştir ve ulusal ekonomi bu krizlerden olumsuz yönde etkilenecek daralmıştır. 1990 sonrası yıllarda ulusal ekonominin devlet eliyle yönlendirilmesi ortadan kalkmış ve tamamen dışsal olgulara bağımlı hale gelmiştir (Yeldan, 2006: 159-160). Gelir dağılımı adaletsizliğiyle beraber yeni bir üst/orta sınıf ortaya çıkarken, giderek daha da yoksullaşan bir kesim oluşmuştur. Suner'in (2002: 180) ifadesiyle *"1990'lar Türkiye'si aynı zamanda neo-liberal ideolojinin yükseldiği, bireycilik, rekabet ve tüketim toplumu değerlerinin öne çıktığı, buna karşılık bireysel özgürlük alanını*

daraltan otoriter uygulamaların her düzlemde devam ettiği bir dönem olarak kabul edilmektedir.”

2000’li yıllara, IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından hazırlanan bir istikrar programı ile giren Türkiye, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler sonrasında IMF ile her alanda yakın ilişkiler sürdürmeye devam etmiştir. Uygulanan programlarla, Türkiye’nin uluslararası yeni iş bölümü içinde yer alması ve dışa açık ekonomik yapının sürekliliği hedeflenmiştir (Şiriner, 2006: 167). Ancak, bu durum Türkiye’nin dışa olan bağımlılığını artırmıştır ve 2000’li yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasal krizlerin etkisiyle ülke olumsuz bir dönem geçirmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2011: 363-366).

2001 Ekonomik Krizi sonucunda piyasalar durgunlaşmış, yatırımlar azalmış, faizler yükselmiş ve işsizlik artmıştır (Kızılkaya vd., 2010: 9). Toplumun tümünü etkileyen 2001 Ekonomik Krizi, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara taşınmasına neden olmuştur ve 2002 yılından bugüne kadar sürecek AKP iktidarı başlamıştır (Öniş, 2010: 260-261). İktidara geldikten sonra devasa bir yoksulluk sorunuyla yüzleşmek zorunda kalan AKP, sosyal yardımları ön plana çıkararak sosyal politika tartışmalarının içinde yer almaya başlamıştır (Buğra, 2009: 220-221).

Buğra’nın (2009: 220) ifadesiyle “2001 krizinin Türkiye tarihinde görülen ilk gerçek anlamda kapitalist kriz olduğu söylenebilir...Kriz, aynı zamanda, ülkenin geleneksel ahlaki ekonomi yapısının çökmüş, toplumun büyük bir kesimi için geçimin daha önce görülmemiş bir biçimde piyasaya bağımlı hale gelmiş olduğu bir ortamda gerçekleşiyordu.”

Yaşanan kriz ortamına ek olarak, 2008-2009 yılları arasında Amerika’da yaşanan ekonomik durgunluk Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir ve 2008’den itibaren Türkiye ekonomisi küçülmeye başlamıştır. Üretimde ve ihracatta azalma olurken işsizlik oranı artmıştır (Sönmez, 2010: 271-272; Aytaç, 2015: 375-376). Krize karşı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın faiz artırması sonucunda daraltıcı bir süreç başlatılarak 2008 Temmuz ayından itibaren enflasyon baskılanmıştır (Serel ve Bayır, 2013: 62). 2008-2009 Ekonomik Krizi sonrası,

Türkiye ekonomisi toparlanmaya başladıysa da dış finansman etkisi hala geçerliliğini sürdürmektedir (Aytaç, 2015: 385).

Art arda gelen krizlerle deneyim kazanan AKP'nin yoksullukla mücadelesinde ekonomik kalkınmanın ve dolayısıyla sermaye kesiminin gelir artırıcı görevleri, maliye politikası üzerinden giderilmeye çalışılmıştır. Devlet-sermaye-emek kesimlerinin ortak bir çıkarı olarak görülen bu yaklaşımın yanı sıra sosyal yardım politikası da bu dönemde işlevsel bir göreve sahip olmuştur (Aydın, 2018: 33).

Türkiye tarihine bakıldığında her dönemde görülen bir sorun olarak yoksulluk, son yıllardaki küreselleşme, liberal politikalar, ekonomik krizler, göç olgusu, tüketimin artması gibi nedenlerle daha çok karşılaşılan ve etkileri daha büyük olan bir sorun haline gelmiştir. Tarihi dönemeçlerin yaşandığı Türk siyasal hayatında bir dönüm noktası olan 1980 yılı, özellikle büyük şehirlerde hep yoksul kalacak ve geleceğe dair bir umut besleyemeyecek bir kitle oluşumunun başlangıç noktası olmuştur. Son yıllarda uygulanan politikalarla da artan işsizlik ve yoksulluk Türkiye'de yeni bir yoksul kitleyi doğurmuştur.

2.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUK YAKLAŞIMLARI

1980'lerde başlayan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte kalkınma bakımından incelenmeye başlanan yoksulluk, Dünya Bankası tarafından hazırlanan Dünya Kalkınma Raporu'nda ana tema olarak işlenince yoksulluk çalışmalarına hız verilmiş ve uluslararası kuruluşların da konuya ilgisi fazlalaşmıştır. Yoksulluk sorununu ortadan kaldırmak her dönem devlet politikalarının konusu olmuştur ve konuyla ilgili çözüm önerileri tüm dünya ülkeleri için önem taşımaktadır. Yoksulluk, sadece ekonomik refaha erişmiş ülkelerde değil, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de sorun teşkil etmektedir (Taş ve Özcan, 2012: 424).

Yoksullukla mücadele etmek için çalışan ülkeler, ilk olarak yoksulluğu tanımlama ve çözümleme yollarına başvurmuşlardır. Bunlardan biri olan Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu'na (UNDP) göre insani gelişme, kişilerin gelir,

hayat seviyesi, eğitim vb. seçeneklerini artırma süreci olarak tanımlanmaktadır ve bu seçenekler sonsuz ve değişken olabilmekteyken, bütün gelişme aşamalarında üç temel seçenek ön plana çıkmaktadır: Uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi edinme ve tatminkâr bir yaşam sürmeyi sağlayacak kaynaklara ulaşma (UNDP, 2016: 3). Bunların dışında, siyasi özgürlük, garanti edilmiş insan hakları ve öz saygılık da diğer seçenekler arasındadır. Bu anlayışa göre gelir, insani gelişmişliğin göstergesi olarak önemli bir faktör olmakla beraber tek başına yeterli değildir. Şenses'in (2006: 101) ifadesiyle *“Kişisel gelir yanında, kredi olanaklarına, kamu mallarına ve verimli üretim araçlarına erişim, akraba ve arkadaşlardan sağlanan transferler gibi insanların kaynaklara erişim düzeyinin bir bütün olarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır.”*

Gelirin tek başına insani gelişmeye katkısı olmadığını belirten 2016 Birleşmiş Milletler raporunda, ülkelerin insani gelişme sıralaması da yapılmıştır. Buna göre Türkiye, insani gelişme endeksi sıralamasında 0.767 endeks değeri ile 189 ülke içinde 71. sıradadır (UNDP, 2016). Uluslararası çalışmaların dışında, Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını istatistiksel olarak ölçmeye yönelik çalışmalar da Türkiye İstatistik Kurumu ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından yapılmaktadır ancak bu çalışmalar sayıca sınırlıdır. Yoksullukla ilgili uluslararası ve ulusal verilerin yanı sıra, alan araştırması yapılmış ve yoksulluğa dair tespitlerin bulunduğu çalışmalar, Türkiye’de yoksulluğun boyutlarıyla ilgili daha net bir resim vermektedir.

Bu çalışmalardan birini yapan Necmi Erdoğan, yoksulluğu, Türkiye’nin kültürel tarihi açısından, “bir yaşam standardı” veya maddi-ekonomik gösterge olmanın ötesinde bir “hissetme yapısı” olarak nitelendirmektedir (Erdoğan, 2007: 36). Yoksul kişilerden bahsedilirken kullanılan “garip”, “gariban”, “öksüz, yetim” ve “tüyü bitmemiş yetim hakkı” gibi sözcükler, yoksulluğu bir yandan “acı çekme” ve “yara” ile, diğer yandan da, kimsesizlik, çaresizlik, yuvasızlık, dışlanmışlık ile ilişkilendirmektedir. Garip sözcüğünün “yabancı”, “yoksul, kimsesiz” anlamları arasındaki ilişki, bir bakıma toplumsal olarak “dışarıya”, “kenara” yerleştirilmek ile yoksunluk, ezilmişlik ve kudretsizlik arasındaki bağı ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2007: 36).

2.2.1. Türkiye'nin Yoksulluk Verileri

Türkiye'de yoksulluk nedenleriyle ve sonuçlarıyla beraber çok yönlü bir problem olarak varlığını devam ettirmektedir ve üzerinde yapılan tartışmaların ve araştırmaların asgari düzeyde sonuç verdiği bir sorun hâlinde karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışı alanların genişlemesi, asgari ücretin çalışanın emeğinin karşılığı olmaması, tarım sektörünün önem kaybedip hizmet sektörünün güçlenmesi, enformel iş kolları ve çok çocuklu aile yapıları gibi sorunlar yoksulluğu pekiştirmektedir. Bunlara ek olarak işgücü piyasasının yapısal bir şekilde değişime uğramasıyla ortaya çıkan yarı zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma, taşeron işçilik ve ev eksenli çalışma gibi alanlar yoksulluğun doğru bir şekilde tespit edilmesini zorlaştırarak çözümsüz hale getirmektedir.

Bu konuyla ilgili araştırmalar 2002 yılından bu yana Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılmaktadır ve düzenli olarak kurumun web sitesinde yayınlanmaktadır. TÜİK tarafından verilen yoksulluk istatistiklerinde gelire ve harcamaya dayalı olarak iki farklı başlık altında yoksul sayıları ve yoksulluk oranları gösterilmektedir. Ayrıca cinsiyete, eğitime, fertlerin iş durumuna ve çalıştığı sektöre, hane halkı türüne ve hane halkı fertlerinin iktisadi faaliyetlerine göre yoksulluk oranları da ayrıntılı bir şekilde yayınlanmaktadır. Bu yoksulluk istatistikleri, hem Türkiye genelinde hem de kırsal-kent farkı gözetilerek bölgesel olarak da incelenebilmektedir. Aşağıdaki tablolarda Türkiye'deki 2002-2015 arası yoksulluk oranları hem Türkiye genelinde hem de kırsal ve kent düzleminde ayrı ayrı görülebilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2015. Türkiye.

Fert Yoksulluk Oranı (%) Türkiye														
Yöntemler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	.	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1\$’ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15\$’ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03	0,06
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62	1,58
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	.	.	.	.	.	.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması, 2015.

Tablo 2: Türkiye’de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2015. Kent.

Fert Yoksulluk Oranı (%) Kent														
Yöntemler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06	.	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1\$’ın altı	0,03	0,01	0,01	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15\$’ın altı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02	.	.
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60	0,64	.	.
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59	.	.	.	.	.	.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması, 2015.

Tablo 3: Türkiye’de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları,
2002-2015. Kır.

Fert Yoksulluk Oranı (%) Kır														
Yöntemler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42	.	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1\$’ın altı	0,46	0,01	0,02	0,04	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15\$’ın altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	0,13	.	.
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	5,13	.	.
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20	.	.	.	.	.	.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması, 2015.

TÜİK tarafından yapılan en güncel araştırma 2015 Yoksulluk Çalışması’dır ve Tablo 1, 2 ve 3’e bakıldığında bu çalışmanın sonuçları görülmektedir. Ancak TÜİK son yıllarda yaptığı değişiklikler nedeniyle bazı verileri yayınlamamaktadır. Örneğin, gıda yoksulluğu, gıda ve gıda dışı yoksulluk ve harcama esaslı göreceli yoksulluk sonuçları 2010 yılından itibaren metodolojik revizyon gerekçesiyle hesaplanmamaktadır. Aynı şekilde, 2014 yılından itibaren yeni idari bölünüşler temel alındığı için kır ve kent düzeyinde tahmin üretilmemiştir.

TÜİK 2015 Yoksulluk Çalışması sonuçlarına göre, 2009 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık yüzde 0,48’ü sadece gıda harcamalarını içeren mutlak açlık sınırının, yüzde 18,08’i ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2015 yılında yapılan çalışmanın, 2016 yılında yayınlanan haber bülteninde satın alma gücü paritesine göre 4,3 dolar sınırında yoksulluk oranının %1,58 olduğu belirtilmiştir. Bültene göre, kişi başı günlük harcaması, cari satın alma

gücü paritesine göre 2,15 doların altında kalan fert oranı 2015 yılında %0,06 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yoksulluk sınırı, cari satın alma gücü paritesine göre 4,3 dolar olarak alındığında, 2014 yılında %1,62 olan yoksulluk oranı, 2015 yılında %1,58 olarak tahmin edilmiştir. Bu hesaplar yapılırken 1\$'ın satın alma gücü paritesine göre karşılığı 2015 yılı için 1.24 TL olarak kullanılmıştır (TÜİK, 2015).

Kıyaslamalı olarak bakıldığında, gıda yoksulluk oranı 2002 yılında yüzde 1.35 iken, 2009 yılında yüzde 0.48'e gerilemiştir. Gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı altındaki nüfusun oranı ise, 2002 yılında yüzde 26,96 oranıyla diğer yıllara göre en yüksek seviyede iken aynı şekilde bu oran 2009 yılında yüzde 18.08'e düşmüştür. Kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert 2006 yılı itibariyle bulunmamaktadır. 2002 yılında kişi başına günlük 2.15 doların altında yaşayan oran yüzde 3.04 iken 2009 yılında yüzde 0.22'ye gerilemiştir. Kişi başına günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 4.3 doların altında bulunan yoksul oran 2002 yılından 2009 yılına kadar sürekli düşüş göstermiştir.

Kent ve kır yoksulluğu oranlarına bakıldığında da genel olarak kır yoksulluğunun daha fazla olduğu görülmektedir. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2008 yılında % 34,62 olan yoksulluk oranı 2009 yılında % 38,69'a yükselirken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı aynı yıllarda % 9,38'den % 8,86'ya düşmüştür.

TÜİK verilerine bakıldığında, gerçek hayatta karşılaşılan yoksul insan sayısı ve istatistikler arasında fark olduğu görülmektedir. Bu savı daha gerçekçi bir zemine dayandırmak gerekirse uluslararası bir ekonomi kuruluşu olan Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) verilerine bakılabilir. Bu verilere göre Türkiye'de kullanılabilir hane halkı geliri OECD ortalamasının %45'i kadardır ve Türkiye OECD ülkeleri içerisinde gelir dağılım eşitsizliği bakımından ve göreceli yoksulluk açısından en kötü üçüncü ülke olma özelliğini taşımaktadır. OECD ortalamasına göre her yedi kişiden biri yeterli beslenme için gıda imkanından yoksunken, bu durum Türkiye'de her üç kişiden biri olarak tespit edilmiştir. Aynı şekilde, Sosyal harcamaların milli gelire oranı Türkiye'de % 12, 8 iken OECD ortalaması % 21,89'dur (OECD; 2014:117).

TÜİK verilerinin yoksulluk gerçeğini tam olarak yansıtmadığı iktisatçılar tarafından da ileri sürülmektedir. Özellikle ekonomisi iyi olmayan ülkelerde iktisadi hesaplamaların aslında bir “illüzyon”dan ibaret olduğunu söyleyen Eğilmez (2016), “hesap illüzyonu” adını verdiği hesaplama yönteminde ülkelerin hem ulusal hem de uluslararası karşılaştırmalarda ekonominin iyi olduğunu göstermek için verileri değiştirdiğini söylemektedir. TÜİK verileriyle ilgili bir diğer problem de verilerin tarihsel olarak karşılaştırma yapmaya uygun olmamasıdır. Veriler oluşturulurken farklı seriler kullanıldığı için ve bu serileri birbirine bağlayacak endeks değerleri olmadığı için TÜİK verilerinin güvenilirliği azalmaktadır. Aynı zamanda, toplumsal hayattaki pratiklerle çakışan düşük enflasyon ve yoksulluk oranları gibi unsurlar da özellikle yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda çelişkili yorumlara neden olmaktadır.

2.2.2. Türkiye’deki Yoksulluk Yaklaşımları

Genel olarak anlatılmaya çalışılan yoksulluk tanımları ve yaklaşımları, Türkiye özelinde de kendi alanlarında çalışmalar yapan iktisatçılar, sosyal bilimciler ve sosyologlar tarafından çeşitli sınıflandırmalara ve isimlendirmelere tabi tutulmuştur. Gerek Türkiye genelinde gerekse belli bölgeler baz alınarak yapılan çalışmalarda, dünyada yaşanan yoksulluk türlerinin Türkiye boyutu gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Işık ve Pınarcıoğlu tarafından, 1998 yılında İstanbul Sultanbeyli’de yapılan bir araştırma sonucu ortaya çıkan “nöbetleşe yoksulluk” tanımlaması bunlardan biridir. Yazarların deyişiyle *“her türlü yerel kaynaktan beslenen ilişki ağları sayesinde kent yoksullarının yaşama stratejileri oluşturmaları, bu stratejilerin kendilerinden sonra gelenlerin sırtından yürütülmesi ve yoksulluğun bir şekilde onlara devredilmesi”* nöbetleşe yoksulluğu açıklayan tanımlardan biridir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 49). Gecekonducuların bir bölümü kendi yoksulluklarını devredebilecekleri bir kesim bulduğunda yoksulluktan kurtulabilmekte, yoksulluğu devralan kesim de başka bir yoksula devredene kadar umutla beklemektedir. Nöbetleşe yoksulluk, enformelin kendi içinde ayrışıp farklılaştığı ve gecekonducuların yoksul ve zengin diye bir ayrıma girdiği süreç olarak nitelendirilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 49,67).

Kente göç edenlerin kendi aralarında kurdukları bir ortaklık olan nöbetleşe yoksulluk, “*esas olarak kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların, kente daha sonradan kesimler ile diğer imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri, bir anlamda yoksulluklarını bu gruplara devredebilmeleri sonucunu doğuran bir ilişkiler ağıdır. Bu anlamda nöbetleşe yoksulluk, toplumun özellikle enformel kesimlerinin kendi aralarında kurdukları ve birbirlerinin üzerinden zenginleşebilmelerini sağlayan eşitsiz güç ilişkileridir*” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 155-156). Bu koşullarda kazananlardan olmak için iletişim kanallarına yakın durmak ve çeşitli hemşehrilik ve cemaat ağlarının içinde olmak önem taşır. Kentteki ilişki ağlarının parçası olamayan ve hazırlık yapmadan göç edenler eninde sonunda kaybedeceklerdir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 172).

Türkiye özelinde bir diğer yoksulluk araştırması da, Oscar Lewis’in Yoksulluk Kültürü yaklaşımından hareketle, 1973 yılında Erzurum’da yaptığı alan araştırmasını yayımlayan Orhan Türkdoğan’a aittir. Türkdoğan (1977), Lewis’in yoksulluk kültürü savını Türkiye’nin göç ve kentleşme süreci bağlamında ele alarak gecekondular ve kentleşme arasındaki uyumsuzluğa dikkat çeker ve bu bölgelerin gelir azlığı ve geçim sıkıntısı nedeniyle birer sefalet yuvasına dönüştüğünü söyler. Bu insanların toplumun egemen kültüründen ayrılarak bir yan kültür oluşturduğunu ileri süren Türkdoğan, bu yan kültürün toplumsal normlardan kopuk, boğazını doyurma endişesiyle hareket eden kitleler yarattığını savunur. Türkdoğan’a göre, yoksulluk kültürü Türkiye’de bir gerçekliktir ama yoksulluk, yoksulluk kültürü ile eşdeğer değildir. Hatta, yoksulluk kültürü bir yaşam biçimi ve dünya görüşü olduğu için, onu yok etmek yoksulluğu yok etmekten daha zordur. Lewis’in tezine paralel bir şekilde, Türkdoğan da yoksulluk kültürüne sahip olanların toplumdan kopuk olma, toplumun değerlerini umursamama, örgütlenme becerisinin olmaması, işsiz ve aylak olma, savurganlık ve şiddetin yaygın olması gibi özelliklere sahip olduğuna değinmiştir (Türkdoğan 1977: 149,152,164).

Bir diğer yoksulluk yaklaşımı olan “yeni yoksulluk” kavramının, Türkiye açısından bir incelemesini yapan Buğra ve Keyder’e göre son yıllarda gelişen küresel şehir kavramının sonuçları olarak, küresel şehirlerde oturanlar ayrışmaya ve kutuplaşmaya en çok maruz kalan gruplardır (Buğra ve Keyder, 2003: 7). 1990’lara kadar İstanbul’a göçen bir aile hemşehrilerinin yardımıyla hayatına devam edebilme

ve oturdukları mahalleye entegre olabilme imkanına sahip olabilmekteydi. Böylelikle, toplumsal sermayeye katılıp iş bulma olanaklarına erişince yardım alma ihtimali artabilmekteydi. Fakat son yıllarda gecekondulaşmanın bitmesiyle, yeni göçmenler kentleşme sürecinde zorlanmaktadır ve hemşehrilerin mahallesine ve dolayısıyla da onların sağlayacağı toplumsal sermaye şebekelerine ortak olamamaktadır. Böylelikle mevcut toplumsal yapının dışında kalan yeni yoksullar, toplumsal bütünleşme ihtimalinden çok uzaktır (Buğra ve Keyder, 2003: 23-24). Buğra ve Keyder'in araştırmasına göre, Işık ve Pınarcıoğlu'nun ileri sürdüğü nöbetleşe yoksulluk kavramının tanımladığı zaman içinde bir grubun başkalarına devrettiği baş edilebilir bir yoksulluk olgusu, yerini artık devredilemeyen bir yoksulluğa bırakmış gibi görünmektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 19).

2.2.3. Türkiye'deki Yoksulluğun Kadın Üzerindeki Etkisi

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de yoksulluk konusu cinsiyet bazında değerlendirildiğinde kadınlar özelinde farklı etmenler öne çıkmaktadır. Yoksulluğun hangi cinsiyette olunursa olunsun ağır bir yük olduğu gerçeği ön kabulünden hareketle, kadın yoksulluğunun derin ve çözülmesi daha güç bir sorun olduğu bilinmektedir. Özellikle kadının tek ebeveyn olduğu ve dolayısıyla ev idaresi, hasta ve çocuk bakımı gibi işlerin kadının tek başına sorumluluğu olduğu durumlarda yoksulluk kendisini daha güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Ev emeğinin çalışmadan sayılmaması ve dolayısıyla ev kadınlarının sosyal haklardan mahrum bırakılması, eğitim imkânları sunulmayan kadınların çalışma hayatında da enformel sektörlere mahkum olması, çalışan kadınların ücretlerini ev ve çocuk ağırlıklı olarak harcaması ve kendi yapabilirliklerden mahrum kalması gibi durumlar Türkiye'de kadın yoksulluğunun başlıca nedenlerindendir.

Yoksulluk tanımlarının farklılıkları içerisinde gerek mutlak yoksulluk gerekse diğer yoksulluk betimlemelerinde kadınlar, yoksulluğun beraberinde getirdiği sorunlardan en çok etkilenen kitleyi oluşturmaktadır. Kadınlar, her ne kadar ekonomik üretimin içinde yer alsalar da, farklı biçimlerde ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Eğitim ve sağlık gibi hak, olanak ve hizmetlere ulaşmada ve yararlanmada erkeklere göre dezavantajlı konumda bulunan kadınların emekleri de

erkeklerle aynı düzeyde değerlendirilmemekte ve küreselleşmeyle birlikte azalan formel istihdam sonucunda, enformel sektörde daha fazla sayıda kadın çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu sektördeki kadınlar düşük ücretle, iş güvencesi ve sosyal koruma olmadan çalışmaktadır (Yıldırım ve Özdemir, 2011: 77).

2.2.3.1. Toplumsal Cinsiyet ve Yoksulluk İlişkisi

Üzerinde devam eden kavram tartışmalarına ve yoksulları tespit etmekte kullanılan değerlendirme araçlarının güvenilirliğine dair kuşkulara ek olarak yoksulluğun toplumsal cinsiyet bakımından da ele alınması gereken ayrı bir boyutu vardır. Yoksulluk tartışmalarının genel ifadelerine ek olarak yoksullukla ilgili çalışmalara bakıldığında görülmektedir ki, yoksulluğun özellikle kadınları etkileyen bambaşka bir boyutu oluşmuştur. Toplumsal değer yargılarının belirlediği normlara dayanarak kadının üzerine yüklenen ev temizliği, çocuk bakımı, ev geçindirme ve daha birçok zorlukla beraber yoksulluğun da yükünü çekmek zorunda olan kadınlar, toplumda var olabilme çabalarıyla yoksulluğun bir diğer boyutunu oluşturmaktadırlar.

Genel olarak toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek için kullanılan bir kavramdır (Ecevit, 2003: 83). Toplumsal yaşam içerisinde kadın ve erkekten yapması beklenen davranışlar gerçekte beklentinin de üzerine çıkarak bireyler üzerinde sosyal baskı oluşturmaktadır. Kişinin doğa tarafından belirlenen biyolojik cinsiyetine ek olarak toplum tarafından belirlenen toplumsal cinsiyeti de bulunmaktadır ve toplumun kültürü, içinde bulunulan zaman ve yaşanan yer buna etki ederek davranış kalıpları meydana getirmektedir. Bhasin'in (2003: 10) verdiği örnekten hareketle, her ikisi de biyolojik olarak kız çocuğu olanlardan bir kabile kızı hayvan otlatarak meyve, yaprak veya dal toplayarak ormanda özgürce dolaşırken, orta sınıftan gelen şehirli bir kız çocuk okula ya da eve yönlendirilebilir. Aynı vücutlara sahip olmalarına rağmen içinde yaşadıkları toplum onların hayat tarzlarını belirlemiştir.

Toplumun geleneksel olarak kadınlara ve erkeklere yüklediği roller anlamına gelen toplumsal cinsiyet, kişiler üzerinde büyük etki yaratarak sevilip sevilmemesine

bakılmaksızın bireylerin rolleri kabullenmesini içermektedir. Toplumsal cinsiyet, benlik kuruluşunun da bir parçası olarak, nasıl insanlar olduğumuzu, neleri sevip sevmediğimizi, hayal ettiklerimizi ve nelerden vazgeçtiğimizi belirlemektedir (Üstün, 2011: 11). Toplumsal cinsiyet rolleri, o toplum içerisinde kişilerin sahip oldukları cinsiyetlere göre toplumun beklentilerini ifade eden, alışkanlık, hal, tavır ve değerleri içinde taşır. Her toplum yapısında görülmekle beraber geleneksel toplum yapılarında daha keskin bir şekilde ortaya çıkmakta olan toplumsal cinsiyet rolleri, böyle toplum yapılarında özellikle kadına biçilen roller bakımından çok daha belirleyici ve sert bir şekilde sunulmaktadır. İyi bir anne ve eş olmakla başlayan liste, ev geçiminden temizliğe kadar çok çeşitli işlerle uzayıp gitmektedir.

Toplumsal cinsiyet olgusuna göre, kadın ve erkek işi arasında bir fark bulunmaktadır ve ücretsiz olarak yapılan ev işleri, evdeki çocukların ve yaşlıların bakımı gibi işler değersiz görülmektedir. Erkeklerin işi ise çalışma olarak görülmektedir ve ücretli işlerden erkek sorumlu tutulmaktadır. Çalışma olarak değerlendirilmeyen ev ve bakım işleri, kadınların zamanının çoğunu alıp onları eve kapatmaya yol açmaktadır ve dolayısıyla işgücü olarak çalışmayan kadın giderek yoksullaşmaktadır. Kadınların en önemli görevinin eş olmak ve annelik olduğunu öğrenerek toplumsallaşmaları da, işgücüne katılımlarını indirgeyerek kadınları çalışma hayatının dışında tutmaktadır. Hâkim kadınlık ideolojisi, kadınların çalışma hayatından kolayca ayrılabilmelerini veya daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmelerini kolaylaştırmaktadır (Kümbetoğlu vd., 2012: 59). Bunun sonucunda kadınlar daha yoksul hale gelmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak belirli mesleklerde ve pozisyonlarda yoğunlaşan ücretli çalışan kadınlar ve erkekler hemen hemen aynı meslek grupları altında sınıflandırılabilir. Erkekler daha çok imalat, inşaat, ticaret, ulaştırma, haberleşme gibi alanlarda çalışırken, kadınlar sağlık, sosyal hizmet ve eğitim alanlarında yoğunlaşmaktadır (The World Bank, 2014: 21). Birçok kültürde öğretmenlik, hemşirelik, bakım hizmetleri ve sekreterlik gibi güler yüz, el becerisi ve iyi görünüm gerektiren işler kadın meslekleri olarak anılmaktadır. Bu meslekler, kadın meslekleri olarak anılmaya başlayınca gözden düşerek düşük ücretli ve düşük statülü işler durumuna gelmişlerdir (Koray, 2008: 355). Formel sektörün en düşük statülerinde yer alan kadınlar, enformel sektörde de çoğunluğu oluşturmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun 83 ülkede yaptığı analize göre, ücretli işlerde kadınlar, erkeklerden ortalama yüzde 10 ile yüzde 30 daha az kazanmaktadır. Aradaki ücret farkı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde daha fazlayken, yüksek gelirli Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinde de fark bulunmaktadır (The World Bank, 2014: 2). Buradan hareketle, kadınların ücretli işlerde çalışırken bile erkeklerden daha az kazanarak yoksulluklarının arttığı görülebilmektedir (Tire, 2017: 108). Şenses'in (2006: 141) de belirttiği gibi toplumsal cinsiyet bazındaki ayrımcılığın da bir sonucu olarak hem gelişmiş ülkelerde hem de az gelişmiş ülkelerde kadınların toplam yoksul insan sayısı içinde çok önemli bir yer tutarak paylarının giderek arttığı görülmektedir ve kadınlar ile çocuklar özellikle kentsel yoksulluğun en yoğun olduğu kesim olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadın yoksulluğu, yoksulluğun oransal bir ağırlıkla kadınların cinsiyet rolleri üzerinde biçimlenmesi, yoksulluğun kronikleşmesinde baş aktristin kadın olması ve aynı zamanda toplumsal cinsiyetin kadının yaşamına yansımalarıyla ilgili bir kavramdır (Alptekin, 2014: 16). Kadın sorunlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda ana maddeler olarak ele alınan işsizlik, kötü istihdam koşulları, eğitimin yetersizliği, mal ve gelirin eşitsiz dağılımı, hane içi ve dışı adaletsiz güç paylaşımı gibi sorunlar toplumlardaki ataerkil yapılanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadınların yoksullukla ilişkilendirilmesi esasen iki biçimde gerçekleşmiştir. İlk olarak, 1993 yılında Dünya Bankası kalkınma politikaları tartışmalarının içinde, cinsiyet eşitsizliklerinin kalkınma sürecini engelleyen, verimini düşüren bir faktör olarak görülmesi yoluyla olmuştur. Bunun sonucunda, cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük politikalar kalkınmayla ilişkilendirilerek önerilmiştir. İkinci olarak ise, yine Dünya Bankası tarafından hazırlanan 2001 yılındaki raporda esas olarak kadınlar tarafından yürütülen hane içi geçim stratejileri, bir kaynak olarak dikkate alınmaya başlanmıştır ve bu stratejilerin kalkınma sürecinin verimliliğini artıracak bir yönetim sistemine dâhil edilme girişimleri ön plana çıkmıştır (Bora, 2007: 98).

Yoksulluk sorunu yaşayan kadınların heterojen bir grup olması dolayısıyla kadın yoksulluğu farklı çözümler gerektiren farklı bir sorun olarak ön plana çıkmaktadır. Bu grup içerisinde en mağdur kesim ise hane reisi olan kadınlardır. Hane reisi olan grup içinde boşanmış, dul kalmış ya da eşi terk etmiş kadınların oluşturduğu

mağdur grubun yanı sıra kırsal bölgede yaşayan, mülteci ya da sığınmacı statüsünde olan, etnik azınlıkta olan, engelli ve yaşlı kadınlar da yoksulluğa karşı savunmasızdır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2672). Sıklıkla kayıt dışı çalışmak zorunda kalan göçmen kadınların, dil kullanımlarının da yetersiz olmasıyla beraber belirsiz hukuki statülere sahip olması nedeniyle ekonomik zorluklarla mücadele ettiğini ve yoksulluğa sürüklendiğini söylemek mümkündür (Thibos, Lavin-Loucks ve Martin, 2007: 2).

Kadın yoksulluğunda hane içi ilişkiler, yoksulluğun nasıl deneyimlendiğine dair pek çok ipucu içeren olgular sunmaktadır. Hane halkı içinde önyargılar ve eşitsizlikler gölgesinde yaşamlarını sürdürmek yoksul kadınları daha mağdur kılmaktadır. Hane reisi olan kadınlar da aynı durumdaki erkeklerle kıyaslandığında yaşamsal öneme sahip temel kaynaklardan daha fazla mahrum kalmaktadır (Moghadam, 2005: 28). Yoksul ailelerde neredeyse dışarıya hiç çıkmadan, evde en çok vakit geçiren kadındır ve bu kadınların büyük bir çoğunluğu evden o kadar az dışarı çıkar ki, *“yoksulun evini kadının mahkumiyet alanı olarak nitelemek mümkündür”* (Ocak, 2007: 144).

Yoksulluğun kesintisiz ve en yoğun haliyle tecrübe edildiği yer olan evde, yaşamlarının çok büyük kısmını geçirenler kadınlar, yoksulluğun en derin mekânsal tecrübesini de yaşamaktadırlar. Yoksulluklarının mahkumiyet mekanına dönüşen ev, çoğunlukla fenni inşa edilmediğinden sıhhi de değildir. Bunun sonucunda, hane bireyleri bir türlü hastalıktan kurtulamazlar ve evin içinde en çok kadınlarla çocuklar yaşamlarını geçirdiklerinden, onların hastalıkları ve sıkıntıları daha kökenlidir (Ocak, 2007: 171).

Eğitim imkânlarından yararlanma seviyeleri az olan ve işgücü piyasasındaki konumları düşük olan kadınlar, hanede bakmakla yükümlü oldukları kişiler ve hane geçimi için çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar (Alptekin, 2014: 17). Formel veya enformel çalışmanın yanı sıra, yoksul kadınlar mahallelerinde akraba, arkadaş ve komşular arasında borç alıp verme, yiyecek üretim ve tüketiminde paylaşım, yardımlara, ucuz alışveriş yerlerine, indirimlere ve diğer yaşama stratejilerine ilişkin bilgi paylaşımı konularında dayanışma ve yardımlaşma içindedirler. Dayanışma ilişkileri bakımından, arkadaşlık, akrabalık, komşuluk ve hemşehrilik ilişkileri güçlüdür ve iç içe geçmektedir, ancak bu ağlar ve yardımlar, yoksulluğu ortadan

kaldırmak amacıyla değil daha çok yoksulluk koşullarını hafifleten unsurlar olarak ortaya çıkmıştır (Sallan Gül, 2005: 40).

Toplumsal cinsiyet kavramının kadınlar üzerinde kurduğu baskı ve çalışma hayatındaki erkek hegemonyası, yoksulluğun kadın eksenli olarak artmasına neden olmuştur. Kadın yoksulluğu konusunun birçok araştırmada yer bulması ve bu konuda yapılan araştırmaların artması sonucunda literatüre giren “yoksulluğun kadınsılaşması” kavramı ilk olarak 1978 yılında Diane Pearce tarafından yazılan *The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare* (Yoksulluğun Kadınsılaşması: Kadınlar, Çalışma ve Refah) isimli yazıda kullanılmıştır (Thibos, Lavin-Loucks ve Martin, 2007: 1). Bu yazıdan sonra, Amerika’da yalnız yaşayan kadınların ve tek ebeveynli ailelerin daha yoksul olduğunu ispatlayan çalışmalar yaygınlık kazanmıştır (Şener, 2009: 2). Pearce’in özellikle Amerika’daki yoksullar içinde kadınların sayısının fazla olmasına ve kadınların işgücüne katılımlarının artmasına rağmen ekonomik durumlarının kötüleştiğini vurgulamak için kullandığı “yoksulluğun kadınsılaşması” kavramı, yoksulluk stratejilerini etkileyerek yoksullukla mücadele programlarının kadınları hedef almaya başlamasını sağlamıştır (Kardam ve Yüksel, 2004: 46).

Kadın yoksulluğunun bir dünya sorunu olarak görülmeye başlanmasıyla birlikte 1990 yılından itibaren düzenlenen tüm Birleşmiş Milletler konferanslarında bu sorun üzerinde durulmuştur. 1995 yılında yapılan Kopenhag Konferansı’nda belirlenen üç temel sorundan biri olan yoksulluk, çok sayıda hükümetin üzerinde uzlaşmaya vardığı bir madde olarak belirlenmiştir ve bu konferansta, erkeklerle kıyaslandığında kadınların mutlak yoksulluk içinde daha fazla bulundukları vurgulanmıştır. Yine 1995 yılında düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı’nda “yoksulluğun kadınsılaşması” kavramına yer verilerek kadın yoksulluğu farklı bir boyut kazanmıştır (Şener, 2009: 2).

Bu kavrama getirilen eleştiriler kadınların yoksulluk deneyimlerini açıklamada yetersiz kaldığı ve yoksulluk ile kadın arasındaki ilişkinin demografik bir süreç indirgendiği savlarına dayanmaktadır. Kadınların yoksullaşma nedenlerine bakılmaksızın hane reisi olan ve yalnız yaşayan tüm kadınları yoksul sayan bu anlayış sorunlu bir yoksulluk yaklaşımını ortaya çıkarmıştır (Alptekin, 2014: 19). Örneğin Chant’a göre, bu yaklaşımın olası sonuçları arasında erkeklerin hane reisi olduğu

hanelerdeki kadınlarının durumunun görmezden gelinmesi veya onların yoksul olmadıklarının varsayılması, kadın hane reisliğinin patolojik bir hale getirilerek yaşam olanaklarının daraltılması ve hakları olan bir gruptan ziyade ihtiyaç içinde bir grup olarak nesneleştirilmesi ve geleneksel aileyi güçlendiren muhafazakâr gündemlere hizmet etmesi gibi unsurlar bulunmaktadır (Chant, 2003: 64). Bu eleştirilerden yola çıkılarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoksullukla ilişkisine bakılarak kadının durumu analiz edilmeye çalışılmıştır.

2.2.3.2. Türkiye’de Kadın Yoksulluğu Araştırmaları

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2015’te yayınladığı Yoksulluk Araştırmasına göre nüfusun yüzde 18.08’i, yani 12 milyon 751 bin kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre 2009 itibarıyla erkeklerin yüzde 17.10’u, kadınların ise yüzde 19,03’ü yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Diğer yandan kırdaki kadınların ise yüzde 40,15’i yani neredeyse yarıya yakını yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, TÜİK verilerinin yanıltıcı olması durumunda bile durum iç açıcı görünmemektedir.

İstatistiklerin kesin bir doğruluk içermesi ihtimalinde bile sunduğu göstergeler hanenin temel alınması ve hane içindeki farklılıkların hesaba katılmaması nedeniyle kadın yoksulluğunun boyutlarını tam olarak gösterememektedir. Bu nedenle, kadın yoksulluğu incelemelerinde ve araştırmalarında kadınların istihdamdaki durumlarına veya kadın yoksulluğu alanında yapılmış niteliksel araştırmalara da bakılmaktadır. Bu niteliksel çalışmalar, yoksulluğun sayısal olarak yaygınlığını belirtmekten çok kadınların yoksulluk deneyimlerine ve yoksulluğu yaşayanların gözünden nasıl anlamlandırıldığına odaklanmaktadır (Şener, 2009:5).

Kadın yoksulluğunu ortaya çıkaran başlıca nedenler arasında kadınların ekonomik kaynaklara, eğitim ve sağlık başta olmak üzere kamusal hizmetlere erişim düzeyinin yetersiz olması gelmektedir. Özellikle kentsel mekanlarda yaşanan yoksulluk, gelir yetersizliği ile beraber bazı hizmetlere ulaşamamaktan da kaynaklanmaktadır. Kadınların haklarını kullanmada ve kaynaklara erişimde yaşadığı eşitsizlik, yoksulluk söz konusu olduğunda daha da artmaktadır (Kalaycıoğlu, 2003). Eğitim ve sosyal güvenlik gelir dağılımındaki eşitsizliğe yol

açan en önemli iki unsur olarak öne çıkmaktadır. Buna göre, eğitim, insanlara üst gelir gruplarına geçme olanağı verirken, sosyal güvenlik insanların temel güvenliğini sağlayarak eşitsizliği sınırlandırabilmektedir (Spicker, 2001: 159). Eşitlik getirme amacıyla yapılan sosyal yardımlara karşı direnç gösteren ve her zaman her yerde rastlanılan bir durum olan eşitsizlik (Turner, 1984: 24) yoksunluk kavramını da beraberinde getirmektedir.

2.2.3.3. Kadının Çalış(a)maması ve Enformel Sektör

Kadınların çalışma hayatına dahil olup olamaması ve içine girdikleri çalışma hayatında yeterli ve eşit ücret alıp alamaması gibi sorunlar ile toplumsal cinsiyet yaklaşımı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Kümbetoğlu'nun (2002: 130) da ifade ettiği gibi “*Kadınların yoksulluğu, toplumsal olarak onay verilmiş eşitsiz cinsiyet rolleri örüntüsünün bir sonucudur*”. Kadınların çalışma hayatına girdiklerinde eğitim yetersizliği ve vasıfsızlık gibi nedenlerle enformel sektörde sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaları ve aynı zamanda kadın, anne ve eş olmanın verdiği sorumluluklarla başa çıkmak durumunda kalmaları kadınları kaçınılmaz olarak yoksulluğa sürüklemektedir. Bu nedenle, kadın yoksulluğuna sadece sayısal veriler üzerinden bakmak yerine, sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkileri toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirmek, kadın yoksulluğunu anlamak için daha gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Kadın yoksulluğunun nedenlerinden biri olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın emeğini değersizleştirerek kadınların kaynaklara, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlere erişimini ve işgücü piyasasındaki konumlarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla kadınlar erkeklere oranla daha az refaha ulaşabilmektedir. Emekleri değersiz görülen kadınlar, mülkiyet hakkı ve gelir kontrolü gibi konularda da karar alma hakkına eşit oranda sahip olamamaktadır. Gelir yoksulluğu yaşayan kadınlar, aynı durumdaki erkeklerle kıyaslandığında enformel işgücüne daha çok başvuran ve bu sektörden daha çok yararlanan kesimi oluşturmaktadırlar. Bu sektörde çalışmak zorunda olan kadınlar, kötü ve sağlıksız koşullar altında, düşük ücretle ve güvencesiz bir şekilde çalışmak zorunda kalmaktadır (Yıldırım, 2011: 76).

Enformel sektörde kendisine bir şekilde iş bulabilen kadınların yanı sıra, işgücü piyasasına hiç dahil olamayan kadınlar da büyük bir paydayı oluşturmaktadır. Kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadın emeğinin ne şekilde kullanılacağını da belirleyerek bakım hizmeti başta olmak üzere kadının en önemli görevinin evi ve evinin işi olduğu düşüncesini yaygınlaştırarak kadın istihdamını engellemektedir ve dolayısıyla kadını erkeğe bağımlı kılarak yoksullaştırmaktadır (Ulutaş, 2009: 27). Kadınların ev içinde bakım ve temizlik işlerine uygun görülmesi, aynı şekilde kadınların ev dışında yapabileceği işleri de sınırlandırarak yine bakım ve temizlik işlerinde ağırlıklı olarak kadınların sosyal güvencesiz olarak çalışmasına neden olmaktadır. Sabit bir gelire sahip ücretli iş erkek işi olarak görülürken, kadının geliri aile bütçesine katkı olarak nitelendirilmektedir. Kadının temel sorumluluğu görünmez emeği oluşturan ev işi ve bakım hizmetine indirgenirken, bu işlerin gerçek bir iş olarak görülmemesi kadınların istatistiklere işsiz olarak yansımaya neden olmaktadır. Dolayısıyla kadın emeği hem görmezden gelinmekte hem de değersizleştirilmektedir (Öztürk 2010: 123).

Bu gibi unsurların yanı sıra kadın istihdamını olumsuz etkileyen bir diğer faktör de kadınların işsiz kalma riski yüksek olan grupların başında gelmesidir. Ekonomik kriz zamanlarında kadınlar ilk işten çıkarılan kesimi oluşturmakta ve kadın işsizliği artış göstermektedir. Aynı şekilde, kriz zamanlarında erkeğin işsiz kalması ve ailenin gelirinin azalması da kadını olumsuz etkileyerek, kadını aşına olmadığı veya koşulların kötü olduğu bir işgücü piyasasına girmeye zorlamaktadır. Aileyi ayakta tutmak için çalışmak zorunda kalan kadınlar, hanenin tek geçim kaynağı olarak düşük ücretlere ve kötü çalışma koşullarına razı olmaktadır. Kriz nedeniyle işsiz kalan kadınlar da bu olumsuz koşulları kabul etmek zorunda kalmaktadır (Öztürk, 2010: 123-128).

Kadınların çeşitli sebeplerle işgücüne katılımının düşük ve değişken olması kadın yoksulluğunun sebeplerindendir, ancak işgücü piyasasına katılmak da bazı durumlarda kadın yoksulluğunu ortadan kaldırmak için tek başına yeterli olamamaktadır. Bu durum “çalışan yoksulluğu” kavramı ile ifade edilmektedir ve bu kavrama göre düzensiz işler ve düzenli olsa bile düşük ücretlerle çalışmak, çalışanların da kalıcı yoksulluk içinde kaldığını göstermektedir (Şener, 2009: 4). Dünya genelinde kadınların, çalışan yoksulların çoğunluğunu oluşturması da yine

kadınların büyük yoksulluk paydasına sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca yoksulluğa kadınlar arasındaki farklılıklar penceresinden bakıldığında, kadınların homojen olmadığı görülmektedir. Bir tarafta eğitilmiş ve yüksek ücretli kadınlar, diğer tarafta ise düşük ücretli ve güvencesiz çalışan kadınlar bulunmaktadır (Şener, 2009: 5). Nedenlerle sonuçların birbirine girdiği ve sonuç olarak ortaya çıkan tablonun her iki cinsi de etkilediği açık olmakla birlikte kadınların yoksulluğu yaşama biçimi daha ağır bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İşgücü piyasasındaki yoksul kadın profillerine bakıldığında çoğunlukla kırdan kente göç etmiş, nitelsiz ve mülksüz olarak çalışma yaşamına girmiş, asgari ücret veya altı ücretle çalışan veya enformel sektörde istihdam edilen ve yine çoğunlukla gecekondu da ya da yoksulluğun yoğunlaştığı çöküntü alanlarında yaşayan kadınlar görülmektedir. Kadınların, eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaları nedeniyle mesleki becerilerinin eksik olması, aile içindeki konumu, işgücü piyasasının uysal bireyleri olmaları, örgütlenme kapasitelerindeki eksiklikler, uzun saatler sigortasız çalışmaya itiraz etmemeleri kadınların enformel sektörde yoğun olarak çalışmasının nedenlerindendir. Enformel sektör ve yoksulluk birbirini besleyen iki unsur olarak ortaya çıkmaktadır: Enformel sektör geliştikçe yoksulluk ve kadın yoksulluğu artmakta, yoksulluk arttıkça da kişiler güvencesiz işleri kabul etmek durumunda kalmaktadır (Şener, 2009: 2). Kadınlar da bu sarmalın büyük bir parçası olarak giderek yoksullaşmakla beraber haklarından da yoksun hale gelmektedir.

2.2.3.4. İstatistiklerle Türkiye’de Kadın Yoksulluğu

Türkiye’de kadın istihdamının genel özelliklerine baktığımızda, kadınların işgücüne katılımının düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. 2017 yılında işgücüne katılım oranı kadınlarda %33,6 iken erkeklerde %72,5’dir. 15 ve daha yukarı yaştaki işgücü olarak kabul edilen kadın nüfusu otuz milyon iken, bunun yalnızca on milyonu çalışıyor görülmektedir (TÜİK, 2017). Ağırlıklı olarak kentlerde kadınların işgücüne katılımlarının düşük olduğu ve özellikle göçle kentsel alanlara gelen kadınların istihdam dışında kaldıkları, eğitime erişimde yaşadıkları engeller sebebiyle genel ücret düzeyi düşük olan sektörlerde istihdam olanağı

buldukları görülmektedir. Ayrıca kadınlar ücretli çalışma durumunda da erkeklere göre daha düşük ücretlerle, kadınlara uygun görülen işlerde çalışmaktadır. Kırdan istihdam edilen kadınlar büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi olarak, kentte kayıt dışı sektörde asgari ücretin altında, düzensiz işlerde çalışmaktadır. Bu gibi unsurların yanında ataerkil geleneksel aile yapısının kadınlara yüklediği sorumluluklar da eklenince kadının yerinin evi, görevinin annelik olduğu düşüncesi, kadınların iş gücü piyasasına katılımını ve eğitime erişimini kısıtlandırmaktadır (Sallan Gül, 2005: 29). Tablo 4’te de görülebildiği gibi Türkiye’de cinsiyet ve eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranları kadınlar söz konusu olduğunda düşük veriler içermektedir.

Tablo 4. Cinsiyete ve Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu

Eğitim durumu (15+ Yaş)		İşgücüne Katılım Oranları				
		2009	2010	2011	2012	2013
Erkek	Okur-yazar olmayanlar	37,1	36,8	37,8	34	33,8
	Lise altı Eğitilmişler	69,1	69,2	69,9	69,1	69,1
	Lise	69,1	68,1	69,7	69,1	70,1
	Mesleki veya Teknik Lise	81,0	81,2	81,2	80,5	81,3
	Yükseköğretim	83,1	84,3	85,3	85,1	86,1
Kadın	Okur-yazar olmayanlar	15	16,3	17,1	16,7	17,4
	Lise altı Eğitilmişler	21,8	23,8	25,1	25,6	26,3
	Lise	30,4	29,9	30,3	30,6	32,1
	Mesleki veya Teknik Lise	39,1	39,8	39,2	38,1	39,3
	Yükseköğretim	70,8	71	70,8	70,9	72,2

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2013.

TÜİK’in (2013) yayınladığı eğitim durumuna göre işgücü raporu kadın ve erkek açısından ayrı ayrı incelendiğinde tüm eğitim seviyelerinde kadınların işgücüne katılım oranının düşük olduğu görülmektedir. Özellikle okur-yazar olmayan kadınların işgücü piyasasına çok az dahil olabildikleri görülmektedir. Bu sonuca varılırken, okuma yazma bilmeyen birçok kadının enformel sektörde yoğun olarak çalıştığı ve kayıtsız oldukları da unutulmamalıdır. Eğitim seviyesi arttıkça kadınların işgücüne katılım oranları, erkeklerin katılımıyla kıyaslandığında oransal olarak daha

hızlı biçimde artmaktadır. İstatistiklere bakıldığında, kadınların katılımı en alt eğitim grubundan en üst eğitim grubuna yaklaşık 4 katı oranında artış gösterirken, erkeklerde bu oranın 2,5 civarında olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, eğitimin kadın istihdamında ne kadar büyük bir önem taşıdığı anlaşılabilmektedir.

İşgücü katılımını gösteren istatistiklere ek olarak, Tablo 5'te, kadınların ve erkeklerin eğitim durumuna göre elde ettikleri kazancın da kadınların erkeklere kıyasla daha az gelir elde ettiğini göstermektedir.

Tablo 5: Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Aylık Ortalama Brüt Ücret ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç

Eğitim durumu		Aylık Ortalama Brüt Ücret(TL)		Yıllık Ortalama Brüt Kazanç(TL)	
		2010	2014	2010	2014
Erkek	İlkokul ve altı	1066	1594	13 526	19 417
	İlköğretim ve ortaokul	1061	1562	13 505	19 081
	Lise	1317	1755	16 907	21 758
	Meslek Lisesi	1649	2373	22 195	29 561
	Yüksekokul ve üstü	2842	4296	37 878	55633
Kadın	İlkokul ve altı	874	1 289	11 065	15 748
	İlköğretim ve ortaokul	870	1 318	10 949	15 981
	Lise	1 177	1 576	15 049	19 760
	Meslek Lisesi	1 336	1 851	17 109	22 842
	Yüksekokul ve üstü	2 380	3 470	31 437	45483

Kaynak: TÜİK İşgücü Girdi, İşgücü Maliyeti ve Kazanç İstatistikleri, 2014

Eğitim düzeyi arttıkça işgücü katılım oranı da artmaktadır ancak cinsiyet ve eğitim durumuna göre kazanç istatistiklerini gösteren tablodan da açıkça görüldüğü gibi kadınlar her eğitim seviyesinde erkeklerden daha düşük ücret almaktadır. Her iki cinsiyette de eğitim seviyesi yükseldikçe kazanç artmaktadır ancak bu durumun tek istisnası ilköğretim ve ortaokul eğitim seviyesindeki bireylerin ortalama kazançlarının ilkokul ve altı eğitim seviyesindeki bireylere kıyasla düşük oluşudur. Kadınların eğitilmiş olduklarında dahi erkeklere kıyasla daha düşük ücretle çalıştırılmaları ve bunun seneler içinde hiç değişmemiş olması kadın yoksulluğunu açıklayan nedenlerden biridir.

Tablo 6. İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri

15+ yaş		İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri				
		2013	2014	2015	2016	2017
Erkek	İşgücüne dahil olmayan nüfus	7.815.000	8.089.000	8.120.000	8.133.000	8.166.000
	Ev işleriyle meşgul	----	---	---	---	---
15+ yaş		2013	2014	2015	2016	2017
Kadın	İşgücüne dahil olmayan nüfus	19.524.000	20.111.000	20.056.000	20.052.000	20.085.000
	Ev işleriyle meşgul	11.463.000	11.589.000	11.498.000	11.098.000	11.133.000

Kaynak: TÜİK Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, 2017.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, kadınların işgücüne düşük katılımındaki nedenleri arasında yetersiz eğitimin yanında, aile içindeki eşitsiz rol ve görev dağılımı önemli bir rol oynamaktadır. Çalışabilecek durumdaki kadınların büyük bir oranı ev işleriyle meşgul olduğu için işgücüne katılamamaktadır. TÜİK (2017) tarafından yapılan

anket sonuçlarına göre ev işleriyle meşgul olma en büyük paydaya sahip nedenken, bunu eğitim-öğretim, çalışamaz halde olmak, emekli olma veya iş bulma ümidi olmamak gibi durumlar takip etmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan 2011 yılı Türkiye’de Aile Araştırması sonuçlarına bakıldığında da, kadınların ücretli işlerde çalışmasını uygun bulmayan katılımcıların yüzde 56’sı kadınların asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu söylemiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014: 270).

İstihdam yapısındaki erkek hâkimiyetine ve kadınların ev işleriyle meşgul olması gerektiğine dair düşünce yapısına ek olarak, kadınların çocuk, yaşlı bakımı başta olmak üzere aile içi yükümlülükleri kadın istihdamı önünde önemli engel oluşturmaktadır. Eğitim ve vasıf düzeyi yüksek olduğu için gelir düzeyi de yüksek işlerde çalışan kadınlar, ev işi ve bakım hizmetlerini dışarıdan ücretli olarak yaptırmayı sağlayabilmektedir. Ancak, bu imkâna sahip olmayan kadınlar için işgücü piyasasına girmek aile Bu desteğe sahip olamayan kadınların, ücretli bebek veya hasta bakıcısı tutması, kazandığı paranın tamamına yakınına harcaması anlamına geldiği için, birçok çalışabilecek durumdaki kadın çalışmak istemesine rağmen evden çıkmasının bir anlamı kalmamaktadır. Aile içi eşitsiz rol ve görev paylaşımı ve bakım yükümlülükleri kadınları işgücüne katılamayıp evde kalmaya zorlarken, artan yoksullaşma ve hayat koşullarının zorlaması ise çalışma yaşamına doğru itmektedir (Çağlayan, 2010: 3).

2.2.3.5. Kadın Yoksulluğu ve Hane İlişkisi

Toplumsal hayatta karşılaşılan haliyle kadın yoksulluğunun kendisini en net olarak ifade ettiği alan hanedir. İstatistiklerin haneyi bir bütün olarak ele alması ve hane içindeki bireylerin ayrı ayrı değerlendirilmediği göz önüne alındığında, kadın ve hane ilişkisini daha ayrıntılı görebilmek için bu alanda yapılmış birebir görüşmelere dayalı araştırmalara başvurulmaktadır. Bu araştırmalar, kadınların hane içindeki sıkışmışlığını ve çaresizliğini yansıtmakla beraber, yoksulun evine daha yakın bir merceklerle bakmayı mümkün kılmaktadır.

Yoksulların ve dolayısıyla yoksul kadınların yer bulma ve yerleşme süreçleri sonucunda oluşan yoksul mahalleleri üç farklı şekilde tanımlanabilmektedir.

Birincisi, kentin dışında kalacak şekilde uzağa yerleşmektir ve gerçek anlamda fiziksel bir uzaklık söz konusudur. Dolayısıyla yoksulluk görünmez bir hal almaktadır. İkinci uzaklık, zamanla kentin gelişme alanı içerisinde kalan ama çeşitli nedenlerle olduğu gibi kalan mahallelerdir. Bu durumda, kentsel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan ranta ortak olamayanlar yine yoksul kalırlar ve sonunda kendilerine yeni bir uzaklıkta bir yoksul mahallesinde ev bulmaları gerekir. Üçüncü uzaklık ise, eskiden prestijli olan kent merkezlerinin zamanla ‘çöküntü alanları’ haline gelmesiyle, bir zamanlar görkemli olan binalara yoksulların yerleşmesiyle oluşur. Bu, fiziksel olmaktan çok sosyal ve kültürel bir uzaklıktır (Ocak, 2007: 141-142).

Farklı uzaklık tanımlamaları içinde yoksulun evi her zaman bir ‘manzara’ olarak kalır ve belli bir mesafeden bakılan, görülmeyen ve bilinmeyen bir ev olarak betimlenir. Bu evlerde neredeyse hiç dışarı çıkmadan, hane içinde en çok vakit geçiren kadındır ve dolayısıyla yoksulun evi ‘kadının mahkûmiyet alanı’ olarak adlandırılabilir (Ocak, 2007: 144). Evde yaşayanların bakımıyla ilgilenmek ve ev işlerini yapmak bu mahkûmiyet alanı içinde kadının sürekli meşgul olduğu konulardır. Ev dışındaki yaşama dâhil olmak konusunda da eğitim yetersizliği nedeniyle kendilerini eksik hissetmektedirler. Çoğunlukla fenni inşa edilmediğinden sağlıksız koşulların olduğu evlerde, bu durumdan en çok etkilenen kadınlarla çocuklardır ve daha çok mekânsal kökenli hastalıklara ve sıkıntılara açık halde yaşamaktadırlar. Kadın ve hane arasındaki istatistiklere yansımayan ve gözle görülemeyen bağ, bir taraftan kadınların yaşadığı sıkıntıları örterken diğer taraftan da yoksulluk sarmalını pekiştirmektedir.

2.2.3.6. Dayanımcı Geniş Aile Ağlarının Yoksulluğa Etkisi

Başlı başına büyük bir sorun olan yoksullukla başa çıkmak için, yoksulların geliştirdiği başa çıkma yöntemleri Şenses (2006: 247-249) tarafından ‘geçinme stratejileri’ olarak adlandırılmıştır ve genel olarak dört ana başlık altında toplanmıştır: 1. Geçimlik etkinliklere yönelme (gıda üretmek, yakacak toplamak vb.) ve sosyal dayanışma örgütleri kurma. 2. Tasarruf- öğün sayısını azaltma, daha ucuz mal ve hizmetler satın alma, çocukları okula göndermeme vb. 3. Hanenin büyüklüğünü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerden yararlanma (birden

fazla aile birlikte oturmak gibi). 4. Aileden daha fazla bireyin iş gücüne katılması (kadın ve çocukların çalışmaya başlaması).

Üçüncü maddede belirtilen hane büyütme ve bir arada oturma kavramı, yoksullukla mücadele için bir yol olarak görülse de özellikle günümüz kent yoksulları için geçerli bir çözüm olarak görülmemektedir. Bunun yerine ‘dayanışmacı geniş aile bağları’ kavramı ön plana çıkararak kente göç etmiş büyük ailelerin dayanışması olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yöntemde de kadınlar ve kadın emeği ön planda olmaktadır. Buğra ve Keyder’in Bileşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu’na göre bu dayanışma, bir aile üyesinin kendisinden daha yoksul başka bir aile üyesine ekmek götürmesi veya bir eşyasını vermesi şeklinde olabilmektedir. Kadınların akraba evlerinde az bir ücretle, çocuklarının karnını doyurmak amacıyla temizlik yapması da bu dayanışmanın normalleştirilmiş bir parçası olarak görülmektedir. Birlikte oturmak veya evleri birleştirmek, geniş ailenin bir kesiminin diğerinden daha yoksul olduğu durumlarda sık gerçekleşen bir durum değildir. Tersine, durumu daha iyi olanların yoksul mahalleyi terk etmeleri ve mekânsal olarak uzaklaşmaları daha sık rastlanan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003: 31).

Yoksulların, yoksunluklarıyla başa çıkabilmek için sadece aile üyeleriyle değil, oturdukları mahallelerdeki komşularıyla ve arkadaşlarıyla borç alıp verme, yiyecek paylaşma, yardımlara ve ucuz alışveriş yapılabilecek yerlere ilişkin bilgi paylaşma gibi yaşam stratejileri ürettikleri bilinmektedir. Dayanışma ilişkileri bakımından hemşehrilik, akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri paylaşımlara dayanarak güçlenmektedir. Ancak, yoksulların hayatını kolaylaştıran bu ağlar ve yardımlar, yoksulluğu ortadan kaldıran bir etkiye sahip olmamaktadır. Özellikle kadınlar olumlu görünen bu yardım ağı içerisinde yaşamının sıkı toplumsal denetimi ve baskısı altında kalmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008: 83-84). Dayanışma ilişkileri içerisinde hayatlarını devam ettirebilmek için akrabalarıyla veya komşularıyla sıkı ilişkiler kurmak durumunda kalan kadınlar, bu ilişkilerin getirdiği şeffaflıkla her türlü eleştiriye ve baskıya maruz kalmaktadır.

2.2.3.7. Türkiye’de Sosyal Yardımlar ve Yoksulluk İlişkisi

Çağdaş toplumların en büyük sorunlarından biri olan yoksullukla mücadele yollarından biri olarak görülen sosyal devlet anlayışı, tüm insanların onurlu bir biçimde yaşamlarını sürdürebilmesini sağlayacak asgari bir hayat standardını gerçekleştirmekle yükümlü olan devleti ifade eder (Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 132). Sosyal devletin yükümlülükleri arasında öne çıkanlardan biri olan sosyal yardımlar, yoksunlaşmayı hafifletmeye, geciktirmeye ve geçici olsa bile gidermeye çalışan insani hizmet alanını ifade etmektedir. Yoksulluk ve kadın arasındaki cinsiyet ayrımına dayalı bağ, yeteri kadar para kazanamamaktan dolayı bir şekilde yardım alma durumunda olduğunda kadın odaklı olarak yeniden ortaya çıkmaktadır. Bora’nın (2007: 108) yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, kültürel normların hakim olduğu yapılarda kadınlar hanenin geçimini sağlamakla yükümlü olmadıkları için geçinememeyi kişisel bir başarısızlık veya cinsiyet kimliklerinin sarsılması olarak algılamamaktadır. Bu durumda devlet kurumlarının baba-koca işlevi görmesi ve kadınlara sahip çıkması zaten olması gereken bir durum gibi görülmektedir. Kadınlar ailenin geçiminden sorumlu olmasalar bile, geçinememenin yükünü en fazla taşıyanlar olarak yardım başvurularını yapma ya da ekmek kuyruğuna girme görevini üstlenmektedir. Erkekler açısından ise yardım almak ise başarısızlıklarının itirafı gibi görülmektedir. Bu nedenle sosyal yardımlara başvuranlar ve medyada yardım edilen kişiler de ağırlıklı olarak kadınlardır.

Yoksullukla başa çıkma stratejilerinden biri olarak sosyal yardımlar, kadınların en önemli mücadele yollarından birisidir. Günümüzde çoğu gelişmiş ülkede de yoksulluk yardımlarına büyük oranda kadınlar başvurmaktadır (Alcock, 1997: 135). Türkiye’de de aynı durumun olduğu söylenebilirken hane yaşam stratejisinin büyük bölümünü oluşturan sosyal yardımların alınmasında kadınların aktör olarak ön plana çıkmasında geleneksel olarak onaylanmış korunmaya muhtaç konumları ve aile içi rolleri etkili olmaktadır (Ulutaş Ünlütürk, 2009: 37). Bir diğer etken de, hanenin geliri arttıkça kontrolün erkekte olması, ama gelirin azalması durumunda bu kontrolün ve yönetimin kadına geçmesidir. Yani zenginliğin idaresi erkeğe, yoksulluğun idaresi ise kadına devredilmektedir (Şener, 2009: 4)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YAKIN DÖNEM TÜRK SINEMASINDA YOKSUL KADIN İMGESİNİN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ

Türkiye tarihiyle paralel olarak yaşanan siyasal, sosyal ve kültürel gelişmeler sinema, tiyatro, edebiyat gibi alanlarda yansımalarını bularak toplumsal ve sosyolojik açıdan incelenmeye açık verilere dönüşmektedir. İlk iki bölümde anlatılan genel olarak yoksulluğun ne olduğu ve Türkiye’de yoksulluğun boyutları da sanatın ve edebiyatın hemen hemen her alanında kendisine yer bulmaktadır. Toplumun içinde büyük bir paydayı oluşturarak yer alan ve bütün siyasal ve ekonomik gelişmelerden etkilenen yoksul bireylerin sinemaya yansması dönem dönem değişiklik gösterse de, beyaz perdede ilgi gören bir tema olarak varlığını sürdürmektedir. Türk sineması tarihi boyunca ana tema olarak yoksulluğun işlendiği filmlerde, kadın yoksulluğu özelinde de izlere rastlamak mümkündür.

Gündelik hayatın içinde görünmeyen ve çoğu zaman yok sayılan yoksullar, Türk sinemasının sık sık kullandığı karakterler olarak perdeye yansımışlardır. Zenginlik-yoksulluk karşıtlığı üzerinden yoksul karakterlerin çoğu zaman yüceltildiği filmlerde yoksul kahramanlar köy ya da kent yoksulları olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmlerin çekildiği döneme göre yoksulların sergilediği davranışlar ve yönetmenlerin vermek istedikleri mesajlar da farklılık göstermektedir: Filmlerde kimi zaman içinde bulundukları durumdan hoşnut ve gururlu yoksullar, kimi zaman da gündelik hayatları içinde karşılaştıkları zorluklarla mücadele ederken gördüğümüz, sistem eleştirisi yapmak amacıyla yansıtılan yoksullar görülmektedir. Türk sinemasının yoksullara bakış açısı da, ülkenin içinde bulunduğu siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel akımlardan etkilenerek sürekli bir değişim göstermiştir. Değişmeyen tek şey ise hemen hemen her dönem yoksul karakterlerin beyaz perdede kendisine az ya da çok yer bulması olmuştur.

3.1. TÜRK SİNEMASININ DÖNEMLERİ VE TÜRK SİNEMASINDA YOKSULLUK YANSIMALARI

Türk sinemasında yoksulluğun temsilinin dönüşümünün anlaşılabilmesi için ilk olarak Türk sinemasının geçirdiği dönüşüme tarihsel dönemler halinde bakmak gerekmektedir. Nijat Özön tarafından yapılan İlk Dönem (1914-1923), Tiyatrocular Dönemi (1923-1939), Geçiş Dönemi (1939-1950), Sinemacılar Dönemi (1950-1970) ve Genç/Yeni Sinema Dönemi (1970 ve sonrası) gruplandırmaları, Türk sinemasını dönemler halinde incelemek için kullanılabilecek referanslar olmuştur(Özön, 1985: 337). Özön'ün 1985 yılında yaptığı dönemsel sınıflandırmalardan sonra Scognamillo (2010: 367-413), 1990'lı yılları 'Kriz Yılları' ve 'Yeni Yönetmenler Kuşağı' olarak isimlendirmiştir. 2000 sonrası ise yakın tarihe dayandığı için, kaynaklarda net bir adlandırma kullanılmaksızın, yeni binyılın başlangıcına atfen '2000 Sonrası Türk sineması' veya 'Yeni Türk sineması' olarak geçmektedir. Bu sınıflandırmalar yapılırken Türkiye tarihi için dönüm noktası olan yıllar esas alınarak, ülkenin içine girdiği yeni dönemler ve bu dönemler uygulanan politikalar sonucu dönüşen toplum yapısı göz önüne alınmıştır.

Sinemanın, icadından (1894) kısa bir süre sonra Osmanlı sarayında gösterilmeye başlanması ve 1918 yılında ilk halka açık sinema salonu kurulmasıyla sinema hem bir yenilik hem de kitlesel bir eğlence şekli olarak Türkiye'de de ilgi görmüştür (Güçhan, 1992: 72). Hakkında tartışmalar olmasına rağmen Türk sinemasının ilk filmi olarak kabul edilen Fuat Uzkınay'ın *Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı* (1914) adlı belge filminden sonra Türk sinemacıları belgeseller ve farklı konular içeren filmleriyle sinema sanatına katkıda bulunmuşlardır (Pösteği, 2012: 9). İlk Dönem (1914-1923) filmleri genel olarak ordu ve halk arasındaki bağı güçlendirmek ve aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin gelir kaynaklarını güçlendirmek amacıyla çekilmiştir ve ülkenin de içinde bulunduğu tarihsel durum göz önüne alındığında- savaş, yokluklar ve yoksulluklar- bu evrede gerçekleştirilenler önem taşımaktadır (Makal, 1994: 12-13).

Cumhuriyet'in ilanıyla aynı yıl çekilen ve Halide Edip Adıvar'ın romanından sinemaya uyarlanan *Ateşten Gömlek* (Muhsin Ertuğrul, 1923) dönemin ruhuna uygun bir film olması nedeniyle, sinemanın yeni kurulmuş bir cumhuriyet için temel bir

kültür aracı olabileceği düşünülmüştür (Maktav, 2013: 145-146). Ancak, Muhsin Ertuğrul'la özdeşleşen Tiyatrocular Dönemi'ne (1923-1939) giren Türk sineması, tiyatronun etkisinde kalmıştır ve Nijat Özön'e (1995: 23) göre sinema duygusundan yoksun olan tiyatrocular, sinema ve tiyatro arasındaki farkı anlamayarak tiyatroyu üstün bir sanat, sinemayı ise sıradan ve hatta aşağı bir eğlence olarak nitelendirmişlerdir. Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet'i anlatan belgeseller yaptırılmasına rağmen, düşünülenin aksine sinema, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ne siyasal bir misyon üstlenebilmiş ne de bir sanat olarak gelişebilmiştir. Bu dönemde, sinemaya yaklaşan sinemacılar sadece ticari bir anlayış güderek, popülist bir söylemle ele aldıkları yoksulluk konusunu bir malzeme olarak görmüş ancak bir sorun olarak işlememişlerdir. 'Yeşilçam'ın toplum modeli' olarak nitelendirilen bu dönemdeki filmlerin sonunda zenginiyle fakiriyle kaynaşmış bir Türk milleti ortaya çıkmaktadır ve bu da yoksulluğun bir sorun olarak işlenmemesi anlamına gelmektedir (Maktav, 2013: 147).

1939-1950 arasındaki Geçiş Dönemi, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasa bile, savaşın getirdiği ekonomik sıkıntıları derinden yaşadığı bir dönemdir. Üretim sorunu, artan savunma giderleri, ağır vergilerle yoksullaşan köylü ve orta sınıf gibi zor koşullar sinemayı da etkilemiştir ve 1939-1944 arası çekilen film sayısı sadece 18 olabilmıştır (Makal, 1994: 16). Sinemanın içinde bulunduğu sıkıntıya ek olarak 1939 yılında getirilen sansür, sinema çalışmalarını ve üretimini olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktör olmuştur (Özön, 1985: 354). Bu dönemde yoksullar, Faruk Kenç, Talat Artemel, Baha Gelenbevi gibi yönetmenlerin filmlerinde ön planda olmuşlardır.

Çoğu zaman melodramatik bir malzeme olarak kullanılan yoksulluğun Yeşilçam'ın sembolü olarak zengin ve yoksul karakterler biçiminde Türk sinemasında yer edinmesi ise, şehirleşmenin ivme kazandığı ve zenginleşme arzularının kamçılandığı 1950'lerde mümkün olmuştur (Maktav, 2013: 148). 1950-1970 yıllarını kapsayan Sinemacılar Dönemi, Türkiye'de çok partili sisteme geçişle beraber ekonomi ve siyasetteki yeniliklerin halkın günlük yaşamına yansısıyla, sinema sektörünün de değişimlerden etkilendiği ve film yapımının hızlandığı bir dönemdir.

1950 yılında Demokrat Parti iktidara geldiğinde kâr ruhunu teşvik eder nitelikte özel sektörü desteklemesi ve işgücünü artırmaktan çok milyoner yaratma düşüncesi “her mahalleye bir milyoner” ideolojisiyle toplumu etkilemiştir (Buğra, 1995: 176-177). Demokrat Parti dönemi on yıl gibi kısa bir sürede bitmiş olsa da zihinlerde yarattığı milyoner algısı Yeşilçam filmlerinde uzun süre bir tema olmuştur. Arka fonda sanayileşen, modernleşen bir Türkiye ve sanayileşmenin sonucunda açılan fabrikalarda çalışmak için şehre koşan kırsal kesim gösterilirken, filmlerde zenginleşme hayali hep canlı tutularak “*herkesin her an zengin olabileceği, zengin-fakir çatışmasının mutlaka yaşandığı ama eninde sonunda zengin ve fakirin birbiriyle kaynaşacağı bir zihinsel arka plan*” yaratılmıştır (Maktav, 2013: 149). Bu filmlerde yoksulluğun gerçek boyutları, şehre gelen insanların gerçek hayat deneyimleri gibi unsurlar veya toplumsal uzlaşmaya aykırı bir durum gösterileceği zaman devreye giren sansür mekanizması da filmlerin dönemin siyasi atmosferine uyum sağlamasına yardımcı olmuştur. Senaryo aşamasında devreye giren sansür, Türk sineması’nı derinden etkileyerek bütün Yeşilçam filmlerinin sansür kuruluyla adeta bir ortak yapım halinde üretilmesine neden olmuştur (Özön, 2000: 154).

1958 yılında Memduh Ün tarafından çekilen *Üç Arkadaş* o dönemde çekilen filmlerin yoksullara ve yoksul kadınlara bakışını göstermek için iyi bir örnek olarak değerlendirilebilir. Filmde, parklarda çengelli iğne satarak geçimini sağlayan kör ve yoksul kızın karşına üç yoksul arkadaş çıkar. Onların çabalarıyla tekrar görmeye başlayan yoksul kız şarkıcılık yaparak zengin olur. Ancak, filmin sonunda ucunda yoksulluk da olsa aşkı ve parayı seçen masum kadın imajı vurgulanmıştır. Bu filmle, hem o dönemde empoze edilmeye çalışılan ‘herkes zengin olabilir’ mesajı verilmektedir hem de kadınların yoksul karakterlerle kendilerini özdeşleştirmesi daha kolay olduğundan yoksul kalmalarının daha iyi bir seçenek olduğu iması yapılmaktadır. Yine o dönemdeki filmlerin ruhuna uygun bir şekilde yoksulluk bir sorun olarak gösterilmemiştir ve insanların çektikleri sıkıntılara rağmen film türsel açıdan melodram olarak kalmıştır.

1950-1970 arasında çekilen ve yoksulluğu toplumsal bir sorun olarak göstermeyen filmlerde bir yandan da zenginliğin temsili dejenere Batı hayatının yansıması olarak gösterilmiştir. Namuslu ve hayatından memnun yoksul kahramanların karşısında geleneklere aykırı yaşamlar süren eğlence düşkünü

zenginler vardır. Bu filmlerin yoksul kahramanları her zaman onurlu ve erdemli karakterlerdir ve eğer bu karakterler kadın ise, yoksulluğunu sadece güzelliğiyle şöhret olarak aşabilmekteyken yine de namusunu koruma şartı vardır. Filmler komedi türünde olduğunda ise bu sefer karşımıza farklı bir yoksulluk temsili çıkmaktadır ve yoksulluk bir şenlik gibi gösterilmektedir. Maktav'ın (2013: 153) ifadesiyle “*melodramları aratmayan kimi acıklı sahnelerle rağmen yoksulluğun şenlikli sunumu ve filmin sonunda yumuşayan, hatasını anlayan inatçı-zengin babaların insafa gelmesiyle yaşanan ‘mutlu son’lar seyirciye parayla saadetin olmayacağını göstermiştir*”.

Bu dönemde, kent merkezli zengin-yoksul tezatlığını anlatan filmlerin yanı sıra kırsal kesimdeki yoksulluğu anlatan filmler de çekilmiştir. Ancak, köy hayatının ve kırsal yaşamın folklorik görüntülere neden olan bir mekan olarak kalması onun melodramın dışında kalmasına ve bağlantısı olmayan bir dekor gibi görülmesine neden olmuştur (Scognamillo, 2010: 62). Ağır melodram unsurları kullanılarak çekilen filmlerde töre yaptırımları, ağanın zulmü, çok çocuklu sessiz kadın gibi sorunlar kullanılsa da bu sorunlar gerçekçi bir etki yaratamamıştır. 1958 yılındaki yazısında, köye ve köylüye esas niteliklerini veren filmlerin çekilmesinin imkânsız olduğunu belirten Özön, bunun nedenini sinemanın yapısal özelliklerine bağlayarak, köyü ve köylüyü anlatabilecek sinemacılar olmadığını belirtir (1995: 162).

Türk toplumsal yaşamını değiştirdiği kadar Türk sinemasını da derinden etkileyen 1960 yılı birçok alanda bir dönüm noktası olmuştur (Güçhan, 1992: 81) ve bu tarihten itibaren köyün folklorik sunumunun yerine kırsal kesimdeki yoksulluğu daha gerçekçi boyutta aktaran köy filmleri çekilmeye başlanmıştır. Metin Erksan, *Gecelerin Ötesi* (1960) filmiyle sinemada toplumcu gerçekçiliğin başlamasını sağlamıştır ve ardından çektiği *Yılanların Öcü* (1962) isimli filmi siyasal yaşamdaki çatışmaların Türk sinemasına yansıdığı ilk film olmuştur (Güçhan, 1992: 82). 1960'lardan 1970'lere uzanan dönem içerisinde çekilen filmlerde ağa-köylü ilişkisi üzerinde durularak, köylünün yoksullaşmasına neden olan düzeni eleştiren ve köy insanının en önemli problemi olan toprak sorununa eğilen filmler çekilmiştir. Bu filmleri önceki dönem filmlerinden ayıran en temel unsur hepsinin toplumcu ruhla çekilmiş olması ve köylünün yoksulluğunu sorun edinmiş olmalarıdır (Maktav, 2013: 155-156). 1966 tarihli *Hudutların Kanunu* (Lütfi Ö. Akad) filmi yoksulların dramını

ve ağa- köylü arasındaki ezici ilişkiyi anlatırken bunu yaratan sistemin eleştirisini de yapan filmlere bir örnek olarak gösterilebilir.

1960 sonrası sanayileşmenin hızlandığı yıllar olduğu için özel teşebbüsün sanayi yatırımları köyden kente göç akımını hızlandırmıştır (Belge, 1985: 846). Gecekondulaşmanın yaygınlaşmasıyla birlikte yeni bir yaşam tarzı kurulmuş ve tüketim alışkanlıkları da değişerek toplumun günlük hayatı, değerleri ve davranışları da hızla değişmeye başlamıştır (Güçhan, 1992: 83). Bunun sonucunda Türk sinemasında köy filmlerinde görülen değişimler şehirli insana odaklanan kent filmlerinde de etkili olmaya başlamıştır. Erksan'ın toplumcu gerçekçi filmi *Gecelerin Ötesi*'nde görülen yoksul ve umutsuz gençler dönemin siyasi atmosferine uyan “*Her mahallede bir milyoner yetiştirmeyi gaye edinen bir siyasi düzenin harcadığı bir topluluktur*” (Scognamillo, 1973: 100). *Acı Hayat* (Metin Erksan, 1962), *Üç Tekerlekli Bisiklet* (Lütfi Ö. Akad- Memduh Ün, 1962), *Otobüs Yolcuları* (Ertem Göreç, 1961) ve *Bitmeyen Yol* (Duygu Sağıroğlu, 1965) isimli filmler de toplumcu gerçekçiliği yansıtan filmlere örnek olarak verilebilir. Maktav'ın (2013: 158-159) ifadesiyle;

“...Bu filmler tıpkı köy filmleri gibi zaman zaman popülist eğilimlere düşer, melodramın sınırlarında dolaşır; buna rağmen yoksulluğa yaklaşımları gerçekçidir, emeğiyle yaşayan küçük insanlara sınıfsal bir perspektiften bakmışlardır. Yoksul kahramanlar ‘mutlak iyiler’ değildir her zaman, yasadışı yollara da saparlar, para karşısında o kadar da kayıtsız durmazlar, kendi küçük dünyalarında, emekleriyle sıradan insanlar olarak yaşarlar ama muhafazakâr eğilimleri, küçük çıkarları onları acımasız ve bireyci insanlar yapabilir, karşılığında onları kurtaracak ilerici bir mühendis, bir öğretmen veya aydın bir şoför çıksa da, mutlu sona ulaşsalar da bu kahramanların yoksullukları sahicidir.”

1970 yılında Yılmaz Güney tarafından çekilen *Umut* isimli film ise, anlatım ve içerik bakımından o zamana kadar yapılan filmlerin arasında gerçeğe en çok yaklaşan film olarak Türk Sinema tarihi için bir dönüm noktası olmuştur (Güçhan, 1992: 87). Çaresiz, yoksul bir emekçiyi anlatan filmde, Yeşilçam'ın yıldız sisteminin aksine kabul edilen yakışıklılık ölçütleri dışında bir karakter sunulmuştur ve Anadolu insanının hayatının ağırlığını taşıyan bir görüntüye sahip olmasına rağmen Yılmaz Güney starlığa oynamış ve bir halk kahramanı olmuştur (Maktav, 2013: 166). Eski

faytonuyla arabacılık yaparak beş çocuğunu geçindirmeye çalışan Cabbar'ın hikâyesinin anlatıldığı *Umut*, Yeşilçam'ın tüm popüler kalıplarının dışına çıkarak Türk sinemasında yoksulluğun sefaletini anlatan umutsuz bir film olarak sinema tarihine geçmiştir (Maktav, 2013: 167-168). Yoksulluğun gerçekçi boyutlarını yansıtan, her köşesinde yoksulluğun ağırlığı görülen bir barınak ve öfkeli bir yoksul kadın olarak Cabbar'ın karısı, filmin gerçekçi atmosferinin mekân ve karakter olarak yansımaları olarak kullanılmıştır.

Sürü (1978), *Düşman* (1979), *Yol* (1981) ve *Duvar* (1983) gibi filmlerinde de yoksul insan portrelerine yer veren ve yoksulluğu tüm gerçekliğiyle beyazperdeye yansıtan Güney, Türk sinemasına yeni bir gerçeklik duygusu kazandırmıştır ve bunun etkisiyle zenginlik-yoksulluk karşıtlığını bir eğlence unsuru olarak sunmayan, adaletsizliği ve emek sömürsünü eleştiren filmler de çekilmiştir. Lütfi Ö. Akad üçleme olarak çektiği *Gelin* (1973), *Düğün* (1973) ve *Diyet* (1974) filmlerinde İstanbul'da bir hayat kurabilmek ve yoksulluklarından kurtulmak için çabalayan insanların hikâyesini anlatırken, bir taraftan da düzenin eleştirisini yaparak yoksulluğun insanın etik değerlerine yaptığı etkiyi göstermiştir.

1970 ve sonrası dönemde *Umut* gibi filmlerin getirdiği yeni soluşun yanı sıra, seks ve arabesk filmlerinin yaygınlaşması, nitelikli filmlerin azalması ve Türk sineması için önemli temalar olan 'aile' ve 'kadın'ın sinemadan uzaklaşması da sinemanın değişimine işaret etmiştir. 1950'lerdeki gelişme/başlangıç döneminin ardından 1960'lı yıllarda toplumla daha yakın etkileşime geçen Türk sineması 1970'lerde girdiği bunalımdan seks filmleri ile kurtulmaya çalışmıştır (Pösteği, 2012: 17). Dünya sinemasını da etkileyen seks filmleri furyası Türk sinemasında 1974'te başlayarak 1979 yılına dek sürmüş ve beş yıl içerisinde çekilen 195 filmde 131'i seks filmi olmuştur (Makal, 1994: 25). Bir öyküsü olan ve toplumsal gerçekliği yansıtan filmler, seks filmlerinin rağbet görmesi nedeniyle daha az seyirciye ulaşabilmiştir.

Seks filmlerinin yanı sıra, köyden kente göçen insanların şehirlerde oluşturduğu kültürün bir yansıması olarak arabesk filmler de ilgi görmeye başlamış ve televizyonun da yaygınlaşmasıyla birlikte 1971'de toplam 7 tane olan arabesk film sayısı 1984 yılına gelindiğinde 36'ya ulaşmıştır (Makal, 1994: 29). Bu filmlerde de göçün getirdiği sonuçlardan biri olan gecekondulaşma ve bu gecekondularda

oturan insanların vasıfsız işlerde çalışması gösterilirken bir sistem eleştirisi veya yoksulluğun sınıfsal bir eleştirisini yapmak yerine daha çok isyan eden, karşılıksız aşk acısı çeken ve bunu filmin birçok yerinde şarkılarla ifade eden karakterler kullanılmıştır.

Türkiye tarihinin çok sayıdaki dönüm noktalarından biri de hiç şüphesiz 1980 askeri darbesidir. Türkiye'nin 1980 darbesiyle beraber içine girdiği sosyo-ekonomik ve kültürel değişim sürecinden Türk sineması da etkilenmiştir ve seks filmleri üzerindeki denetimin sıklaşması, video piyasası ve evdeki kadın izleyici için filmler çekilmesi yeni temalar ortaya çıkarmıştır. Aile, tüketim, kadın, cinsellik, iletişimsizlik gibi konular ele alınmaya başlanarak kadının aile ve ekonomik yaşamdaki yeni rolü, kimlik arayışları ve feminizm akımı kadın filmlerini ortaya çıkarmıştır (Güçhan, 1992: 94-95). Atıf Yılmaz ve Ömer Kavur gibi yönetmenler kentli kadın üzerine yoğunlaşarak kadının ön planda olduğu filmler çekmişlerdir. Bu tarz filmlerin yanı sıra toplumsal güldürü filmleri de 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ilgi görmüştür ve toplumsal güldürü filmleriyle kendilerine beyaz perdede yer bulan yoksul kahramanlar sinemadaki temsillerini önce bu filmlerle sürdürmüş, sonra da perdeden çekilmişlerdir (Maktav, 2013: 174). Yoksulluğu kendisine birincil tema yapan toplumsal güldürü filmleri, Türk sinemasında yeni bir yoksul tiplemesi ortaya çıkararak yoksulluğun trajikomik yönlerine odaklanıp izleyiciyi güldürmeyi hedeflemiştir (Maktav, 2013: 175).

Talihli Amele (Atıf Yılmaz, 1981), *Dolap Beygiri* (Atıf Yılmaz, 1982), *Namuslu* (Ertem Eğilmez, 1985), *Züğürt Ağa* (Nesli Çölgeçen, 1985) gibi filmlerde ailesini geçindirmeye çalışan yoksul erkekler, ne yaparlarsa yapsınlar namuslu kişiliklerinden dolayı başarıya ve dolayısıyla prestije ulaşamayan karakterler olarak sunulmuşlardır. Bu filmlerde, yoksulluklarına rağmen çalışmaya devam eden insanlar tesadüfi bir şekilde refaha erse de kişilikleriyle ters düşen durumlar karşısında tutunamamaktadır ve yine yoksul olmaktadır. Bu filmlerde kadınlar da, evin düzeninden sorumlu karakterler olarak erkeklerle aynı iniş çıkışı yaşamaktadır. Artık, saflık ve iyilik seyirciyi güldürerek yoksulları komikleştirmiştir ve 1960'lardaki melodramlarda ve 1970'lerdeki toplumcu gerçekçi filmlerde kendisini yoksullarla özdeşleştiren seyirci, bu dönemde yoksulların dramını görmek için değil, onlara gülmek için sinemaya gitmektedir (Maktav, 2013: 178).

1980’li yıllarla beraber sinemadaki yerlerini kaybeden yoksullar, geniş bütçeli popüler filmlerin seyirci tarafından büyük ilgi görmesiyle, daha küçük bütçeli filmlerin odak noktası haline gelmiştir. Türk sinema sektörünün yeni bir yapılanma içine girmesi, filmlerin gişe hesapları düşünülerek çekilmesi, popüler kültürün yarattığı güzel/yakışıklı oyuncuların başrollerde oynamaları ve televizyon dizilerinin genel seyirci üzerindeki etkileri ile birlikte yoksulluk sorunsalı ana tema olarak kullanılmayan bir olgu haline gelmiştir. Yüksek gelir kaygısıyla çekilen filmlerde yoksulluk ve yoksul insanlar sadece filmin küçük ve odak noktası olmaya değmeyecek bir kısmını oluştururken, bağımsız filmlerde yoksulluk olgusu üzerine düşünülebilir bir problem olarak sunulmuştur.

1980’lerden 1990’lara uzanan süreçte, Bauman (1999: 97-98) tarafından ‘sınıf dışı’ olarak nitelenen “...*diğer insanların yaşamlarına hiçbir faydalı katkısı olmayan ve genel olarak ıslah edilemez, herhangi bir rolü olmayan insanlar*” yavaş yavaş kent merkezlerinden uzaklaşmıştır ve kent zenginlerinin/yoksullarının yaşadıkları mekânlar da değişime uğramıştır. Yoksulların sınıf dışı insanlar olarak görülmeye başlanmasıyla yoksulların beyaz perdedeki yansıması da azalmaya başlamıştır ve Türk sinemasında yoksulluk önemini yeniden kaybetmiştir. 1990’lara başlarken, ağır bir bunalım içerisinde olan Türk sineması, Amerikan Sineması’nın hâkimiyeti altında ezilerek, kültürel değerlerin kaybolması ve yabancılaşma gibi nedenlerle standartlaşmaya başlamıştır (Pösteği, 2012: 17-18).

Özellikle 1994 sonrasında seyirciyi hedefleyen filmlerin yapılması ve yurtdışında da izleyici kitlesi olan yeni bir yönetmenler kuşağının film yapmaya başlamasıyla hem popüler filmler çevirerek seyircinin ortak beğenisine hitap eden bir kuşak hem de kendi dilini ve sinemasal özelliklerini yerleştirmeye çalışarak gişe başarısını ikinci planda tutan bir kuşak ortaya çıkmıştır (Pösteği, 2012: 46). Zeki Demirkubuz, Nuri Bilge Ceylan, Serdar Akar, Yeşim Ustaoglu gibi yönetmenler küçük insanların öykülerini bağırmanın bir dille anlatarak sade, yavaş ve orta ritimli sıradan hayatların yansımasını filmlerinde kullanmışlardır (Pösteği, 2012: 46-47). Bu filmlerde yoksulluk ana tema olarak kullanılmasa bile yoksulluğun yalın hali yansıtılmıştır. 1998 tarihli *Üçüncü Sayfa* filminde, İsa ve Meryem isimindeki iki yoksulun içinde bulundukları durumdan kurtulma çabalarını anlatan Zeki

Demirkubuz, yoksul karakterlere sinemasında yer vererek günümüz yoksulluğunun çıkışsız bir durum olduğunu göstermiştir: “*Kutsal isimler taşıyan İsa ile Meryem’in masumiyetle-günah arasında gidip gelen yoksul hayatları, gazetelerin ancak üçüncü sayfalarında rastlanabilecek bir cinayet haberinin ötesine geçemeyecektir*” (Maktav, 2013: 182).

1995 yılında Sinan Çetin tarafından çekilen *Bay E* filminde, başkarakterin Anadolu’ya yaptığı yolculuk esnasında kaybettiği karısını ararken karşılaştığı insanlar hep kötü niyetli, dolandırıcı ve bencil karakterler olarak sunulmuştur ve insanların yoksulluğu, sefalet gibi kavramlar bir sorunsal olarak gösterilmemiştir. Bu yıllarda çekilen popüler filmlerde, genellikle üst düzey gelir grubuna ait insanların hikayeleri anlatılmıştır ve işadamları, bankacılar, entelektüeller gibi yaşam kaygısı duymadan hayatlarını sürdürebilen insanların aşkları, kaygıları, umutları veya umutsuzlukları anlatılarak yoksulluğun yerine zenginlerin/orta sınıfın hayatları tercih edilmiştir. Türkiye’nin geçirdiği değişimlere paralel olarak filmlere yansıyan yoksul imgesi, Türk sinemasında artık gülünç bir yansıma bile değildir.

Ağır Roman (Mustafa Altıoklar, 1997) 1990’lar döneminde Türk sinemasında ağırlığını kaybetmiş yoksullar için bir istisna oluşturmaktadır. Film, İstanbul’un ‘sınıf dışı’ insanlarını bir araya getiren Kolera Sokağı’nda geçmektedir ve hırsızlar, yankesiciler, çingeneler, fahişeler filmin ana karakterlerini oluşturmaktadır. Kolera Sokağı’nın kabadayısı ve hegemonyayı temsil eden çete arasındaki mücadeleyi anlatan film, yoksulları sempatik karakterler olarak sunmuştur ve Kolera Sokağı adeta bir masal unsuru olarak gösterilmiştir. Ancak, film ana temasını her ne kadar yoksullar üzerine kurgulasa da “*estetize edilmiş bir yoksulluk vardır Ağır Roman’da*” (Maktav, 2013: 181). Harvey’nin (1997: 371) de belirttiği gibi “*bir kez yoksullar estetikleştirildiğinde, yoksulluğun kendisi toplumsal ufkumuzun alanından yok olur. Geriye yalnızca insanlık durumunda ötekiliğin, yabancılaşmanın, olumsuzluğun pasif bir tasviri kalır. Yoksulluk ve evsiz barksızlık estetik haz duygusunu tatmin için sunulduklarında, etik gerçekten de estetik tarafından boğulur*”. Dolayısıyla, Türk sinemasında yoksulluğun sunumundan ziyade nasıl sunulduğu düşünüldüğünde *Ağır Roman* filmi estetize edilmiş yoksulluk kategorisinde değerlendirilebilmektedir.

1990’lı yılların başlarında verimsiz bir dönem geçiren Türk sineması, Yavuz Turgul’un *Eşkîya* (1996) isimli filmiyle ivme kazanmıştır. Yapımcılar, sinemanın

maddi getirisi olabileceğini görerek yeni filmler yapmışlardır ve yeni yönetmenler desteklenmiştir. Bu tarihten itibaren hem sanatsal hem de popüler tarafta çok farklı tarz ve türde film çekilmeye başlanmış ve Derviş Zaim'in *Tabutta Rövaşata* (1996) filmiyle başlayan süreçte *auteur* yönetmenler ilk eserlerini vermeye başlamışlardır (Velioğlu, 2017: 174-175). 1990'lar sinemasının ortak özelliği değişimi simgeleyen bir yapılanma içerisinde olmasıdır ve sinema, Türkiye'nin değişen çehresiyle birlikte sıradan, yoksul, alkolik, suçlu insanları birer anti-kahraman olarak seyirciye sunmuştur (Pösteği, 2012: 188). Sinemanın daha önceki dönemlerinde görülen yoksulluğun sorun olarak sunulup sunulmamasından çok, yoksul karakterlerin günlük hayatları üzerinden birey olarak sunumu ön plana çıkmıştır.

Scognamillo (2010: 451), 2000'li yılların Türk sineması'nı "*kendi olanaklarını oluşturan bir 'yeni kuşak sineması'*" olarak nitelendirir. 12 Eylül eksenli 80'li ve 90'lı yılların sinemasından sonra 2000'li yılların toplumsal ve siyasal gündemi, Türk sinemasına siyasal kirlilik, mafyalaşma, Güneydoğu sorunu, Kürt kimliği, marjinaler, yozlaşan büyük kentler ve ekonomik kriz gibi daha farklı olaylar yelpazesi sunmuştur (Scognamillo, 2010: 451). Bu farklılıklar içerisinde Türk sineması iki ayrı yoldan giderek, popülist sinemacılar veya sinemayı derdini anlatmak için kullanan sinemacılar aracılığıyla bu temalara filmlerde yer vermiştir (Pösteği, 2012: 188).

90'ların sonundan 2000'li yıllara geline süreçte içine girdiği krizi aşarak farklı türlerde yapıtlar sunan Türk sineması artık 'Yeni Türk sineması' olarak nitelendirilmektedir. Bu kavramı ilk kullanan isimlerden biri olan Asuman Suner'e (2006: 15) göre, Yeni Türk sineması hem unutulmaya karşı koyan, kendini zorla hatırlatan ve aidiyet etrafında yaşanan gerilimlerin, gelgitlerin öykülerini anlatan hem de hayal edilen, özlenen ve nostalji duygusuyla anımsanan bir sinemadır. 'Yeni Türk sineması' az kişi tarafından farklı şekillerde nitelendirilip tam olarak ifadesini bulamayan bir kavram olsa da içinde barındırdığı 'yeni' sözcüğü dolayısıyla bugünkü sinema üzerine çıkarımlar yapılmasını sağlamaktadır. 'Yeni' kelimesiyle kastedilen sadece yönetmenler ve oyuncular değil, aynı zamanda değişen temalar ve değişen tipler, kadın figürünün farklı sunumları, eski ifadelerden uzak kalan bir yönetmenler grubu ve teknolojinin gelişmesiyle değişen sinematografik sunumlardır.

‘Yeni Türk sineması’ kavramını kullanan ve bu yeni dönem üzerinde tespitlerde bulunan Atam’a (2010: 59) göre değişen sinemayla beraber izleyici sayılarının artması, Türk sinemasına ilginin fazlalaşması, yapımcılık sisteminin tamamen değişerek yönetmenlerin bağımsız hale gelmesi ve bu yönetmenlerin genç bir kuşak olması son dönem sinemayı ‘yeni’ yapan unsurlardır. 2000’li yılların getirdiği tüketim kültürünün bir sonucu olarak bireyin her şeyi kullanılıp atılacak bir meta olarak değerlendirmesi sinemaya da yansımıştır ve daha fazla sayıdaki ve türdeki filmle beraber popüler filmler de gişede başarılı olmuşlardır. Skeç havasındaki güldürü filmlerini izlemek için sinemaya giden çok sayıdaki seyirci, güldürü filmlerinin seri halinde çekilmesine ve film sayılarının artmasına neden olmuştur. Bu tarz filmlerdeki yoksul karakterler ise basit güldürünün bir parçası olarak sadece izleyiciyi güldürmeye hizmet eden tipler olarak sunulmuştur.

Abisel’e göre, geleneklere, yoksulluğa, kadının kendini feda edişi üzerine yapılan güzellmeler üzerine kurulmuş popüler sinema ve Yeşilçam filmleri, kültürel temsillerin defalarca yeniden üretildiği filmlerdir. Genellikle mutlu sonla biten ask hikâyeleri içinde, kadın erkek eşitsizliğinin, kadına yönelik şiddetin meşrulaştırıldığı; aile kurmanın ve namusun her şeyden önemli olduğu gelenekçi, muhafazakâr ideolojiyi temsil eden filmlerdir (1994: 187). Yeni Türk sineması ise, Büyükdüvenci ve Öztürk’ün (2007: 45) ifadesiyle “*geleneksel modelleri taklit etmek yerine özgünlük pesinde koşan, insanın ve toplumun kendini keşfetmesi ve yeniden oluşturması arayışında eleştirel bir sinemadan*” oluşmaktadır.

Yeni Türk sinemasında yoksullar, popüler filmlerden ziyade fazla seyirci kitlesi olmayan, az salonda gösterime sokulan ve ticari kaygıyla çekilmeyen filmlerde kendilerine yer bulmuşlardır. İlk olarak tiplere olarak sunulan, daha sonradan bir problem olduğu üzerinde durulan ve son döneme gelinmeden önce komikleşen yoksullar artık ‘küçük insanların hikayesi’ formunda sinemada kendilerini ifade ederken, çözümsüz bir sorun haline geldikleri ve artık tek amaçlarının hayatta kalmak olduğu vurgulanmaktadır. Maktav’a (2013: 183) göre yoksullar tüm gerçekliklerine rağmen sınıf dışı insanlardır ve yoksullukları ve masumiyetleri seyircinin kalbine dokunur ancak sesleri duyulmaz: Artık yoksulluk bir ‘isyan’ değil bir ‘içe kapanış’tır.

Sır Çocukları (2002), *Rıza* (2007), *Başka Sementin Çocukları* (2009), *Köprüdekiler* (2009) gibi filmlerde yoksulluk ana tema olarak kullanılmıştır ve sokak çocukları, şehrin merkezinde çalışıp kenarlarında yaşayan insanlar ve tek geçim kaynağını yitirince suça bulaşanlar gibi farklı yoksulluk temsillerinin sergilendiği filmler olarak öne çıkmışlardır. Son dönem Türk sinemasında yoksulluk, özellikle kentsel yoksulluk olarak işlenmektedir ve İstanbul başta olmak üzere büyükşehirlerde hayata tutunmaya çalışan ve daha çok günlük kazançla karın doyuran insanlar sunulmaktadır. Yoksulluk temalı filmlerde kentsel dönüşümün getirdiği değişimler, rant, kaçakçılık, uyuşturucu mafyası, emek sömürüsü gibi unsurlar yoksulluğun hem nedeni hem de kaçış noktası olarak kullanılmaktadır. Yoksulluğun işlendiği filmlerde yabancılaşma ve bireysel çıkışsızlık da vurgulanmaktadır.

Yoksulluğun önemli bir sorun olarak görülmekten çok bir seyir unsuru olarak ifade edildiği Yeni Türk sinemasında yoksul kadın figürü de hayatlarına seyirci kalınan, yaşam mücadelelerine uzaktan bakılan tipler olarak gösterilmektedir. Yönetmenler her ne kadar belli bir sorunu yansıtmak amacıyla filmler çekse de yeni sinemanın yeni (kadın) yoksulları sorunlarına uzaktan bakılan, film boyunca üzerinde durulan yaşam zorluklarının böyle devam edeceği hissi uyandıran, yoksulluğu kanıksamış ve eski filmlerdeki gibi değişimin müjdelenmediği karakterler olarak perdeye yansımaktadır. Şentürk'ün (2016:151) yaptığı çalışmada gösterdiği gibi yoksul kadın geçmişten günümüze değişim göstermiştir ve artık kadınların varoluşları büyük kentlerde yaşanan hızlı dönüşümün getirdiği kaosu bir yansımasına dönüşmüştür (Yaşartürk ve Uçar İlbuğa, 2014:168). *Zerre*, *Toz Bezi* ve *Nefesim Kesilene Kadar* filmleri de bu dönüşümü gösteren filmlerdendir.

3.2. ÇÖZÜMLEMENİN ÇERÇEVESİ

Araştırma, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik atmosferiyle beraber değişen yoksulluk olgusunun yakın dönem (2010 sonrası) Türk sinemasına ve Türk sinemasının kadın figürlerine nasıl yansıdığını ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır. Son ekonomik krizlerle beraber dünyada ve Türkiye'de artan ve aynı zamanda da şekil değiştiren yoksulluk, toplumun her ögesine yansıdığı gibi Türk sinemasına da aksetmiştir. Popüler olmayan filmler aracılığıyla yoksulluğun gerçek hali

yansıtılmaya çalışılarak, özellikle yoksul kadınların hayatta kalma mücadeleleri seyirciye sunulmuştur. Bu çalışmada, yakın dönem Türk sinemasının yoksul kadın figürleri sosyolojik çözümleme yöntemine göre ele alınmıştır.

3.2.1. Çözümlemenin Problemi

Araştırmanın problemi, yoksulluğun ve yoksul kadınların yaşantılarının yakın dönem Türk sinemasında nasıl yansıtıldığının ortaya konulmasıdır.

3.2.2. Çözümlemenin Amacı

Yoksulluk, küresel bir problem olup uzun zamandır bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Pek çok disiplinin araştırma konusu olan ve çözümler üretilmeye başlanan yoksulluk, hem dünyada hem de Türkiye’de büyük bir problem olmaya devam etmektedir. Sanat dallarında da kendisini gösteren bu sorun, özellikle sinemada kendisine büyük bir yer bulmaktadır. Türk sinemasının hemen her döneminde görülen yoksul karakterler ve yoksul kadınlar, dünyada değişen yoksulluk olgusu ve yeni yoksulların ortaya çıkmasıyla farklı bir kimliğe bürünmüşlerdir. Çalışmada, yakın dönemde çekilen *Zerre* (Tepegöz, 2012), *Toz Bezi* (Öztürk, 2015) ve *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) filmlerinden örnekler verilerek yoksul kadınların değişen yansıtılma biçimlerinin ve toplumsal durumlarının ortaya konması amaçlanmaktadır.

3.2.3. Çözümlemenin Önemi

Araştırmanın, Türkiye’nin yüzleştiği bir sorun olan yoksulluk olgusunun ve yoksul kadınların hayatta kalma mücadelelerinin yakın dönem Türk sineması film örneklerine dayandırarak ortaya koyması, yoksullukla ve Türk sinemasıyla ilgilenenler için faydalı olması öngörülmektedir.

3.2.4. Çözümlemenin Sınırlılıkları

Bu araştırma, Türkiye’de 2000 sonrası çekilen filmlerin içinden seçilen üç filmle ve Türkiye’nin geçirdiği ekonomik ve siyasi dönemlere paralel olarak değişen yoksulluk olgusunun Türk sinemasına nasıl yansıdığını ortaya koyan kuramsal çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Özellikle kentte yaşayan yoksul kadınların hayat

mücadelelerine odaklanan üç film, kadın yoksulluğunu gerçekçi ve gündelik hayatın akışında anlattığı için seçilmiştir.

3.2.5. Araştırma Soruları

Çalışmada, yoksulluğun Türk sinemasına yansması ve yoksul kadın figürleri sosyolojik çözümleme yöntemiyle ele alınarak aşağıdaki beş soru üzerinden filmlerin incelemesi yapılmıştır:

1. Yoksul kadınların toplum içindeki yeri ve kadınların kendi aralarındaki ilişkileri nasıl yansıtılmaktadır?
2. Toplumsal cinsiyet bakımından yoksul kadınların yapabilecekleri işler nelerdir ve kadınların enformel ağlar içindeki işlevi nedir?
3. Yoksul kadınların aile ilişkileri nasıldır ve herhangi bir dayanışma ağı içinde yer alırlar mı?
4. Kadınların, yoksullukla mücadelede izledikleri yollar nelerdir ve hayatta kalmak için neleri feda ederler?
5. Yoksul kadınların boş zaman faaliyetleri var mıdır?

3.2.6. Çözümlemenin Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2010 yılından sonra çekilen kadın konulu bağımsız filmler oluşturmaktadır. Bu kapsamda *Geriye Kalan* (Vitrinel, 2011), *Nar* (Ünal, Zerre (Tepegöz, 2012), *Gözetleme Kulesi* (Esmer, 2012), *Kuzu* (Ataman, 2014), *Ana Yurdu* (Tüzen, 2015), *Toz Bezi* (Öztürk, 2015), *Mustang* (Ergüven, 2015), *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015), *Çekmeceler* (Alper ve Binay, 2015), *Kaygı* (Özçelik, 2017) isimli filmler izlenerek değerlendirilmiştir. *Zerre* (Tepegöz, 2012), *Toz Bezi* (Öztürk, 2015) ve *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) isimli filmler kente tutunmaya çalışan ‘erkeksiz’ yoksul kadınların hayat mücadelelerini odak noktasına aldıkları için araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır.

3.2.7. Çözümlemenin Yöntemi

Çalışmada incelenen filmler sosyolojik çözümleme yöntemiyle ele alınmıştır. Filmlerin sosyal bilimlere dayalı bir çerçevenin kullanılmasıyla sosyolojik ölçütlere

göre değerlendirilmesini amaçlayan bu yaklaşım içinde, filmler sosyal bir kültür ve sanat ürünü olarak eleştirilmektedirler. Sosyolojik çözümleme yöntemine göre filmler, sanatçının öznel dışavurumu ya da estetik özelliklerinden yola çıkılarak değil, filmin üretildiği ya da ele aldığı dönemin sosyal koşullarının incelenmesiyle analiz edilmektedir. Ele alınan film, hangi döneme ve türe ait olursa olsun, sosyolojik veriler sağlayan bir belge gibi ele alınmaktadır. Filmleri temel olarak sınıf, ırk, cinsiyet ya da ulus gibi eksenler etrafında değerlendiren sosyolojik film eleştirisi, filmlere bireyin kendisini, sosyal rollerini, içinde yer aldığı toplumun değerlerini anlama ve edinme aracı olarak bakmaktadır (Özden, 2004: 153-154).

Moran'a göre sosyolojik eleştiri büyük ölçüde betimleyicidir ve eser hakkında bir değer yargısı taşımaktan ziyade durum tespiti ile yetinir (2001: 86). Ancak, sosyolojik eleştiri yaklaşımıyla bir film analiz edilirken ideolojik eleştiriye de başvurulabilmektedir. Çünkü, modern toplumlarda sınıfa ya da cinsiyete dayalı sosyal ilişkiler, iktidar ilişkileri içinde yer alan egemenlik biçimleri tarafından belirlenmektedir (Özden, 2004: 158).

Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri isimli kitabında sosyolojik çözümleme üzerinde duran Berger'a (1993: 91-96) göre bu çözümleme yapılırken üzerinde durulması gereken kavramlar yabancılaşma, anomi, bürokrasi, sınıf (sosyo-ekonomik), sapkınlık, seçkinler, azınlıklar, işlevselcilik, yaşam biçimi, ırk, rol (toplumsal), seks (cinsiyet), toplumsallaşma, statü, stereotip ve değerler olarak sıralanmaktadır.

Çalışmada ele alınan üç filmde sınıf, statü, cinsiyet, yaşam biçimi ve yabancılaşma kavramlarının filmlerdeki yoksul kadınların hayatlarına yansımaları sosyolojik çözümleme yöntemiyle incelenmiştir. Berger'in (1993: 91-95) ifadesiyle sınıf, birtakım ortak yanları olan bir grup insandır. Toplumsal olarak ifade edildiğinde sosyo-ekonomik sınıf kastedilir ve eğitim, gelir, iş vb. değerlerden yola çıkılarak saptanır. Statü, bir kişinin bir grup içindeki konumu ve bu konumla bağlantılı olan prestijle ilgilidir. Ele alınan üçüncü kavram olarak cinsiyet, kitle iletişim araçlarının kadına yüklediği yıkıcı cinsel rol olarak önem taşımaktadır. Yaşam biçimi, kişilerin moda, eğlenme, dinlenme gibi konulardaki tercihlerini yansıtır ve genellikle sosyo-ekonomik sınıfla ilişkilendirilir. Yabancılaşma kavramı

ise “bağısız” anlamına gelmektedir ve yabancılaşan kişi kendisini toplumla herhangi bir bağlantısı olmayan “bir yabancı” gibi hisseder.

3.3. BULGULAR VE YORUM

Yakın dönem Türk sinemasından seçilen *Zerre*, *Toz Bezi* ve *Nefesim Kesilene Kadar* filmleri sosyolojik çözümleme yönteminin içinde yer alan sınıf, statü, cinsiyet, yaşam biçimi ve yabancılaşma temelinde analiz edilmiştir.

3.3.1. Zerre Filminin Yoksulluk Ekseninde Sosyolojik Çözümlemesi

3.3.1.1. Filmin Künyesi

Filmin Adı: Zerre

Filmin Tarihi: 2012

Filmin Yönetmeni/Senaristi: Erdem Tepegöz

Filmin Oyuncuları: Jale Arıkan, Rüçhan Çalışkur, Özay Fecht, Remzi Pamukçu

Filmin Yapımcısı: Kağan Daldal, Orkun Koray

Filmin Süresi: 80 dk.

3.3.1.1.1. Filmin Konusu

İşsiz ve engelli çocuğu olan bir kadının para kazanmak için verdiği mücadele ve bu mücadele sonucunda çözüm yolu bulamaması anlatılır.

3.3.1.1.2. Filmin Özeti

Zeynep, İstanbul’da yaşayan, çalıştığı tekstil atölyesinden kovulmuş ve belediyede kadrolu işe girme hayali kuran genç bir kadındır. Annesiyle ve yürüme

engeli olan kızıyla yaşadığı evden kirasını ödeyemediği için ev sahibi tarafından çıkarılmaya zorlanır. Her gün iş aramak için evden çıkar ve eve dönerken hemşerisi Remzi'nin çalıştığı restorana uğrayarak artan yemekleri ücret ödmeden kendi getirdiği sefer tasında alır. İş bulma ümidi azalan Zeynep, cenaze çıkışlarında cemaate kendi el emeği olan lavanta keselerinden satarak para kazanmaya çalışır ama bu para geçinmeleri için yeterli değildir. İstanbul'da iş bulamayınca Trakya'daki bir fabrikada haftalık 90 liralık yevmiye kazanmak üzere çalışmaya başlar. Çalıştığı fabrikada tanıştığı arkadaşı, daha fazla para kazanabileceği başka bir bölümden bahseder ve o bölüme geçebilmek için ustabaşılarla samimi olması gerektiğini söyler. Bir gece uykudayken Zeynep'i de kaldırır ve beraber erkek çalışanların yanlarına giderler. Zeynep, çalışanlardan birinin cinsel saldırısına uğrar ve kaçarak kurtulur. Ertesi gün annesini arayıp eve doktorların geldiğini ve kızından kan aldıklarını öğrenince apar topar İstanbul'a döner.

Filmin sonunda, ev sahibinin kendisine uzun zamandır yaptığı organını satması yönündeki teklifi kabul eder ve birlikte bir hastaneye giderler. Burada organ mafyası için çalışan bir doktor tarafından tahlilleri yapılır. Zeynep, para karşılığında organını satmayı kabul etmek zorunda kalır ve karşılığında alacağı parayı belediye'deki işe girmesi için aracı olacak kişiye vermeyi planlar.

3.3.1.1.3. Filmin Karakterleri

Zeynep, annesine ve engelli kızına bakmakla yükümlü yoksullukla mücadele etmeye çalışan otuzlu yaşlarda bir kadındır. Kocasının olup olmadığıyla ilgili hiçbir bilgi yoktur ve dolayısıyla tek başına ev geçindirmeye çalışır. Filmde, sürekli iş bulmaya çalışır ve belediyeye girmek için büfeci arkadaşı Ayşe'ye sık sık uğrar. Ancak, belediye'deki işe girmek için aracı olacak kişiye para ödemek gereklidir. Zeynep, yaşadığı yoksulluğun ağır koşullarına rağmen daha çok para kazanması karşılığında fabrikadaki ustabaşılarla cinsel ilişkiye girmeyi kabul etmez ve son çare olarak organ mafyasına teslim olur.

Zeynep, sürekli mücadele eden bir kadın karakterdir ve ona en çok destek olan kişi, bir restoranda çalışan hemşerisi Remzi'dir. Remzi, restorandan kalan yemekleri Zeynep'e verir ve ihtiyacı olduğunda Zeynep'e yardımcı olur. Gülçin, Zeynep'in

bakıma muhtaç olan engelli kızıdır ve Zeynep çalışırken kızına annesi bakar. Kudret karakteri ise hem ev sahibidir hem de organ mafyasına aracılık eden kişidir.

3.3.1.2. Film Bulguları

Zerre filmi, sosyolojik çözümleme yöntemi içinde yer alan sınıf, statü, cinsiyet, yaşam biçimi ve yabancılaşma öğelerine bakılarak çözümlenmiştir.

3.3.1.2.1. Sınıf Açısından Film Bulguları

Yoksulluğun ne olduğunu anlatan ve yoksul kadınların hayatlarından birkaç gün sunan *Zerre* filmi, sınıf açısından bakıldığında net bir alt-sınıf resmi çizer ve bu sınıfa mensup olmanın getirdiği zorluklara odaklanır. Düzenli bir geliri olmayan ve günlük işlerle para kazanmaya çalışan Zeynep, elde ettiği gelirle karnını bile doyurmakta güçlük çeker. Film boyunca Zeynep'in her yaşadığı zorluğun, derin düşüncelerinin ve öfkeli bakışlarının altında yatan sınıf problemi filmin en başında zil sesiyle başlayan moladan, zorla işten atılmasına kadar her sahnede yansıtılır. Başladığı gibi biten ve hiçbir umut vaat etmeyen filmde, yoksulların sınıf atlamasının çok zor bir durum olduğunun ve organlarını satsalar bile bunun gerçekleşmeyeceğinin altı çizilir. Ait olduğu sınıf Zeynep'in hayatındaki diğer öğeleri de etkiler ve Zeynep'i silik bir karakter haline getirir.

3.3.1.2.2. Statü Açısından Film Bulguları

Zerre filmi, yoksul kadınların toplum içindeki yeri ve statüsü ile ilgili önemli göstergeler içerir. Sınıf kavramıyla yakından ilişkili olarak ele alınan statü açısından bakıldığında *Zerre* filminde Zeynep'in ve diğer kadınların hiçbir prestijli duruma sahip olmadıkları görülür. Sınıf bağlamında değerlendirildiğinde, ana karakter Zeynep başta olmak üzere filmde gösterilen kadınların hemen hemen hepsi alt sınıfa mensuptur. Dolayısıyla işsizlik ve çalışsalar bile güvencesizlik sorunlarıyla başa çıkmak durumundadırlar. Geçici ve güvencesiz işlerde çalışmak Zeynep'i toplum içinde önemsiz ve silik bir karakter haline getirmiştir. Filmin ilk sahnesinde çalıştığı

tekstil atölyesinden sorgusuz sualsiz atılması, ev sahibinin Zeynep üzerinde kurduğu baskı, belediye işine girebilmek için aracıya para vermek zorunda olması, burnundan sürekli kan gelmesine rağmen herhangi bir güvencesi olmadığı için doktora gidememesi, akşam yemeklerini Remzi'nin çalıştığı restorandan alması gibi detaylar Zeynep'in alt sınıfa mensup olma ve bunun neticesinde düşük statü sebebiyle yaşadıklarına örnektir. Herhangi bir dayanışma grubu içerisinde yer almayan Zeynep'e destek olan sadece annesi ve Remzi'dir. Bu kişiler dışında bağ kurabildiği kimse olmadığı için statü bakımından da avantajlı bir durum söz konusu değildir.

Berger'in (1993:95) ifadesiyle “*Genelde toplumda, belli konumda olan kişiler üst statüdedirler (doktorlar, avukatlar, profesörler, bankerler) ve diğerleri daha düşük statüdedir (ameleler, işçiler, memurlar). Statü ve prestij, toplumda insanları kurnazca kontrol altına almanın iyi bir yoludur.*” Zerre filminde Zeynep ve diğer yoksul kadınlar kontrol altına alınan grubu temsil eder. İlk sahneden itibaren görülen atölye sahipleri, ev sahibi, fabrikadaki ustabaşılar ve organ mafyası için çalışan doktor bulundukları konumun avantajını kullanarak kadınlar üzerinde hâkimiyet kuran figürler olarak karşımıza çıkar. Trakya'da bulduğu işten haftalık sadece 90 lira kazanacak olması ve bununla ilgili fabrikada tanıştığı arkadaşı Seniha ile yaptığı diyalog şöyledir:

Zeynep: *Verdikleri para çok az değil mi?*

Seniha: *Ne yapacaksın? Yarisını verseler bile herkes çalışır.*

Zeynep ve fabrikada çalışan tüm kadınlar içinde bulundukları durum itibariyle daha az ücret verilse bile duruma razı olmak zorundadır çünkü başka çıkış yolları yoktur. Kadınlara sunulan sağlıksız şartlardan kurtulmanın ve daha yüksek ücret almanın yolu erkek ustabaşılarla cinsel ilişkiye girmektir. Zeynep, yemek sonrası arkadaşıyla konuşurken fabrikanın başka bir bölümü olduğunu ve daha yüksek ücret alınabileceğini öğrenir ancak arkadaşına “*Nereye başvuruluyor?*” diye sorduğunda başvurunun kolay olmadığını ve gece onunla beraber işçi başı olarak çalışanların yanına gitmesi gerektiğini öğrenir.

Diğer bölüme geçildiğinde ne kadar ücret alacakları belli değildir ancak ustabaşılarla birlikte olmak en azından temiz çarşaf ve yastık kılıfı almak anlamına

gelir. Daha fazla ücret alma ve statü artışı Zeynep'in düşündüğünün aksine çok çalışmakla doğru orantılı değildir.

3.3.1.2.3. Cinsiyet Açısından Film Bulguları

Zerre filminde cinsiyet unsuru ön plandadır çünkü yoksulluğa ve yoksulluğun zorluklarına maruz kalan kesim ağırlıklı olarak kadındır. Film aynı zamanda, toplumsal cinsiyet açısından kadınların yapabilecekleri işlerin neler olduğunu gösterir ve kadına uygun görülen çeşitli geçici işleri, ev işinin ve çocuk bakımının kadının sorumluluğu olması gibi unsurları yansıtır. Zeynep'in sürekli olarak iş arayışında olması ve bulduğu işlerin genellikle konfeksiyon atölyesi veya fabrikası gibi kadın çalışanların ağırlıklı olduğu yerler olması dikkat çekicidir. İş bulamadığı günlerde ev içi üretime uygun şekilde lavanta keseleri yaparak cami önünde satmaya çalışır çünkü enformel sektörde kendisine yer bulamayan kadınların yapabileceği işler ev içi üretime uygundur. Filmin sonlarına doğru bulduğu bir diğer iş de bulaşıkçılıktır. Ait olduğu sınıfa ve cinsiyete uygun bir şekilde yaptığı işler, kadının yapabileceği sınırlı işlerin birer göstergesidir. Çalıştığı atölyelerde işi yapanların kadınlar ve kontrol edenlerin de erkekler olması yine kadına ve erkeğe biçilen işlerin birer göstergesidir. Filmin evreninde, emek veren ve üreten kesim olarak ön planda olan kadınlardır. Erkekler ise kadınların işleri doğru yapıp yapmadığını kontrol ederler ve gerektiğinde işe alıp gerektiğinde çıkarırlar.

Zerre filmi bir yandan yoksul kadınların ağırlıklı olarak yapabilecekleri işleri gösterirken bir yandan da bu kadınların enformel ağlar içindeki vazgeçilmez yerini vurgular. Zeynep'in çalıştığı konfeksiyon atölyesi, konfeksiyon fabrikası ve bulaşık yıkadığı restoran ağırlıklı olarak kadın çalışanların olduğu yerlerdir. Bu işyerleri daha fazla para kazanabilmek için yoksul kadınları kullanır ama karşılığında çok düşük ücret ve güvencesiz çalışma koşulları sağlar. Enformel sektörün ve yoksul kadınların birbirlerine olan mecburiyeti *Zerre* filminde açıkça görülür.

Cinsiyet, *Zerre* filminde daha çok yoksul kadınların hayatları yansıtıldığı için öne çıkan bir kavramdır. Zeynep'in yapabileceği işlerin kısıtlı olması, fabrikada çalışırken daha fazla para alabilmek için kadınların ustabaşılara beraber olması, üretici kesim genel olarak kadinken kontrol edenlerin erkek olması, çalışabilmek için

annesinin Gülçin'e bakması gibi durumlar cinsiyet temelli yoksulluğun kadınlar için daha büyük bir açmaz sunmasını gösterir.

3.3.1.2.4. Yaşam Biçimi Açısından Film Bulguları

Yoksulların yaşam biçimleri, ne yiyip ne içtikleri ve zaman kullanımları ile ilgili detayların sahnelerle bolca yerleştirildiği *Zerre* filminde, Zeynep'in yaşadığı ev en net yoksulluk göstergesidir. Zeynep, hem kendisinin hem de ailesinin geçimini sağlamaya çalışırken yoksulluğun tüm izleri görülür. Evde elektrik sobasıyla ısınmaya çalışması, banyoda eski tip banyo kazanını yakarak kızını leğende yıkaması, sürekli damlayan musluk, ev sahibi kırdığı zaman tamir parası vermemek için Remzi'nin eğreti bir şekilde tutturduğu dış kapı, yemek yenileceği zaman sofraya serilen gazete kâğıtları, leğende yıkanan çamaşırlar, banyodaki çatlak ayna, yaşadığı evin ve semtin harabeliği yoksulluğun gerçek halleri olarak filmde yansıtılır. Evdeki göstergelerin yanı sıra Zeynep'in çalıştığı fabrika da yoksulların çalışma koşullarıyla ilgili detaylar sunar. Yerlere serilmiş kirli yataklar, elektrik sobası, yatakhane de gezen fareler, tabldotlara çok az konulan yemekler ve içinde bulundukları güvensiz dünyayı temsil eden sürekli titreyen zemin yoksulların içinde bulundukları dünyanın gerçek bir resmidir.

Zerre filmi, aynı zamanda yoksul kadınların aile ilişkileri ve dayanışma ağları konusunda da göstergeler içerir. Filmde, iş bulmaya ve hayatta kalmaya çalışan Zeynep'in Gülçin isminde engelli bir kızı vardır ve Zeynep işteyken veya iş ararken Gülçin'e anneannesi bakar. Yoksulluk söz konusu olduğunda çocuk bakımı daha çok aile büyüğü olan birine devredilir çünkü çocuk bakımına ayıracak ayrı bir bütçe oluşturulamaz ya da bakıma muhtaç çocuğun verilebileceği bir bakım evi için uygun çalışma saatleri yoktur. Filmde, Zeynep'in annesinden ve kızından başka bir aile üyesi yoktur. Onlara yardımcı olan tek kişi hemşerileri olduğu anlaşılan Remzi'dir. Bir restoranda çalışan Remzi, artan yemekleri Zeynep'in sefertasına koyarak her gün vermeye çalışır. Ayrıca ev sahibine karşı Zeynep'i korumaya çalışıp, Zeynep Trakya'ya çalışmaya gittiğinde annesiyle ve kızıyla kalarak ona destek olur. Remzi'nin de iyi koşullarda çalışmadığı Zeynep'le aralarında geçen diyalogdan anlaşılır:

Zeynep: *Fabrikada iş buldum.*

Remzi: *A nerde?*

Zeynep: *Trakya'da. Oraya gideceğim. Kalmalı. Belediyeye girene kadar idarelik.*

Remzi: *Eee kaç para veriyorlar ki?*

Zeynep: *90.*

Remzi: *Günlük?*

Zeynep: *Yok canım. Haftalık.*

Remzi: *Aa iyi. Benimkinden daha iyi.*

Remzi, haftalık olarak aldığı ücretin düşüklüğüne rağmen gerektiğinde Zeynep'e borç para verir ve Zeynep'in çalışabilmesi için ona destek olur. Yoksulluğun derin boyutlarının izleyiciye sunulduğu *Zerre* filminde, yoksulların kendi aralarındaki dayanışma ağları minimal boyutta görülür. Zeynep, ev sahibiyle ve atölye/fabrika sahipleriyle sorun yaşarken destek alabildiği kişiler sadece yakın ailesi ve hemşerisi Remzi'dir. Birbirlerine yemek ya da para vererek destek olan Zeynep ve Remzi, devletten sosyal bir yardım almazlar ve kendilerine yardımcı olabilecek başka kimseleri yoktur.

Zerre filmi başından sonuna kadar Zeynep'in iş arama ve çıkış yolu bulma çabalarını gösterir. Film boyunca çalışan ve çalışmadığı zamanlarda da iş arayan Zeynep, kalan vakitlerinde ise kızıyla ilgilenir veya cami önünde satabilmek için lavanta kesesi hazırlar. Zeynep eve ne zaman gelse annesi ve kızı televizyon izliyordur. Yemek yerken bile televizyon izleyebilmek için çaba sarf ederler ve televizyonu masaya doğru çevirirler. Aynı kıyafetleri ve kabanı giyen, aynı çantayı takan ve Remzi'den yemek alamadığı zaman bakkaldan sadece ekmek, domates, yumurta ve fiyatını sorarak iki çikolata alan Zeynep'in boş zamanlarında yapabileceği herhangi bir faaliyet de yoktur çünkü buna ayırabilecek paraya veya zamana sahip değildir. Her şeyiyle yoksulların hayatlarını yansıtan nesneler ve tek eğlence kaynağı olarak televizyon, yoksul kadınların vakit geçirme kaynağıdır. Ev sahibinin Gülçin'e sinirlenerek kapıyı kırmasından sonra da kapı yenilenmez ya da bir usta tarafından tamir edilmez çünkü buna ayıracak bütçe yoktur.

Filmde, Zeynep'e çıkış noktası olarak sunulan çözüm yolu para karşılığında organını satmasıdır. Ev sahibinin de içinde yer aldığı organ mafyasına teslim olmak zorunda kalan Zeynep, kan vermesi karşılığında aldığı parayla et alır ve filmin sonunda Zeynep, sattığı organı karşılığında tavada et pişirirken görülür.

3.3.1.2.5. Yabancılaşma Açısından Film Bulguları

Zerre filminde Zeynep başta olmak üzere tüm yoksul karakterler adeta bağısız, köksüz, bir yere tutunamayan karakterlerdir ve yabancılaşma kavramının birer göstergesidirler. Filmde Zeynep'in yaşadığı kentle bir bağı yoktur, kentin sadece harabe yerlerinde dolaşır ve geri kalan yerlerde ne olup bittiğinden haberi yoktur. İçinde olduğu bir arkadaş grubu ya da topluluk da yoktur çünkü bunlara ayırabilecek zamanı çalışarak ya da iş arayarak geçirir. Filmde havada uçan toz zerrelere de “bağısız ve diğerlerinden ayrılan” yabancılaşmış insan temsilidir. Remzi dışında Zeynep'e destek olabilecek kimse yoktur ve kalabalık bir şehirde yaşamalarına rağmen aidiyet duydukları, bağlı oldukları herhangi bir topluluk yoktur.

Tablo 7: *Zerre* Filminin Sosyolojik Çözümleme Temaları

Sosyolojik Öğeler	Sosyolojik Bulgular
Sınıf	Alt-sınıf Eşitsiz ilişkiler ve enformel ağlar İşten atılma İşsizlik- Güvencesizlik
Statü	Toplumda prestijli bir statüye sahip olamama Statü eksikliği nedeniyle yeterli desteğe ulaşamama
Cinsiyet	Kadın odaklı meslekler Çocuk bakımını anneannenın üstlenmesi Baba figürünün yokluğu ve çocuk bakımının anneye düşmesi Daha yüksek ücret için kadın işçilerin cinsel ilişkiye girmek zorunda kalması Kadınların üreten işgücü pozisyonu
Yaşam Biçimi	Yeni yoksulların bir özelliği olarak tüketime dâhil olamama Güvenli olmayan bir ev Eski eşyalar Banyo kazanı Çamaşırı leğende yıkama Zaman geçirme aracı olarak televizyon Remzi'nin verdiği yemekler Yakın yerlere yürüyerek gitme, mecburi hallerde toplu taşıma kullanma Giyilen kıyafetlerin aynı olması
Yabancılaşma	Kentle bütünleşememe Kentin sadece harabe yerlerinde bulunabilme Arkadaş grubu yok Boş zaman aktivitesi yok

3.3.1.3. Zerre: Genel Değerlendirme

Necmi Erdoğan'ın (2007:14) ifadesiyle yoksulluk “*ekonomik bir kategori olmanın yanı sıra, kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirdiği, toplumsal bir durumdur.*” Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Zerre, yoksulluk yansımalarının net olarak görüldüğü ve karakterlerin bununla başa çıkmak için mücadele verdiği bir filmidir. Zeynep hem ekonomik olarak zorluklar yaşar hem de bu durumu aşmak için seçeneği çok azdır. Mücadelesinde yalnız olan ve kadın olması nedeniyle de kısıtlı çözüm yolları olan Zeynep'in ev sahibiyle arasında geçen diyalogda “*İş bul da çalışalım*” demesi üzerine ev sahibinin “*Bulduk ya, istersen arayalım doktoru*” cevabını vermesi kendisine sunulan son seçeneğin organını satması olduğunu gösterir. Bunun karşılığında alacağı parayla da belediye'deki işe girmek için aracıya ödeme yapmayı düşünür.

Filmin başından itibaren Zeynep bir yandan iş ararken bir yandan da belediyede sürekli bir işe girme hayali kurar ancak bunun için de paraya ihtiyaç vardır. Trakya'da çalışırken kızından kan alındığını öğrenen Zeynep hemen eve döner ve o akşam banyoda aynaya baktığı an Zeynep'in karar anıdır. Bu sahne, Zeynep'in yoksullukla olan mücadelesinde başka bir çıkış yolu bulamadığını gösterir. Ev sahibiyle beraber gittikleri devlete ait olduğu anlaşılan sağlık kurumunda kanı alınır ve gerekli tetkiklerin yapılacağı söylenir. Zeynep, uyuşma olduğu takdirde yurtdışına gönderilmek üzere organını satmaya karar vermiştir. Ev sahibinin, kan alınması karşılığında verdiği parayla Zeynep'in et alması ve eti tavada pişirdiği sahne yoksulluğun sonucunda insanların yaşadıklarının simgesel bir ifadesidir. Filmin başından hiç yemek pişiremeyen Zeynep, et pişirebilmek için organ mafyasına teslim olmak zorunda kalır.

Zerre filmi yoksul bireylerin yaşantılarına kadın odaklı bir açıyla bakar ve özellikle yeni yoksulluk kavramının kent merkezinde vücut bulmuş halini gösterir. Zeynep ve diğer karakterler yeni yoksulların en büyük özelliği olan ‘tüketememe’ olgusuyla filmde yer alırlar. Geçmişte daha güçlü olan hemşehrilik bağlarının da giderek zayıflamasıyla yardım alma ihtimali azalan yeni yoksullar, toplumsal yapının dışında kalarak yalnız ve yabancılaşmış bireylere dönüşürler.

Zeynep, bir çıkış yolu olarak organ mafyasına teslim olmasına rağmen hayatını daha iyi şartlarda sürdürebilmeyi garanti edemez. Hastaneden çıktıktan sonra ziyafet sayılabilecek bir yemek pişirir ve sanki bir kutlama havası varmış gibi o esnada dışarıda havai fişekler patlar. Bu sahneden sonra Zeynep yine büfeci arkadaşının yanına gider ve “*Belediyeden haber var mı? Biraz para alacağım da.*” der. Belediyedeki işe girebilmek için aracıya para vermek gereklidir ve bu parayı çalışarak kazanamaz. Organını satması karşılığında alacağı parayla da belediyede işe girmeyi hayal etmektedir. Yoksullukla mücadele ederken insanların neleri feda edebileceklerini ve feda ettiklerinin onlara ne sağlayacağını göstermeye çalışan *Zerre* filminin sonunda bulaşıkçılık işi bulan Zeynep’in yine burnu kanar ve uzun uzun bakmasıyla film sona erer. Filmin en başından beri bir sarmalın içinde olan Zeynep’in bu sarmaldan çıkabileceğine dair bir umut yoktur.

Filmin başındaki sahnede ve Zeynep’in fabrikada çalıştığı sahnede gösterilen havada zerre halinde uçuşan toz bulutları, Zeynep’i ve hayatını temsil eder. Çok küçük ve önemsiz, aynı zamanda da oradan oraya uçuşan zerrelere benzeyen Zeynep, sağlıksız koşullarda yaşayan ve iyi beslenme koşullarına sahip olamayan, kızına vakit ayıramayan bir karakterdir ve boş vakte sahip olabilip, bu vakitte para kazanmak dışında bir şey yapabilecek öneme sahip değildir. Yoksulluk söz konusu olduğunda odak noktası olan iyi beslenebilmek/beslenememek ve yoksulluğun billurlaştığı bir simge olarak et (Bora: 110), *Zerre* filminin merkezinde yer alarak yoksul bedeninin önemsizliğini vurgular.

3.3.2. Toz Bezi Filminin Yoksulluk Ekseninde Sosyolojik Çözümlemesi

3.3.2.1. Filmin Künyesi

Filmin Adı: Toz Bezi

Filmin Tarihi: 2015

Filmin Yönetmeni/Senaristi: Ahu Öztürk

Filmin Oyuncuları: Nazan Kesal, Asiye Dinçsoy, Serra Yılmaz, Didem İnselel, Mehmet Özgür, Asel Yalın

Filmin Yapımcısı: Çiğdem Mater, Nesra Gürbüz

Filmin Süresi: 98 dakika

3.3.2.1.1. Filmin Konusu

Kocası tarafından terkedilen bir kadının çocuğuyla beraber yaşadığı geçim mücadelesi ve yaşadığı zorluklar anlatılır.

3.3.2.1.2. Filmin Özeti

Nesrin, kızıyla beraber İstanbul'un yoksul bir mahallesinde oturur ve Hatun Abla dediği bir tanıdığıyla yakın ilişki içindedir. Nesrin'i kocası terk etmiştir ve geçinebilmek için kızıyla beraber ev temizliğine gider. Küçük bir evde oturan Nesrin ve kızı akşam yemeklerini Hatun'un evinde yerler. Hatun'un kocası da bir kahvehanede çaycılık yapar ve aralarında sürekli bir çekişme olsa da Hatun kocasıyla beraber yaşamaktan memnundur. Nesrin, temizliğini yaptığı kişilerden biri olan Aslı'dan sürekli iş bulmasını ister. Aslı ilk başta bunu yapabilecekmiş gibi görünse de sonradan Nesrin'in eğitimsizliği sebebiyle ona iş bulamadığını söyler. Hatun ise temizliğe gittiği bir ev sahibiyle sıkıntı yaşar ve o evdeki işi bırakır. Nesrin ile Hatun bir sohbet esnasında tartışır ve küser. Bir türlü iş bulamayan, kocasının izini süren ve sürekli onun eve dönmesini bekleyen Nesrin, ruhsal bir bunalıma girerek intihar etmek ister ancak vazgeçer. Hatun bir gün Nesrin'in kızını alır ve birlikte pazara giderler. Eve döndüklerinde Nesrin'in evi terk ettiğini anlarlar. Bir müddet Nesrin'in kızına bakan Hatun, kocasının isteği üzerine kızı amcasına verir. Amcasının kızı bakmayacağını ve köye göndereceğini öğrendiğinde ise pişman olur ve kızı bakmaya karar verir. Filmin sonunda Hatun, Nesrin'in kızını sahiplenir.

3.3.2.1.3. Filmin Karakterleri

Nesrin, kızıyla beraber geçim mücadelesi veren genç bir kadındır ve kocası tarafından terkedilmiştir. Ev temizliğine giderek para kazanmaya çalışır ama yeterli

eğitime sahip olmadığı için düzenli ve sürekli geliri olan bir işi yoktur. Filmin başlarında mücadele gücü olan ve kocasını bulmaya çalışan Nesrin, sonlara doğru artık mücadele etme gücünü kaybeder ve ruhsal bir bunalıma girer. Daha önce çalıştığı bir eve giderek tekrar çalışmak istediğini, kocasının onu terk ettiğini söyler ama destek bulamaz. Nesrin, yaşam enerjisini kaybeder ve ani bir kararla intihar etmek ister ancak kızı yanına gelince vazgeçer. Yoksullukla ve yalnızlıkla baş edemeyen Nesrin kızını bırakır ve evi terk eder. Nesrin, mücadele gücünü kaybetmiş zayıf bir kadındır. Hatun ise Nesrin'den daha güçlü bir kadın profilidir. Araları iyi olmasa da kocası olduğu için halinden memnundur ve Nesrin'i kocasını kovmakla suçlar. Yardım alan hep Nesrin'dir ve Hatun ondan daha güçlü bir konumdadır. Şero, Hatun'un kocasıdır. Bir kahvede çalışır ve evle ilgisi yoktur. Nesrin kızını bırakıp gittiğinde, kızın onlarla beraber yaşamasını istemez. Asmin, Nesrin'in kızıdır. Filmde, sürekli Nesrin'le beraberdir, ev temizliğine annesiyle beraber gider ve filmin sonunda annesi tarafından terk edilir.

3.3.2.2. Film Bulguları

Toz Bezi filmi, sosyolojik çözümleme yöntemi içinde yer alan sınıf, statü, cinsiyet, yaşam biçimi ve yabancılaşma öğelerine bakılarak çözümlenmiştir.

3.3.2.2.1. Sınıf Açısından Film Bulguları

Toz Bezi filmi sınıf bakımından kadınların ayrıştığı birçok detay içerir. Nesrin'in ve Hatun'un geçinebilmek için ev temizliğine gitmeleri ve Türkiye'de ev emeğinin güvencesiz yapısı her ikisini de alt-sınıfa konumlandırır. Nesrin, temizliğini yaptığı evde Aslı'yla muhabbet içinde görünse de ait olduğu sınıf itibarıyla diyaloglar sınırlıdır. İki kadın arasındaki gelir farklılığından doğan sınıf farkı, birbirleriyle olan konuşmalarında paylaştıkları dertlerde açığa çıkar: Aslı günlük problemlerle uğraşırken, Nesrin para kazanma ve karnını doyurma peşindedir. Aslı, Nesrin'e iş bulma konusunda yardımcı olacağını söyler ancak çaba sarf ediyor gibi görünse de Nesrin'in eğitiminin olmadığını, ilkokul mezunu olmanın

bir işe yaramayacağını söyleyerek Nesrin'in toplum içindeki konumunu vurgular ve iyi bir iş bulma konusunda umut vermez.

Aynı şekilde Hatun da temizliğe gittiği evlerde sınıf farkı sorununu yaşar. Haftada üç gün evini temizlediği Ayten'den zam talep eder ve o da zam yapması karşılığında gün sayısını ikiye düşüreceğini söyler. Hatun, buna itiraz edemez ve aldığı para da azalır. Sınıf farkının en belirgin olduğu sahne, Ayten'in komşusuyla otururken Hatun'u kahve içmeye davet ettiği sahnedir. Hep beraber kahve içiyor gibi görünseler de konuşmaların içeriği ve tonlaması aralarındaki sınıf farkının bir yansımasıdır. Komşunun Hatun'a “*Sen Çerkezsın değil mi? Sarışın, tipin Kars'tan gibi. Çerkeze benziyor*” demesi üzerine Ayten garip bir şekilde güler ve sonra “*Dokuz numaraya gelen Ruken Hanım. Hanım bir kadın. Diyarbakırlıymış. Hiç Kürt demezsin.*” der. Burada, Ayten'in Hatun'un Kürt olduğunu bildiği anlaşılır ve Hatun ait olduğu sınıf dolayısıyla etnik kimliği üzerinden de bir aşağılanmaya uğrar. Daha sonra Nesrin'le beraber iş başvurusuna giden Hatun “*Nerelisin?*” sorusuna “*Karslıyım. Çerkezim.*” diye yanıt verir.

Filmde, Hatun ile Nesrin'in yaşadıkları yer de ait oldukları sınıfı vurgular. Merkezde olmayan, gelir seviyesi düşük insanların yaşadığı bir mahallede otururlar ve otobüse binmek için bile uzun bir yol yürümek durumundadırlar. Gittikleri bir düğün dönüşünde bir süre otobüs bekledikten sonra taksiye binerler ancak taksiden de evin önüne gelmeden inerler. Yaptıkları iş, oturdukları yer ve geçim kaygılarıyla Hatun ve Nesrin, alt-sınıfı temsil eden karakterlerdir.

3.3.2.2.2. Statü Açısından Film Bulguları

Nesrin'in ve Hatun'un içinde bulundukları ekonomik durum nedeniyle ait oldukları sınıf, onları toplum içinde de düşük bir seviyeye konumlandırır. Temizliğe gittikleri evlerde günlük kazançla geçinmeye çalışmaları onları önemsiz birer karakter haline getirir. Hatun, aldığı ücretin artması gerektiğini söyleyip zam istediğinde geldiği günün azalması ve buna itiraz edememesi hem sınıfsal bir sorundur hem de statü göstergesidir. Nesrin, temizliğe gittiği Aslı'nın evinde camları yıkadığı için komşusu şikayet eder. Bunun üzerine Aslı'yla Nesrin arasındaki diyalog şöyledir:

Aslı: *Nesrin, sen ne yaptın camları?*

Nesrin: *Ben bir şey yapmadım abla seni bekledim. Ben şimdi yıkarım hemen.*

Aslı: *Ay yok. Yıkama ya. Dedim bak. Aşağıdaki söylenmiş vır vır.*

Nesrin: *Sen ne dedin abla?*

Aslı: *Ne diyeceğim? Ben çalışıyorum haberim yok benim. Temizlikçi yapmış dedim geçiştirdim.*

Nesrin: *Tamam abla. Olur.*

Nesrin, temizlik işi yaptığı için Aslı'nın zihninde kendisinden daha aşağı bir yerde konumlanmıştır ve dolayısıyla komşusuyla olan konuşmasında camların temizlendiğinden haberi olmadığını söyleyerek bunun sorumluluğunu Nesrin'e atar. Bu noktadan sonra herhangi bir sorun çıktığında da suç Nesrin'in olacaktır çünkü konumu itibarıyla böyle bir sorunla yüz yüze kalması gereken kişi Nesrin'dir.

Temizliğe gittiği diğer bir evde de statü farklılığının örnekleri görülür. Nesrin kızıyla beraber gidip temizlik yaptığı evin mutfağında gizli saklı yemek yer ve bu sırada dış kapının açılıp ev sahiplerinin geldiği duyulur. Kızına yemeğini çabuk yiyip yutmasını söyler ve beraber salona geçerler. Oğluyla beraber gelen ev sahibi pizza getirmiştir ve beraber yemeyi teklif eder ancak bu öylesine yapılmış bir tekliftir. Nesrin ve kızı, ev sahipleriyle beraber yemek yiyebilecek statüde değildirler.

Hatun'un ve Nesrin'in toplum içindeki statüleri birbirine yakın olsa da ikisi arasında bir alt-üst ilişkisi vardır. Hatun'un Nesrin'e göre daha çok para kazanması, evinin daha büyük ve eşyalarının daha çok olması ve en önemlisi de kocasıyla beraber yaşaması onu Nesrin'den daha üst bir konuma getirir. İgili ilişkilerinde Nesrin daha çok yardıma ihtiyacı olan, bakıma ve korunmaya muhtaç durumdayken, Hatun yardım eden ve korumacı bir karakterdir. Toplum içinde benzer sınıf ve statüde olsalar da kendi aralarında ayrışan bir statü durumu söz konusudur.

3.3.2.2.3. Cinsiyet Açısından Film Bulguları

Toz Bezi filmi kadın yoksulluğuna odaklanan bir film olması nedeniyle cinsiyet teması ön plandadır. Filmde, ev temizliğine giderek para kazanmaya çalışan Hatun ve Nesrin için başka bir iş bulmak çok zordur. Aslı'nın Nesrin'e "*Lise mezunu olsan daha çok seçenek var tabii. Ama ilkokulla bir şey olmuyor.*" demesi her ikisi için de iş bulma seçeneklerinin neden az olduğunu vurgular. Eğitimsizlik nedeniyle

başvurdukları işlerden geri dönüş alamayan Hatun'un ve Nesrin'in geçimlerini ev temizliğiyle kazanmaktan başka çareleri yoktur. Gittikleri evlerde de sadece aldıkları ücret karşılığında çalıştıkları, herhangi bir güvenceleri olmadığı başka bir işe başvurdıklarında “*Sosyal güvenceniz var mı?*” sorusuna “*Yok.*” demeleriyle açığa çıkar.

Filmde, gündüz ev temizliği yaparak para kazanan Hatun ve Nesrin akşamları da ev işleriyle ve yemekle ilgilenmek zorundadır. Yemek yapan, sofrayı toplayan, evin tadilatıyla ilgilenen Hatun hem ev dışı hem de ev içi emeğiyle var olmaya çalışır. Ekonomik anlamda kadın yoksulluğunun görüldüğü filmde aynı zamanda toplumsal cinsiyet algısının da izleri görülür. Hatun temizlikçilik yaparak, kocası da bir kahvehanede çalışarak para kazanır ancak akşam eve geldiklerinde ev işleriyle meşgul olan sadece Hatun'dur. Kocası genellikle dinlenme halindedir ve Hatun'un kendisinden istediği lavabo tamiratını yapmaz. Ancak, bu durumun normal olarak kabul edildiği ve sadece erkeklerin değil kadınların da zihninde yerleşmiş bir algı olduğu görülür. Nesrin'in kira ve elektrik parası olmadığı için Hatun'a yakındığı sahnede aralarında geçen diyalog şöyledir:

Nesrin: *Elektrik parasını toplayamadım. Ne yapacağım ben abla ya?*

Hatun: *Zor günler için işte koca. O kadar ki gölgesi olsun.*

Hatun ne olursa olsun bir kadının kocasıyla beraber yaşaması gerektiğini düşünür ve kocasını evden kovduğu için Nesrin'i suçlar. Bununla ilgili konuşmadan sonra tartışırlar ve artık birbirleriyle görüşmezler. Filmde, Nesrin'in de aslında Hatun'la aynı fikirde olduğu ve girdiği bunalımın hem ekonomik sebepler hem de kocasının onu terk etmiş olması nedeniyle yaşadığı zorluklar yüzünden olduğu anlaşılır. Hatun ile kocasının yağmurlu bir günde evden çıkıp aynı şemsiye altında yürümelerine uzun uzun bakar ve yoksulluk içinde de olsa kocasıyla beraber yaşama özlemi çektiği görülür. Kızına tek başına bakmak zorunda kalan Nesrin için yoksulluğun yükü tek başına çözmesi gereken bir problemdir.

3.3.2.2.4. Yaşam Biçimi Açısından Film Bulguları

Toz Bezi filmi ev temizliği yaparak geçimlerini sağlayan iki kadının yaşam biçimlerine dair birçok bulgu içerir. Filmin ilk sahnesinden itibaren görülen yaşadıkları mahallenin yoksulluğu ve Hatun ile Nesrin'in evleri bunlardan biridir. İkisi de aynı yerde yaşarlar ancak ekonomik olarak Nesrin'e göre daha iyi bir durumda olan Hatun'un evi üst kattadır ve daha iyi koşullara sahiptir. Nesrin ise iki odalı küçük bir evde yaşar ve kira ödemekte sıkıntı çeker. Evin içinde iki kanepe, sehpa ve televizyon vardır. Hayatlarını idame ettirebilecek kadar eşyaya sahip olan Nesrin ve kızı akşam yemeklerini de Hatun'un evinde yerler.

Filmde, iki kadın da yaşamlarını daha çok hane içinde sürdürürler. Günlük yaşantılarında daha çok gittikleri evlerin temizliğiyle meşgul olurlar ve kalan vakitlerinde ise kendi evlerinde ev işi ya da yemek yaparken görülürler. Ev merkezli sürdürdükleri hayatlarında boş vakitlerini birbirlerinin evinde oturarak ve sohbet ederek geçirirler. Bu sahnelerde iki kadının da sigara içtiği görülür. Yoksullukları sahip oldukları şeylere ve harcamalarına da yansıyan Hatun ve Nesrin film boyunca çok az şey satın alırlar. Filmde, Nesrin'in alışveriş yaptığı tek sahne iş aramak için girdiği kıyafet dükkanından mont almasıdır. Kişisel bakımları için kuaföre gitmeyen iki kadın bu konuda da birbirlerine yardımcı olurlar.

3.3.2.2.5. Yabancılaşma Açısından Film Bulguları

Toz Bezi filmi yoksullukları nedeniyle içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olamayan kadınların yansımalarını gösterir. Gittikleri evlerde kendilerini yabancı gibi hisseden Nesrin'in ve Hatun'un iletişim halinde oldukları herhangi bir grup veya topluluk yoktur. Film boyunca birbiriyle dayanışma içinde olan iki kadını bir arada tutan unsur ise aynı etnik kökene sahip olmalarıdır. Hatun, temizliğe gittiği evde Kürt olması nedeniyle aşağılamaya uğrasa da filmin sonunda Nesrin kızını terk ettiğinde kızı sahiplenir ve amcasına "*Ben de Kürdüm. Asmin'e gözüm gibi bakarım. Bende kalsın.*" der.

Filmde, yabancılaşmanın en çok etkilediği karakter Nesrin'dir. Filmin ağır ağır ilerleyen temposunda Nesrin'in içinde bulunduğu durumdan ne kadar etkilendiği,

bunu paylaşabildiği tek kişi olan Hatun’la bağları kopunca kendisine bir çıkış yolu bulamadığı ve intihara kalkışacak kadar yalnızlaştığı görülür. Kızını Hatun’la beraber pazara göndermesinin ardından da evini ve kızını terk eder. Kirasını, faturasını ödeyemeyen ve yoksulluğuyla tek başına mücadele edemeyen Nesrin için tek çıkış yolu budur.

Tablo 8: *Toz Bezi* Filminin Sosyolojik Çözümleme Temaları

Sosyolojik Öğeler	Sosyolojik Bulgular
Sınıf	Alt-sınıf Geçim kaynağı olarak ev temizliği Güvencesiz çalışma koşulları Etnik köken üzerinden sınıf ayrımı
Statü	Toplumda prestijli bir statüye sahip olamama Statü eksikliği nedeniyle yeterli desteğe ulaşamama Kadınların ikili ilişkilerindeki statü farkı
Cinsiyet	Ev temizliğinin para kazanma aracı olarak kadın işi olması Temizlik, yemek gibi ev işlerinin kadının üzerinde olması Babanın terk etmesi, çocuk bakımının anne sorumluluğunda olması Kadının bir erkek gözetiminde yaşaması gerektiği algısı
Yaşam Biçimi	Şehirden uzak, yoksul mahalle Küçük ve az eşyalı ev Evin kira olması Akşam yemeklerini beraber yemeleri Zaman geçirme aracı olarak televizyon Yakın yerlere yürüyerek gitme Mecburi hallerde toplu taşıma kullanma Giyilen kıyafetlerin aynı olması
Yabancılaşma	Kent merkezine uzak yaşama Arkadaş grubu yok Boş zaman aktivitesi yok Yalnızlık duygusu

3.3.2.3. *Toz Bezi*: Genel Değerlendirme

Toz Bezi filmi evlere temizliğe giderek para kazanan iki kadının geçim mücadelelerini anlatırken, günlük hayatlarına da odaklanarak yaşadıkları mutsuzlukları ve toplum içinde var olma çabalarını yansıtır. İstanbul’a göç etmiş ve

burada bir düzen kurmuş Kürt kökenli Nesrin ve Hatun için yapılabilecek tek iş ev temizliğidir. Günlük ücret karşılığı çalışan ve herhangi bir güvenceleri olmayan iki kadın, ev sahipleri tarafından kimi zaman aşağılamaya uğrarlar. Hatun'un çalıştığı evde, ev sahibi tarafından etnik ayrımcılığa uğraması ve bir güvencesi olmadığı için parasının azaltılması bunlara örnektir. Nesrin de çalıştığı evin sahibi Aslı tarafından iş bulma vaatleriyle oyalanır ama eğitim yetersizliğinden dolayı iş bulamaz.

Filmde tam olarak nereden ve ne zaman geldikleri gösterilmemesine rağmen, iki kadının da devralınmış bir yoksulluğun içinde oldukları görülür. Kente gelip bir şekilde tutunmayı başarabilen göç edenler, zaman içinde akrabalarının da kente göçmesiyle yoksulluğun nöbetleşe halini yaşamaya başlarlar. Filmde Hatun'un ve Nesrin'in yaşadığı yoksulluk da birinin daha iyi durumda olduğu ve dolayısıyla kendisini daha üstte, otoriter bir mevkiye konumlandığı bir pozisyonudur.

Film bir yandan Hatun'un ve Nesrin'in yoksulluklarını yansıtırken bir yandan da Nesrin'in çıkış yolu bulamayarak içine girdiği bunalımı gösterir. Film boyunca kocasını arayan, telefonla ona ulaşmaya çalışan ama gelmeyeceğini anladığında ödeyemediği kirası, elektrik faturası ve kızıyla baş başa kalan Nesrin kızını bırakıp kaçar. İki kadının yoksullukla mücadelesinde birbirinden ayrılan nokta benzer hayat şartların sahip olmalarına rağmen bununla mücadele etmedeki psikolojik durumlarıdır. Toplumsal cinsiyet algısına uygun olarak yoksul olsa bile 'başında kocası olan' kadın daha güçlüdür ve bu duruma dayanabilme yolları arar. Nesrin ise, hem yoksulluğun hem de terk edilmişliğin verdiği yenilgi duygusuyla baş edemez ve çareyi önce intihar girişiminde sonra da kızını bırakıp kaçmakta bulur.

Nesrin'in umutsuzluğuna ve çaresizliğine ters olarak Hatun'un umudu vardır. Kiliseye gittiği sahnede mum yakıp dua etmesi ve dua ederken büyük bir ev istemesi içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için umut beslediğini gösterir. Aynı şekilde, Nesrin kirasını ödeyemeyip Hatun'dan borç para istediğinde Hatun'un "*Moda'dan ev alacağım.*" demesi üzerine Nesrin "*Biz oralara ancak temizliğe gideriz.*" der. Aynı yerde yaşayan, aynı işi yapan iki kadının yoksulluk algıları ve bununla baş etme yöntemleri farklıdır. Yoksulluğun yıkıcı etkileriyle tek başına kalındığında ve dayanışma ruhu kaybolduğunda mücadele gücünü kaybeden Nesrin kızından bile vazgeçme noktasına gelir.

Nesrin'in içinde bulunduğu koşullarla kıyaslandığında daha fazla gelire, daha büyük bir eve, fikir ayrılıkları olsa da beraber yaşamaya devam ettiği bir kocaya sahip olan Hatun, temizliğe gittiği evlerde daha silik bir karakter olarak görünür. Kocasıyla ve Nesrin'le olan diyaloglarında daha sert olan Hatun, evini temizlediği Ayten karşısında sesini çıkaramayan ve etnik aşağılamaya uğradığında bile itiraz edemeyen bir karakterdir. Bu evleri temizlemesi karşılığında alacağı paraya muhtaç olan Hatun haksızlıklara da itiraz edemez.

Toz Bezi filminde temizlikçi, inşaat işçisi, çaycı olarak çalışan insanların yaşadıkları yerler de kendi hayatları gibi güvencesizdir. Filmin sonlarına doğru duyulan “*Buraları yıkacaklarmış.*” cümlesi ile hali hazırda zor şartlar altında yaşayan insanların barındıkları yerlerin kentsel dönüşümle beraber yıkılacağı anlaşılır. Evini temizlediği Aslı'nın Nesrin'e söylediği “*Güvenceli bir işin olsa senin, sigortalı, maaşı düzgün, bir evin olsa, kendi hayatını, düzenini oturtsan...*” cümleleri, Nesrin'in ve Hatun'un hayalini kurdukları hayatın bir yansımasıdır ancak bu, toz bezi imgesiyle önemsizleşen ve değersizleşen iki kadın için gerçekleşebilecek bir durum değildir.

3.3.3. Nefesim Kesilene Kadar Filminin Yoksulluk Ekseninde Sosyolojik Çözümlemesi

3.3.3.1. Filmin Künyesi

Filmin Adı: Nefesim Kesilene Kadar

Filmin Tarihi: 2015

Filmin Yönetmeni/Senaristi: Emine Emel Balcı

Filmin Oyuncuları: Esme Madra, Rıza Akın, Sema Keçik, Gizem Denizci, Ece Yüksel, Uğur Uzunel

Filmin Yapımcısı: Nadir Öperli, Titus Kreyenberg

Filmin Süresi: 94 dakika

3.3.3.1.1. Filmin Konusu

Yetimhanede büyümüş genç bir kadının tek başına hayatta kalma mücadelesi anlatılır.

3.3.3.1.2. Filmin Özeti

Serap, bir konfeksiyon fabrikasında ortacı olarak çalışan genç bir kadındır. Kalacak yeri olmadığı için ablası ve eniştesiyle birlikte yaşar ancak baskı altındadır ve kazandığı paraya eniştesi el koymak ister. Kamyon şoförü olan babasıyla bir ev tutup onunla birlikte yaşamak tek hayalidir ve bunun için kazandığı haftalıkları biriktirir ama babasının daha önce yaptığı bir kaza nedeniyle borcu olduğu için sürekli sefere çıkmak zorundadır. Bir gün eniştesiyle kavga eder ve fabrikadan arkadaşı Dilber'in evine kalmaya gider. Ancak, Dilber'in annesi de Serap'ı evde istemez. Kalacak yeri olmayan Serap fabrikadaki giysi çuvallarını yatak yaparak orada kalmaya başlar. Fabrikada şoförlük yapan Yusuf'tan hoşlanan Serap, Yusuf'la Dilber'i fabrikanın bir odasında baş başa konuşurken görünce bu durumu ustabaşı Sultan'a söyler ve Dilber işten kovulur. Dilber'in yerine ütücü olarak geçen Serap'ın yerine Funda adında genç bir kız geçer. Funda, Serap'ı yetimhaneden tanıdığını söyler ve aralarında geçen konuşmadan Serap'ın babasının daha önce kaçakçılıktan hapis yattığı anlaşılır. Babası yoldan dönünce beraber bir otele yerleşirler ve ev ararlar. Serap, biriktirdiği paraları ev kaporası olarak kullanması için babasına verir.

Babasıyla beraber ev tutma hayalleri kuran Serap, bir gün Yusuf'la karşılaşır ve beraber bara giderler. Yusuf'un arabasında toplu para olduğunu bilen Serap, Yusuf'un sızdığı bir an bardan çıkarak arabanın camını kırar ve parayı çalar. Filmin sonunda babasının borcunun ne kadar olduğunu öğrenmek için babasının arkadaşının yanına gider ve arkadaşı borcun uzun süre önce bittiğini söyler. Babasının kendisini oyaladığını ve beraber ev tutamayacaklarını anlayan Serap, otel odasına gider ve babasıyla kavga eder. Bu esnada babası ona yola çıkması gerektiğini, Almanya'ya gideceğini ve orada bir düzen kurup onu da yanına alacağını söyler. Babasını iterek odadan çıkan Serap, onu odaya kilitler ve polisi arayarak babasının kaçakçılık yaptığını söyler. Filmin sonunda Funda'ya nasıl ütü yapılacağını gösteren Serap uzun uzun dışarıyı izler.

3.3.3.1.3.Filmin Karakterleri

Serap, yetimhanede büyümüş yirmili yaşlarında genç bir kadındır. Babası hapiste yatmış, sürekli yollarda olan bir kamyon şoförüdür ve annesi ölmüştür. Kalacak yeri olmadığı için ablasının evinde kalan Serap, eniştesinin baskılarına ve parasını almak istemesine dayanamaz ve evi terk eder. Babasıyla ev tutma hayali olan Serap, bunu gerçekleştirmek için her şeyi yapabilecek hırslı bir karakterdir. Gerektiğinde arkadaşını işten attıran ve para çalan Serap, etik değerleri olmayan biridir. Babasının kendisiyle beraber kalmayacağını anladığında onu da polise ihbar eder. Babası sadece kendi hayatıyla ilgilenen bir karakterdir ve Serap'ın sorumluluğunu almak istemez. Ablası ise, kocasının boyunduruğunda yaşayan, kocasının Serap'a yaptıklarına itiraz edemeyen sinmiş bir karakterdir. Serap'a babasının onunla ilgilenmeyeceğini söyler ama Serap onu dinlemez. Dilber, Serap'ın fabrikada beraber çalıştığı bir arkadaşıdır ve ailesiyle beraber yaşar. Dilber, Serap kadar büyük bir mücadele içinde olmadığı için onun kadar hırslı değildir. Yusuf, fabrikanın şoförüdür ve fabrikadaki kadınların beğendikleri bir karakterdir. Sultan, fabrikadaki ustabaşıdır ve haftalıkları veren, herkesi kontrol eden kişidir. Funda ise, fabrikada sonradan çalışmaya başlayan, tesadüfen Serap'la aynı yetimhanede kalmış biridir.

3.3.3.2. Film Bulguları

Nefesim Kesilene Kadar filmi, sosyolojik çözümleme yöntemi içinde yer alan sınıf, statü, cinsiyet, yaşam biçimi ve yabancılaşma öğelerine bakılarak çözümlenmiştir.

3.3.3.2.1. Sınıf Açısından Film Bulguları

Nefesim Kesilene Kadar filmi yoksulluğa ve bununla mücadele etmenin zorluklarına odaklanan bir film olarak alt-sınıf göstergeleri içerir. Filmdeki karakterler düzenli bir işe sahip olmayan, günlük kazançla geçinmeye çalışan

insanlardır. Yoksulluğun en net göstergelerinden biri olan barınma problemi Serap karakterinde ön plana çıkar ve çocukluğunda yetimhanede kalmış olan Serap'ın kalacak bir yeri yoktur. Ablasının evinde eniştesinden baskı gören Serap, arkadaşının evinde de barınamayarak fabrikada kalmaya başlar. Barınma ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlarını sağlayamayan Serap için alt-sınıf aidiyeti en büyük problemdir ve hayatta kalmaya çalışmak en büyük çabasıdır. Arkadaşını işten kovdurarak onun yerine geçmeye çalışsa da bu sadece onun fabrikadaki yerini sağlamlaştıracak bir hamledir. Serap, içinde bulunduğu koşulları iyileştirse bile sınıf problemi devam edecek bir karakterdir.

Film, sadece Serap'a değil diğer yoksul kadınlara da odaklanarak yoksulluğun sınıfsal problemini gösterir. Serap, Serap'ın ablası, Dilber ve Funda alt sınıf karakterler olarak ekonomik yoksunluk nedeniyle belli kişilerin tahakkümleri altında yaşayan kadınlardır. Sabit bir gelirleri olmayan, başkalarının yardımı ve desteğiyle ayakta kalmaya çalışan Serap, Dilber ve Funda fabrikada işçilik yaparak ayakta kalmaya çalışırken, Serap'ın ablası kocasının baskısı altında yaşar ve ekonomik olarak ona bağımlıdır.

Bir alt-sınıf sorunsalı olarak güvencesiz çalışma koşulları da *Nefesim Kesilene Kadar* filminde sık sık görülür. Filmin başında Serap babasını aramaya gider ve yarım gün işe gelemmez. İşe döndüğünde ustabaşı Sultan'dan haftalığını alır ve ücretinin kesilmiş olduğunu görür. Serap, itiraz etse de parasını alamaz. Aynı şekilde, Serap'ın Yusuf'la beraber görüp şikayet ettiği Dilber de hemen işten kovulur ve kıyafetlerini alıp çıkar. Serap'ın ve Dilber'in sabahları işe gitmek için bindikleri servis de dışarıdan görülmemesi için hiçbir camı olmayan, içindeki koltukların söküldüğü ve böylelikle çok sayıda kadının ayakta gidebildiği bir araçtır. İşyerinde güvencesiz olarak çalışan kadınların işe gitmek için bindikleri servis de varlıklarını tehlikeye sokar.

3.3.3.2.2. Statü Açısından Film Bulguları

Sınıfsal anlamda iyi bir yere sahip olmayan *Nefesim Kesilene Kadar* filminin kadınları statü olarak da alt seviyededir. Çalıştıkları yerlerde önemli konumlarda olmayan Serap ve Dilber her an işten atılabilecekleri, yerlerine herhangi birinin

geçebileceği konumlarda çalışırlar. Toplumsal hayatın içinde önemli bir yere sahip olmayan kadınların yoklukları da varlıkları kadar önemsizdir. Serap'ın ablası da aile içindeki önemsiz konumuyla dikkat çeker. Kız kardeşinin maruz kaldığı kötü muameleye ses çıkaramayan Serap'ın ablası, buna dahil olmak zorunda kalarak Serap eve geldiğinde çantasında para olup olmadığını kontrol eder. Kocasının, kız kardeşinin üstünü aramasına ve ona kötü davranmasına da itiraz edemeyen Serap'ın ablası aile içindeki önemsiz konumuyla dikkat çeker.

Filmde, sınıfsal olarak ve statü bakımından üste çıkmanın çalışmakla ve üretmekle eşdeğer olmadığı görülür. Filmdeki kadın karakterler ne kadar uzun saatler çalışsalar da ait oldukları sınıf ve içinde bulundukları konum hali hazırda bellidir. Arkadaşını şikayet edip işten attırmak, Yusuf'un arabasından para çalmak veya babasını polise ihbar etmek Serap'ın daha iyi bir yere gelmesini sağlamaz. Bunları yaparak elde ettiği şey sadece fiziksel olarak hayatına devam edebilmektir.

3.3.3.2.3. Cinsiyet Açısından Film Bulguları

Yoksulluk göstergelerinin ön planda olduğu *Nefesim Kesilene Kadar* filminde bundan en çok etkilenen kişiler kadınlardır. Serap sürekli babasıyla beraber ev tutma hayali kurar ve bu esnada ablasının evinde kalmasının şartı kazandığı parayı ona vermesidir. Eniştesinin “*Senin evin mi burası kızım?*”, “*Zaten iyi bir şey olsan baban atmazdı seni başımıza.*” cümlelerinden sonra evi terk eden Serap için kalacak tek yer fabrikadır. Fabrikada kaldığını öğrenen ustabaşı Sultan da “*Kimsele görünme. Sorarlarsa ben bilmiyorum haberim yok. İnsanı zora sokma.*” der. Çevresindeki insanlar, Serap'ın tek başına genç bir kadın olarak kendileri için tehlike arz ettiğini düşünürler ve onu istemezler.

Filmde, eğitim seviyesi düşük kadınların yapabileceği iş konfeksiyon işçiliğidir. Fabrika sahnelerinde ve servis minibüsünde görülen farklı yaşlardaki kadınlar enformel çalışma ağlarının vazgeçilmez unsurlarıdır. Yapabileceği başka bir iş olmadığının bilincinde olan Serap için bu işte çalışmaktan başka çare yoktur, dolayısıyla işini kaybetmemek için elinden geleni yapar. Yusuf ile Dilber'i beraber gördükten sonra onları şikayet ettiğinde de toplumsal cinsiyet normlarına uygun

şekilde işten atılan Dilber olur. Yusuf, çalışmaya devam eder çünkü bu durumda suçlu olan kadındır.

Kadınların toplum içindeki yaşama tutunabilmeleri için koca ya da baba adı altında bir erkek figürüyle beraber yaşamaları gerektiği algısı hem Serap'ın hem de Serap'ın ablasının hayatını olumsuz şekilde etkiler. Yetiştirme yurdunda büyümüş olan Serap, hapisten çıkan ve çalışmaya başlayan babasıyla beraber yaşama hayali kurar ve bunu hayatının odak noktası haline getirir. Eniştesinden gizli para biriktirir ve sürekli babasının kısa bir zaman içinde geleceğini, ev tutacaklarını söyler. Serap, bunu gerçekleştirebilmek için arkadaşını işten kovdurur ve hırsızlık yapar. Babasının kendisiyle birlikte oturmayacağını anladığında ise onu polise ihbar eder. Ablasının ise mutsuz bir evliliği vardır ve baskı altında yaşar. Kız kardeşinin yanlarında kalmasını sorun eden kocasına ses çıkaramaz ve Serap'ın parasını almak için üstünü arar, eşyalarını karıştırır.

3.3.3.2.4. Yaşam Biçimi Açısından Film Bulguları

Yoksulların yaşam biçimleriyle ilgili göstergeler içeren *Nefesim Kesilene Kadar* filminde, Serap'ın barınma sorunu yoksulluğun hayati bir sorun olarak en net yansımasıdır. Diğer karakterler en azından kalacak bir yere sahipken Serap'ın kalacağı yer günlük olarak değişir. Ablasının evinde baskı gören, arkadaşının evinde istenmeyen Serap için geriye kalan tek seçenek fabrikadaki kıyafet balyalarının üzerinde uyumaktır. Fabrikanın tuvaletinde saçını yıkayan, kişisel temizliğini yapan Serap aynı kazağı giyer ve babasıyla buluştuğunda restoranda yedikleri yemek dışında bir şey yerken görülmez.

Çok eski olduğu için şarj olmayan bir telefon kullanan Serap, parası olduğunda da babasına kıyafet alır. Hiçbir toplu taşıma aracına binmeyen Serap, işe gitmek için ya uzun uzun yürür ya da fabrikanın servisine biner. Çalıştığı saatler dışında babasının yanına giden ve arkadaşıyla vakit geçiren Serap'ın boş zaman aktivitesi olarak yaptığı tek şey babasıyla lunaparka gitmektir.

3.3.3.2.5. Yabancılaşma Açısından Film Bulguları

Ait olduğu sınıf ve statü itibariyle hiçbir sosyal çevresi olmayan Serap sadece geçim odaklı yaşantısıyla yabancılaşmış bir karakterdir. Tek derdi hayatta kalmak olan Serap'ın arkadaşlarıyla kurduğu ilişkiler de sorunludur ve gerektiğinde arkadaşını işten kovdurtacak kadar ileri gider. Yersiz-yurtsuz yaşamıyla, kentle olmayan bağıyla ve herhangi bir topluluk içinde yer almamasıyla Serap karakteri yalnız başına ayakta kalmaya çalışan bir kadın karakter olarak filmde yer alır. Yetimhanede büyümüş olmanın getirdiği aidiyet hissinin olmaması ve bunu sürekli babasıyla beraber yaşama hayaliyle örtmeye çalışması Serap'ı sinirli ve kuşkucu bir karakter yapmıştır. Filmin birçok sahnesinde görülen öfkeli bakışları ve sürekli etrafını kontrol etmesi Serap'ın etrafındaki insanlara olan güvensizliğini gösterir.

Filmde, ortacı olarak alınan Funda Serap'ı gördüğünde onu tanır ve “*Sen şey değil misin? İzmit'teki yetiştirme yurdundaki kız değil misin?*” der. Serap, cevap vermeden gider ve daha sonraki konuşmalarında Funda'nın “*Sen kaçtıktan sonra birkaç tane daha kız kaçtı yurttan.*” demesi üzerine Serap'ın yetiştirme yurdundan kaçtığı anlaşılır. Aidiyet duygusundan yoksunluk ve içinde bulunduğu yoksullukla baş etmeye çalışan Serap, yabancılaşma duygusunu en yoğun yaşayan karakterdir.

Filmde, içinde bulundukları ortamdan her an dışlanma tehlikesiyle yüz yüze olan kadınların güvencesiz ve tekinsiz hayatları, herhangi bir bağ kuramadıkları arkadaşlıkları, yersiz-yurtsuzluk ve köksüzlük hissi, kendilerini yabancı hissettikleri bir ortamda yaşama çabaları yabancılaşma olgusunun birer yansımasıdır.

Tablo 9. *Nefesim Kesilene Kadar* Filminin Sosyolojik Çözümleme Temaları

Sosyolojik Öğeler	Sosyolojik Bulgular
Sınıf	Alt-sınıf Enformel ağlar Güvencesiz çalışma İşten atılma Barınma problemi
Statü	İş yerindeki düşük statü Statü eksikliği nedeniyle yeterli desteğe ulaşamama
Cinsiyet	Kadın odaklı iş-konfeksiyon işçiliği Kadın-erkek ilişkisinin yasak olduğu fabrikada işten atılanın kadın olması Baba-koca figürü arayışı Kadınların üretici pozisyonu Yoksulluğun kadın açısından zorlukları
Yaşam Biçimi	Kalacak yerinin olmaması Fabrikada kalması Giyilen kıyafetlerin aynı olması Fabrika tuvaletinde yıkanması İşe yürüyerek gitmesi Güvenli olmayan servis minibüsü Yeni yoksulların bir özelliği olarak tüketime dâhil olamama
Yabancılaşma	Aile bağlarının olmaması Aidiyet hissinden yoksunluk Dayanışma ağlarının olmaması Arkadaşlık bağlarının olmaması Kentle bütünleşememe

3.3.3.3. *Nefesim Kesilene Kadar*: Genel Değerlendirme

Nefesim Kesilene Kadar filminde yoksulluk göstergeleri filmin hemen her karesine yansırken yoksulluğun maddi boyutu kadar psikolojik boyutuyla da baş etmeye çalışan bir ana karakter görülür. Sürekli etrafını gözetleyerek yaşayan, planlar yapan ve güveneceği kimse olmayan Serap film boyunca sinirli ve şüpheli davranışlarıyla dikkat çeker. Yetiştirme yurdunda büyüyen ve dolayısıyla aile bağlarından yoksun olan Serap için ablası ve eniştesi de herhangi bir dayanışma unsuru değildir. Yeni yoksulluğun temsili olarak Serap, hiçbir şekilde tüketime dâhil olamaz ve kentin tutunamayanlarından. Tek kurtuluşunun babasıyla ev tutmak olduğunu düşünen Serap, bunu bir saplantı haline getirmiştir ve bu durumu gerçekleştirmek birinci önceliğidir.

Yoksulluğun masumiyeti yok ettiği bir ana karakter olan Serap için hayatta kalmanın yolları hırsızlık yapmak, arkadaşını işten attırmak ve babasını polise ihbar etmektir. Serap'ın yakınındaki insanlar bu özelliklerini zaten biliyordur ve babası ev

kaporası için parayı nereden bulduğunu sorunca “*Çalmadım baba. Biriktirdim.*” der. Eski bir cep telefonu kullanan, aynı kıyafetleri giyen Serap parası olduğunda babasına kıyafet alır çünkü umut bağladığı tek kişi odur.

Filmin sonunda babasının kendisiyle yaşamayacağını anlayan Serap onu polise ihbar ettiğinde önemli olan şeyin aslında babası değil ona bağladığı umutlar olduğu ortaya çıkar. Filmin adının da belirttiği gibi Serap yaşam mücadelesi verirken yapabileceği her şeyi yapacaktır. Aile ve arkadaşlar onun için sadece bu durumla bir baş etme yöntemidir ve eğer olumlu bir katkıları yoksa hayatında olmaları da gereksizdir.

SONUÇ

Yüzyılı aşkın bir süredir hayatımızda olan sinema, çağın değişimine ve gelişimine paralel olarak farklı konuları ele almıştır. Bu konular arasında değişmeyen ve hemen hemen her dönem beyazperdede kendisine yer bulabilen konuların başında gelen yoksulluk, Türk sinemasının vazgeçilemeyen bir teması haline gelmiştir.

Yoksulluk sadece Türkiye özelinde değil dünya genelinde de çok önemli bir problemdir ve farklı disiplinlerden uzmanların çözüm üretmeye çalıştıkları bir konu olarak değerlendirilmektedir. Yeni bir olgu olmamakla birlikte hakkında sürdürülen tanımlama çalışmaları yoksulluğun sürekli değişen ve ülkelere özgü bir durum olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası kuruluşların yanı sıra yerel kuruluşlar da yoksullukla ilgili niceliksel veriler elde ederek ülkedeki yoksulluğun net hâlini göstermeye çalışmaktadırlar.

Yoksulluğun yüzyıllardır süregelen bir problem olduğu ön kabulüyle son zamanlarda yaşanan yoksulluk biçimlerinin artan tüketim olgusu nedeniyle daha farklı olduğu söylenebilmektedir. Eski zamanlarda sadece yiyecekten ya da barınaktan mahrum kalan yoksulların durumu şekil değiştirmiş ve mahrum kaldıkları nesnelerin sayısı arttıkça tüketme odaklı toplumun tüketemeyen insanları haline gelmişlerdir.

Yoksulluğun en temel nedenlerinden biri olan kapitalist sistem yoksulluğu hem yaratan hem de besleyen bir unsur olarak görülmektedir. Yoksulların sayısının kapitalizmin ortaya çıkışıyla beraber artması ve bunu azaltabilmek için de yoksulların yine kapitalist sistem içinde çalışmak zorunda kalmaları bir ironi olarak karşımızda durmaktadır. Yoksulluk tanımlamaları yapılırken ve yoksulları türlere ayırmaya çalışırken, kapitalist sistemden bağımsız bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Yoksulluğa karşı geliştirilen yaklaşımlar da birbirinin aynı değildir ve özellikle bireyci yaklaşımlarda yoksulluğun nedenini bireyde arama kanısı hâkimdir. Yoksulların tembel ya da beceriksiz oldukları için yoksul oldukları yaklaşımına karşı çıkanlar, yoksulluğun nedenini sistemin içinde aramak gerektiğini belirterek yoksulluk ve kapitalizm arasındaki bağlantıya dikkat çekmişlerdir.

Mutlak ve göreceli yoksulluk, yapabilirlik yoksulluğu, kent ve kırsal yoksulluğu, kronik ve geçici yoksulluk gibi gruplara ayrılan yoksulluk türlerinden kadın yoksulluğu, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleriyle beraber şekillenen kadın yoksulluğu, kadınları ya eve hapsedmektedir ya da ev temizliği veya enformel sektör gibi güvencesiz çalışma koşullarına itmektedir.

Kadın yoksulluğu, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik geçmişiyle beraber şekillenerek bugün geline nokta önemli bir sorun haline gelmiştir. Eğitim hakkından faydalanamayan ve bunun sonucunda iş kollarında kendilerine yer bulamayan kadınlar, hane içi ilişkilerde üstlendikleri roller itibarıyla yoksulluğa en çok maruz kalan ve bundan en çok etkilenen kesimi oluşturmaktadırlar. Yoksullukla mücadele yöntemlerinde, kadınların hayatta kalabilmek için verdikleri uğraşlar, yaşadıkları sıkıntılar ve vazgeçtikleri şeyler kadın yoksulluğu araştırmalarının niteliksel bölümlerinde kendilerine yer bulabilmektedir.

Niteliksel araştırmaların yanı sıra edebiyat, tiyatro, resim gibi sanat dallarında da yer verilen kadın yoksulluğunun çarpıcı örnekleri sinema sanatında görülmektedir. Türk sinemasında sıklıkla yer verilen yoksullar, 1990'lardan itibaren cinsiyet temelli bir zemine de oturtularak kadın özelinde yoksul karakterler beyazperdede görünmeye başlamıştır. Yakın dönem Türk sineması örneklerine bakıldığında daha çok bireyi temel alan filmlerde yoksul kadınların hayat mücadeleleri görülebilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde yoksulluk olgusunun kuramsal çerçevesi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. İkinci bölümde Türkiye'nin siyasi ve ekonomik tarihiyle paralel olarak gelişen yoksulluk kavramının ve kadın yoksulluğunun istatistiksel verileri ve yoksulluğa Türkiye özelinde farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Türk sinemasının gelişim dönemleri ışığında son dönem Türk sinemasından seçilen yoksul kadın konulu filmler analiz edilmiştir.

Çalışmada yakın dönem Türk sinemasında kadın konulu filmlerin arasından seçilen *Zerre* (Tepegöz, 2012), *Toz Bezi* (Öztürk, 2015) ve *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) yoksul kadınların hayat mücadelelerini merkeze alan bir anlatıya sahip olmaları nedeniyle çalışmanın örneklemini oluşturmuşlardır. Bu filmlerdeki hem ana

karakterler hem de yan karakterler Türkiye’de yaşanan kadın yoksulluğunun derin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Çalışmada, filmlerin analiz yöntemi olarak sosyolojik çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Sosyolojik çözümleme yöntemine göre, filmler çekildikleri dönemin toplumsal özelliklerini yansıtırlar ve değer yargısı taşımadan durum tespiti yaparlar. Filmlerin yoksulluk ekseninde sosyolojik çözümlemesi yapılırken yoksul kadınların toplum içindeki ve kendi aralarındaki konumu, toplumsal cinsiyet bakımından kendilerine uygun görülen işler, aile ilişkileri ve varsa dayanışma ağları, yoksullukla nasıl mücadele ettikleri ve neleri feda ettikleri, boş zaman faaliyetleri üzerinden sorular sorularak filmlerdeki yoksul kadınların sınıf, statü, cinsiyet, yaşam biçimi ve yabancılaşma unsurları analiz edilmiştir. Her filmde ayrı ayrı incelenen bu unsurlar, filmin genel değerlendirmesinde tekrar ele alınarak kadın yoksulluğunun boyutları incelenmiştir.

Zerre (Tepegöz, 2012) filminin başkarakteri Zeynep, İstanbul’un merkezinde yaşayan ancak kentle hiçbir bağı olmayan bir kadındır. Engelli kızı Gülçin ve annesiyle beraber kaldığı evde yemek pişirecek parası olmadığı için, hemşehrisi Remzi’nin çalıştığı restorandan artan yemekleri yerler. Sürekli iş arayışında olan Zeynep, çalıştığı konfeksiyon atölyesinden kovulur ve Tekirdağ’a çalışmaya gider. Ancak, çok düşük ücretle çalışan Zeynep eve dönmek zorunda kalınca organ mafyası olan ev sahibinin yanına giderek para karşılığında organ satmayı kabul eder.

Zerre filminde sadece Zeynep değil, diğer tüm kadınlar yoksullukla baş etmek zorunda kalan karakterler olarak gösterilmektedirler. Ait oldukları alt-sınıf nedeniyle toplum içinde prestijli bir konuma da sahip olamayan kadınlar, Türkiye’de yoksulluğun güçlenmesini sağlayan enformel sektöre teslim olmak zorunda kalmışlardır. Filmde, yaşadıkları evdeki kırık kapı, leğende yıkanma, camı çatlamış ayna, yemek pişirememe, elektrik sobasıyla ısınma gibi detaylar yoksul kadınların hayat mücadelelerinden kesitler olarak yaşam biçimlerini yansıtmaktadır. Filmin sonunda, organ mafyasına teslim olması karşılığında aldığı parayla Zeynep’in et alıp tavada pişirmesi simgesel boyutta yoksulluğun bir ifadesidir ve çıkış yolunun olmadığı vurgulanmaktadır.

Toz Bezi, iki ana karakter üzerinden aktardığı kadın yoksulluğunu etnik köken ve kadınlar arası konumlandırma açısından da ele almıştır. İstanbul'un dış mahallerinde yaşayan Nesrin ve Hatun ev temizliğine giderek geçimlerini sağlarlar. Hatun kocası ve çocuğuyla beraber yaşarken, Nesrin kocası tarafından terk edilmiştir ve kızıyla beraber yaşar. Temizliğe gittikleri evlerde hem ait oldukları sınıf dolayısıyla hem de Kürt kimlikleri nedeniyle zorluk yaşayan kadınların ikili ilişkilerinde kurdukları dayanışma onları yakınlaştırır. Nesrin, sürekli kocasının geri dönmesini beklerken bunalıma girer ve kızını terk ederek kaçır. Filmin sonunda, Nesrin'in kızına sahip çıkan Hatun onun köye gönderilmesini istemez.

Toz Bezi, kadınların yoksullukla mücadelesinde karşılaştıkları engeller bakımından önemli göstergeler içermektedir. Kadınların toplum içindeki itibarsız konumlarının yansıtılmasının yanı sıra kendi aralarındaki alt-üst ilişkileri de vurgulanmaktadır. Yoksulların da kendi aralarında sınıflandırılması Hatun ile Nesrin'in yaşadıkları ev, sahip oldukları ve aralarında geçen diyaloglardan anlaşılmaktadır. Toplumsal normlara uygun bir şekilde kocasıyla yaşayan Hatun, Nesrin'e göre daha avantajlı bir konumdadır ve bu onu daha güçlü kılmaktadır. Yoksulluğa ek olarak 'başında koca' olmaması Nesrin'i daha kırılgan ve dayanıksız hâle getirmektedir. Yaşadıkları kentin avantajlarından yararlanma gücü olmayan kadınlar, kentin sosyo-ekonomik seviyesi yüksek yerlerinde yaşayanların evlerini temizleyerek hayatta kalmaya çalışmaktadırlar.

Nefesim Kesilene Kadar filmi ise diğer iki filmden farklı olarak genç ve çocuğu olmayan bir kadının yoksullukla başa çıkma mücadelesine odaklanmaktadır. Serap, annesinin ölümü nedeniyle yetiştirme yurdunda büyümüştür ve ablasıyla eniştesinin yanında kalır. Her akşam eve geldiğinde kazandığı paraları almak isteyen eniştesi tarafından üzeri aranır. Serap'ın tek hayali kamyon şoförü olan babasıyla bir ev tutarak onunla birlikte yaşamaktır. Bu hayalini gerçekleştirebilmek için sürekli para biriktiren Serap, gerektiğinde arkadaşını işten attırır ve arkadaşından para çalar. Babasının onu sürekli oyaladığını fark ettiğinde ise, onu polise ihbar ederek yurt dışına gitmesini engeller.

Nefesim Kesilene Kadar yoksul kadınların sınıfsal ve statüsel sorunlarına değinirken, enformel sektörün kadınlar üzerindeki hâkim gücünü de göstermektedir. Bu sektörde çalışabilmek ve para kazanmak oldukça zordur ve güvencesiz koşullar

nedeniyle her an işten çıkarılma tehlikesi vardır. Filmde, Serap'ın hayatta kalabilmek için çalışmak zorunda olduğu ve işini kaybetmemek için her şeyi yapabileceğinin altı çizilmektedir. Yoksul kadınların ağırlıklı olarak çalıştığı enformel sektör, bu kadınlara muhtaç olmasına rağmen sayıca fazla olan yoksul kadınlar nedeniyle keyfi uygulamalara gidebilmektedir. Kalacak bir yeri olmayan ve her türlü ihtiyacını çalıştığı fabrikada gideren Serap için çok çalışmakla çok para kazanmak arasında doğrusal bir bağlantı bulunmamaktadır. Filmin sonundaki sahne de ilerleyen zamanlarda doğrusal bir bağlantının olmayacağını ima eder.

Üçü de 2010'lu yıllarda çekilen ve yakın dönem Türk sinemasına örnek olarak gösterilebilecek bu filmler, yoksulluğu ve özellikle de kadın yoksulluğunu en yalın ve çarpıcı şekilde sunmaktadır. Zeynep, Nesrin ve Serap birbirinden farklı hayatlar yaşayan üç ayrı karakter olsalar bile içinde bulundukları koşullar Türkiye'nin gerçek yoksulluğunun yansımaları olarak benzerlik göstermektedir.

Yaşadıkları yoksulluk nedeniyle alt-sınıfa ve dolayısıyla hiçbir prestiji olmayan bir statüye ait olmaları onları toplumun değersiz birer parçası hâline getirmiştir. Eğitimsiz olmaları ve enformel sektörde çalışmak dışında başka bir seçeneklerinin olmayışı, filmlerin hiçbir umut vaat etmemesine ve hatta daha da kötü koşullar altında yaşayacakları duygusunun seyirciye aks ettirilmesine yol açmaktadır. Bu umutsuzluk girdabı kendisini en net şekilde filmlerin sonunda belli eder: Yoksullukla başa çıkabilmek için Zeynep organını satar, Nesrin kızını terk eder ve Serap babasını polise ihbar eder.

Yoksulluk ve yoksul kadın figürü, Türk sinemasının daimi temalarından biri olmuştur ve dönem dönem farklı şekillerde sunularak sinemada yerini korumuştur. Örneğin, Türk sinemasının 'fakir ama gururlu' kadınları, kendilerine sunulan şöhret olma veya zengin bir erkekle evlenme gibi kurtuluş yollarını seçseler bile gururlarını incitecek bir durumla karşılaştıklarında tüm zorluklarına rağmen katlanabilecek bir durum olan yoksulluğu yeğlemişlerdir. Aynı şekilde, yoksulluğun bir sorun olarak yansıtılmadığı ve adeta şenlikli bir sunumla yoksulluğun iyiliğine vurgu yapan aile filmleri de Türk sinemasının en çok izlenen yapıtlarından olmuştur. Bu tarz filmlerde yoksulluk ve zenginlik tezatlığı gösterilerek yoksulluğun 'dejenere zengin hayatları' karşısındaki galibiyeti ve yoksulluğun daha 'namuslu' bir durum olduğu üzerinde durulmuştur. Yoksulluğun iyimser bir havayla aktarıldığı ve kadınların hayatlarından

memnun karakterler olarak sunulduğu filmlerin yanı sıra yoksulluk sorununu tüm gerçekleriyle çarpıcı bir şekilde ortaya koyan ve sonunda karakterlere çıkış yolu sunmayan filmler de çekilmiştir. Kent ve kır yoksulluğunun yol açtığı birbirinden farklı problemlerin yansıtıldığı bu filmlerde yoksulluğun acımasız boyutlarıyla baş etmek zorunda kalanlar, ev idaresini yürütmek zorunda olan kadın karakterler olmuştur.

Yakın dönem Türk sinemasına bakıldığında ise yoksulluğun ve yoksul kadın figürünün beyazperdeye yansımalarının değıştiğı görülebilmektedir. Bu değışimi göstermek amacıyla 2010 sonrası bağımsız filmler arasından seçilen *Zerre* (Tepegöz, 2012), *Toz Bezi* (Öztürk, 2015) ve *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) isimli filmler kadın yoksulluğunu merkeze aldıkları için araştırmanın örneklemini oluşturmuşlardır. İncelenen üç film örneğinin sonucunda Türk sinemasının yoksul kadınlarının artık kente tutunamayan, ne kadar çalışırsa çalışsın yeteri kadar para kazanamayan, tüketimin yüceltildiğı bir devirde buna dâhil olamayan, etik değerleri hiçe saymak zorunda kalan, dayanışma ağlarıyla karnını doyurabilen ve feda ettikleriyle ayakta kalabilen kadınlara dönüştüğü ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Abisel, Nilgün (1994). **Türk Sineması Üzerine Yazılar**. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ahmad, Feroz (2003). **The Making of Modern Turkey**. Routledge: London and New York.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). **Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler**. İstanbul.
- Alcock, Pete (1997). **Understanding Poverty**. New York: Palgrave Publications.
- Alptekin, Duygu (2014). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları”. Şu kitapta: **Yoksulluk ve Kadın**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aytaç, Ayhan ve Mustafa Habipler (2013). **Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele**. Ankara: Paradigma Yayınları.
- Aytaç, S. Erdem (2015). “Türkiye: Dengeli ve Sürdürülebilir Yüksek Büyüme Peşinde”. Şu kitapta: Der. Fikret Şenses vd. **Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen**. İstanbul: İletişim Yayınları, 375-398.
- Bali, Rıfat N. (2007). **Tarz-ı Hayattan Life Style’a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (1999). **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Belge, Murat (1985). “Türkiye’de Günlük Hayat”. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye**. No:3 İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berger, Arthur Asa (1993). **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**. Ed. Nazmi Ulutak ve Aslı Tunç. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları No: 91.
- Bhasin, Kamla (2003). **Toplumsal Cinsiyet. Bize Yüklenen Roller**. çev. Kader Ay. Liseli Kıvılcım Eğitim Broşürleri.
- Bıçkılı, Doğan (2006). “Kentsel Yeniden Yapılanma Çerçevesinde Mekansal Yarıılma, Kentsel Yoksulluk ve Türkiye”. Şu kitapta: Ed. Memet Zencirkıran. **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Ankara: Nova Yayıncılık. s. 482-489.

- Bora, Aksu (2007). “Kadınlar ve Hane: ‘Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?’”. Şu kitapta: Ed. Necmi Erdoğan. **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, Korkut (2008). **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**. Ankara: İmge Yayınevi.
- Buğra, Ayşe (1995). **Devlet ve İşadamları**. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Buğra, Ayşe (2009). **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cem, İsmail (1998). **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**. İstanbul: Can Yayınları.
- Chant, Sylvia H. (2003). **Female Household Headship and the Feminisation of Poverty: Facts, Fictions and Forward Strategies** . London: LSE Gender Institute.
- Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu (2011). **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdem, Tevfik (2013). **Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavram ve Süreçler**. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Erdoğan, Necmi (2007). **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**. Ed. Necmi Erdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğul, Cem (1992). “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945–71”. Şu kitapta: Der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak. **Geçiş Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Belge Yayınları. s. 112- 151.
- Ersoy, Melih (1994). “Kente Göç Eden Nüfusun Konut Sorunu”. **Konut’94**. Ankara: Batıkent Konut Üretim Yapı Koop Yayını. s.59-66.
- Findley, Carter Vaughn (2010). **Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789-2007**. London: Yale University Press.
- Freire, Paulo (1991). **Ezilenlerin Pedagojisi**. Çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gevgilili, Ali (1989). **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar**. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Güçhan, Gülseren (1992). **Toplumsal Değişme ve Türk Sineması**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gül, Hüseyin, Songül Sallan Gül ve Dilek Memişoğlu (2007). “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim”. Şu kitapta: Ed. Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik. **Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama**. Ankara: Nobel Yayınları. s. 246-283.

Gül, Hüseyin ve Songül Sallan Gül (2008). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”. Şu kitapta: Der. Nurgün Oktik. **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları**. İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.

Harvey, David (1997). **Postmodernliğin Durumu**. İstanbul: Metis Yayınları.

Holliday, Frederick D. (1971), “Comments On The Culture of Poverty: The View From New York City”. Şu kitapta: Ed. Winter, J. Alan. **The Poor: A Culture of Poverty, or A Poverty of Culture?**. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.

Işık, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu (2001). **Nöbetleşe Yoksulluk, Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**. İstanbul: İletişim Yayınları.

İçduygu, Ahmet ve İbrahim Sirkeci (1999). “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”. Şu kitapta: Ed. Oya Baydar. **75 Yılda Köylerden Şehirlere**. İstanbul: Tarih Vakfı. s. 252.

Kalaycıoğlu, Sibel (2003). **Kadın Yoksulluğu Nasıl Anlaşılmalı**. Ed. G.Erdost, Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı. Ankara: Buluş Yayınları.

Kazgan, Gülten (2009). **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keleş, Ruşen (2006). **Kentleşme Politikası**. Ankara: İmge Kitabevi.

Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk (2008). **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keyder, Çağlar (1992). “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”. Şu kitapta: Der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak. **Geçiş Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Belge Yayınları. s. 38-73.

Keyder, Çağlar (1992). “İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950-1980”. Şu kitapta: Der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak. **Geçiş Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Belge Yayınları. s. 310-326.

Kıray, Mübeccel B. (2003). **Kentleşme Yazıları**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, Mübeccel B. (2006). **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kızılkaya, Ahmet, Emir Osmanoğlu, Selvet Çetin, Türker Kurt ve Tevfik Erdem, (2010). **Türkiye’de Yoksulluk Algısı**. Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Ankara: Anıl Grup Matbaacılık

- Koçak, Cemil (2005). “Siyasal Tarih (1923-1950)”. Şu kitapta: Haz. Sina Akşin **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980**. Cilt: 4. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kongar, Emre (2006). **21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koray, Meryem (2008). **Sosyal Politika**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Köker, Levent (2007). **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kümbetoğlu, Belkıs (2002). “Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk”. Şu kitapta: Ed. Yasemin Özdek. **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**. Ankara: TODAİE.
- Lewis, Oscar. (1965) **İşte Hayat: Yokluk Kültürü İçindeki Bir Porto Riko’lu Aile Üzerine İnceleme**. Çev. Vahit Çelikbaş. İstanbul: E Yayınları.
- Makal, Oğuz (1994). **Sinemada Yedinci Adam**. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Maktav, Hilmi (2013). **Türkiye Sinemasında Tarih ve Siyaset**. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Margulies, Ronnie ve Ergin Yıldızoğlu, “Tarımsal Değişim: 1923–70”. Şu kitapta: Der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak. **Geçiş Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Belge Yayınları. s. 295.
- Marshall, Gordon, (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**. Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Moran, Berna (2001). **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Murray, Charles (1984). **Losing Ground**. New York: Basic Books.
- Novak, Tony (1988). **Poverty and The State: On Historical Sociology**. England: Open University Press.
- Ocak, Ersan (2007). “Yoksulun Evi”. Şu kitapta: Ed. Necmi Erdoğan. **Yoksulluk Halleri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Odabaşı, Yavuz (1986). **Tüketici Davranışı**. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:204.
- Oktik, Nurgün (2008). **Türkiye ‘de Yoksulluk Çalışmaları**. Der.: Nurgün Oktik. İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Öniş, Ziya (2010). “AKP’nin Ekonomi Politikası”. Şu kitapta: Ed. Hakan Yavuz. **AKP Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**. İstanbul: Kitap Yayınevi. s.259-282.

- Özden, Zafer (2004). **Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özön, Nijat (1985). **Sinema Uygulayımı, Sanatı, Tarihi**. İstanbul: Hil Yayınları.
- Özön, Nijat (1995). **Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları 1. Cilt**. Ankara: Kitle Yayınları.
- Özön, Nijat (2000). **“Sansürden Kesitler” Türk Sinemasında Sansür**. Der. Ankara Sinema Derneği. Ankara: Kitle Yayınları.
- Özbudun, Sibel (2002). “Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?”. Şu kitapta: Ed. Yasemin Özdek. **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**. Ankara: TODAİE Yayın no:331.
- Özügürlü, Aynur (2002). “Yoksulluk Kavramına ‘Çöplük’ten Bakmak”. Şu kitapta: Ed. Yasemin Özdek. **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**. Ankara: TODAİE Yayın No: 311. s.175-192.
- Pösteği, Nigar (2012). **1990 Sonrası Türk Sineması**. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Scognamillo, Giovanni (2010). **Türk Sinema Tarihi**. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Scognamillo, Giovanni (1973). **Türk Sinemasında 6 Yönetmen**. İstanbul: Türk Film Arşivi Yayını.
- Sen, Amartya (1992). **Inequality Reexamined**. Oxford: Clarendon Press.
- Soyak, Alkan (1999). “Planlı Dönemde Sanayileşme”. Şu kitapta: Ed. Oya Baydar. **75 Yılda Çarklardan Chip’lere**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sönmez, Mustafa (1999). “75 Yıllık Sanayileşme Politikaları”. Şu kitapta: Ed. Oya Baydar. **75 Yılda Çarklardan Chip’lere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sönmez, Mustafa (2010). “Milli Görüş’ten Neoliberalizm’e ve Krize Akp’nin Ekonomi İcraatı: 2002-2009”. Şu kitapta: Der. Çağdaş Sümer ve Fatih Yaşlı. **Hegemonyadan Diktatoryaya Akp ve Liberal Muhafazakâr İttifak**. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 263-283.
- Suner, Asuman (2006). **Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek**. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şenses, Fikret (2006). **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şiriner, İsmail ve Yılmaz Doğru (2006). **Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası: 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme**. Ankara: Dipnot Yayınları.

- Timur, Taner (2003). **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Topçuoğlu, Abdullah ve Gamze Aksan (2014). “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele, Sosyal Yardımlar ve Kadınlar”. Şu kitapta: **Yoksulluk ve Kadın**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Turner, Bryan (1986). **Equality**. London and New York: Tavistock Publications.
- Türkdoğan, Orhan (1977). **Yoksulluk Kültürü: Gecekonducuların Toplumsal Yapısı**. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.
- Valentine, Charles A. (1968). **Culture and Poverty: Critique and Counter-Proposals**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Velioğlu, Özgür (2017). **Kötülüğe Yenik Düşen Türk Sineması**. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Winter, J. Alan (1971), “Introduction: The Culture of Poverty Hypothesis and Their Import for Social Science and Social Policy”. Şu kitapta: Ed. J. Alan Winter. **The Poor: A Culture of Poverty or A Poverty of Culture?**. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Yaşa, Memduh (1980). **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi: 1923-1978**. İstanbul: Akbank Kültür Yayını.
- Yeldan, Erinç (2006). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan (2014). **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**. çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

- Akkaya, Yüksel. “**Yoksulluk: Bir Cinayetin Fiil Çekimi**”. Evrensel Kültür. Ekim 2003. Sayı 142.
- Aksan, Gamze (2012). **Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 27/2012. s. 9-19
- Arpacıoğlu, Özge ve Metin Yıldırım (2011). “**Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi**”. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 4, Sayı 2. s. 60-76.
- Atam, Zahit (2010). **Yeni Sinemanın Dört Kurucu Yönetmeni: Yeşim Ustaoglu, Zeki Demirkubuz, Derviş Zaim, Nuri Bilge Ceylan**. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı Sinema Bilim Dalı.

- Aydın, Habib (2018). **“Ak Parti Döneminde Yoksullukla Mücadele. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi”**. Cilt:6. Sayı:3. s. 21-37.
- Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder (2003). **Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi**. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu.
- Büyükdüvenci, Sabri ve S. Ruken Öztürk (2007). **“Yeni Türk Sinemasında Estetik Arayışı”**. Felsefe Dünyası. sayı: 46. s. 45–49.
- Dansuk, Ercan (1997). **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No: DPT: 2472.Ankara: DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücret ve Gelirler Dairesi.
- Doğan, Vuslat (2011). **Yoksulluğun Unutulan Yüzü: Yoksul Çocukların Yoksulluk Algıları**. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi. Muğla.
- Dumanlı, Recep (1996). **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**. DPT Uzmanlık Tezi. Yayın No: DPT:2449.
- Ecevit, Yıldız (2003). **“Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?”** Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 25(4). 83-88.
- Haralambos M. ve M. Holborn (2001). **“Yoksulluk Kuramları”**. Çev. Nurgün Oktik. Felsefelogos. Sayı 14. s.85-95.
- Hobsbawn, Eric J. (1968). **“Poverty”**. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Ed. David L Sills. Volume 12. The Macmillan Company&The Free Press.
- Işık, Esra (2007). **Kent Yoksulluğu, Sokak Çocukları ve Suç**. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Kütahya.
- İnsel, Ahmet (2001). **“İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”**. Toplum ve Bilim, Sayı: 89. Yaz 2001. s. 62-72.
- Kayaoğlu, Aysel (2008). **“Sefaletin Psikolojisi ya da Psikolojinin Sefaleti: Psikolojik Yoksulluk Yaklaşımlarının Eleştirisi”**. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi: 99-126.
- Kardam, Filiz ve İlknur Yüksel (2004). **“Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk”**. Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies. 26. s. 45-72.

- Kaygalak, Sevilay (2001).“**Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği**”, Praksis, Sayı: 2. s. 124-172.
- Moghadam, Valentine M. (2005). “**The Feminization of Poverty and Women’s Human Rights**”. UNESCO SHS Papers in Women’s Studies/Gender Research No.2: France. 1-39.
- O’Brian, Robin (2006). “**Culture Of Poverty**”, *Encyclopedia of World Poverty*, (Ed: Mehmet Odekon), USA: Sage Publications.
- Özdoğan, Fatih (2009). **Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış**. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Öztürk, Emrah (2013). **2000 Sonrası Türk Sinemasında Yoksulluk**. Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı. Ankara.
- Öztürk, Melda Yaman (2010). “**Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler**”. Çalışma ve Toplum: 2010/1.
- Öztürk, Mustafa ve Başak Işıl Çetin (2009). “**Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar**”. Journal of Yaşar University, 3(11): 2661-2698.
- Sallan Gül, Songül (2005). **Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması**. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Sayı 1.
- Serel, Alpaslan ve Musa Bayır (2013). “**2008 Finansal Krizinde Para Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği**”. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. Sayı 19.
- Spicker, Paul (2001). “**Cross National Comparisons of Poverty : Reconsidering Methods**”, International Journal Of Social Welfare, Vol:10,Issue: 3.
- Suner, Asuman (2002). “**1990’lar Türk Sinemasından Taşra Görüntüleri: Masumiyet’te Döngü, Kapatılmışlık, Klostrofobi ve İroni**”. Toplum ve Bilim Dergisi, Küreselleşme, Sosyal Politika ve Adalet Sayısı, Sayı: 92.
- Şener, Ülker (2009). **Kadın Yoksulluğu. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu**.
- Taçıyıldız, Özen (2006). **Türkiye’de Yoksulluk ve Basına Yansıması**. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Siyaset Bilimi ve Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı. İstanbul.

- Taş, H. Yunus ve Selami Özcan (2012). **“Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”**. International Conference on Eurasian Economies. s.423-430.
- Tire, Olcay (2017). **“Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Kadın Yoksulluğu”**. Mavi Atlas 5(1)/2017. s. 97-112.
- Ulutaş Ünlütürk, Çağla (2009). **“Yoksulluğun Kadınsılaşması ve Görünmeyen Emek”**, Çalışma ve Toplum, 2009/2. s. 25-40.
- Üstün, İlknur (2011). **“Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Hesaba Katabiliyor muyuz?”** Editör: Aksu Bora. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Değerlendirilmesi. STGM: Ankara.
- Velioğlu, Özgür (2010). **Türkiye’de Değişen Tüketim Kültürünün Türk Sineması Güldürü Filmlerine Yansıması**. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı. İstanbul.
- Yaşartürk, Gül ve Emine Uçar İlboğa (2014). **“Üç Maymun, Pandora’nın Kutusu, Güzel Günler Göreceğiz, Nar, Geriye Kalan, Şimdiki Zaman ve Zerre Film Örnekleriyle Türk Sinemasında Kentli Kadın Olgusu”**. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi - Sayı 39. s. 159-180.
- Yıldırım, Sinem (2011). **Kadının Yoksullukla Mücadelede Belirlediği Bir Strateji Olarak Ev Hizmetinde Çalışma**. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Yıldırım, Sinem ve Akın Özdemir (2013). **“Yapabilirlikten Yoksunluk Bağlamında Türkiye’de Kadın Yoksulluğu”**. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi Cilt:2, Yıl:2. Sayı:4. s. 50-83.

3. Elektronik Kaynaklar

- Çağlayan, Handan (2010). **Cinsiyet Eşitsizliği ve Sosyal Adaletsizlik Kısacasında Kadın İstihdamı**. bianet.org/files/doc_files/000/000/187/original/kadin_istihdam_i.doc. Erişim Tarihi: 10.07.2018
- CHP, (1999). **Doğu ve Güneydoğu Raporu**. <http://file.setav.org/Files/Pdf/chp-kurt-raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 15.12.2018.
- Eğilmez, Mahfi (2016). <http://www.mahfiegilmez.com/2016/12/ekonomide-illuzyon.html>. Erişim Tarihi: 17.06.2018.
- Harvey, David L. ve Michael Reed (1996). **“The Culture of Poverty: An Ideological Analysis”**. Sociological Perspectives, Vol. 39, No. 4 (Winter, 1996), pp. 465-495. <http://www.jstor.org/stable/1389418>.

- Lok- Dessallien, Renata (2000). **Review of Poverty Concepts and Indicators**. <https://pdfs.semanticscholar.org/a358/eb2139bf8c50b338863d0ecb63d4c6dedb21.pdf>. Erişim Tarihi: 5.12.2018.
- OECD (2014). **Society at a Glance 2014- OECD Social Indicators**. <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-SocietyAtAGlance2014.pdf>. Erişim Tarihi: 13.06.2018.
- Peterson, Paul E. (1991). **The Urban Underclass and the Poverty Paradox**. *Political Science Quarterly*, Vol. 106, No. 4 (Winter, 1991-1992) <https://www.jstor.org/stable/pdf/2151796.pdf> Erişim Tarihi: 6.12.2018.
- Şentürk, Burcu (2016). “**Derdi Başından Aşkın Kadınlar: Sultan’dan Zerre’ye Türk Sinemasında Kenardaki Kadının Dönüşümü**” *Fe Dergi* 8, no. 2. URL: http://cins.ankara.edu.tr/16_12.pdf Erişim Tarihi: 10.05.2018.
- The World Bank (2014). “**Gender at Work A Companion to the World Development Report on Jobs**” <http://documents.worldbank.org/curated/en/884131468332686103/Gender-at-work-a-companion-to-the-world-development-report-on-jobs> Erişim Tarihi: 27.04.2018
- TÜİK (2013). **İşgücü İstatistikleri. Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu**. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 Erişim Tarihi: 06.07.2018.
- TÜİK (2014). **İşgücü Girdi, İşgücü Maliyeti ve Kazanç İstatistikleri**. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1008. Erişim Tarihi: 29.05.2018.
- TÜİK (2015). **Yoksulluk İstatistikleri Haber Bülteni**. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21867>. Erişim Tarihi: 12.06.2018.
- TÜİK (2017). **Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri. Nüfusun İşgücü Durumu 2004-2017**. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068. Erişim Tarihi: 04.06.2018.
- UNCHR, (2004). **Economic Social and Cultural Rights**. <https://shop.un.org/series/report-committee-economic-social-and-cultural-rights>. Erişim Tarihi: 15.12.2018.
- UNDP (2016). **United Nations Development Programme Human Development Report**. http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf Erişim Tarihi: 20.05.2018.

4. Filmler

Daldal, Kağan ve Orkun Koray (Yapımcı), Tepegöz, Erdem (Senarist ve Yönetmen). 2012. **Zerre**. Ankara: Kulefilm.

Mater, Çiğdem ve Nesra Gürbüz (Yapımcı), Öztürk, Ahu (Senarist ve Yönetmen), 2015. **Toz Bezi**. İstanbul: Ronifilm.

Öperli, Nadir ve Titus Kreyenberg (Yapımcı), Balcı, Emine Emel (Senarist ve Yönetmen), 2015. **Nefesim Kesilene Kadar**. İstanbul: Prolog film-Unafilm.

ÖZGEÇMİŞ

Ş. Suderin ALTAN DENİZ, 1982 yılında İstanbul’da doğdu. Öğrenim hayatına İstanbul’da başlayarak, 2000 yılında Yozgat Anadolu Lisesi’nden mezun oldu. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde 2004 yılında tamamladı. 2004-2007 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak İngilizce öğretmenliği yaptı. 2014 yılında Kocaeli Üniversitesi İletişim Anabilim Dalı’nda İletişim Bilimleri yüksek lisans programına başladı. 2007 yılından itibaren Kocaeli Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu’nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk annesidir.

